

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı
Türkçe Eğitimi Programı

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN BİLGİLENDİRİCİ METİNLERDEKİ
RETORİK İLİŞKİLERİN GÖRÜNÜMÜ

Şenay ÇELİKKANAT NAS

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye ... En İyiyeye ...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı
Türkçe Eğitimi Programı

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN BİLGİLENDİRİCİ METİNLERDEKİ
RETORİK İLİŞKİLERİN GÖRÜNÜMÜ

THE OUTLOOK OF RHETORICAL RELATIONS OF INFORMATIVE TEXTS IN
TURKISH SCHOOL BOOKS

Şenay ÇELİKKANAT NAS

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul (5,6,7 ve 8.sınıflar) Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerde tutarlılığı sağlayan retorik ilişkileri, çeşitliliği ve sıklığı açısından betimlemektir. Metinlerdeki anlamsal ilişkiler Retorik Yapı Kuramına göre incelenerek retorik ilişkilerin sergiledikleri görünümeler sınıf düzeylerine ve metin türlerine göre tanımlanmıştır. Ders kitaplarında sadece yazılı olarak yer alan bilgilendirici metinler seçilmiş ve bilgilendirici metinlerin seçiminde MEB tarafından belirlenen sınıflama temel alınmıştır. Çalışmada temel birim olarak paragraflar ele alınmış, paragraf bütününde ve altında tutarlılığı sağlayan retorik ilişki görünümeleri tablo haline getirilerek sunulmuştur. Elde edilen bulgular sonuç bölümünde yorumlanmıştır. Metinlerde kullanılan ilişkilerin çoğunlukla metin türlerini belirginleştirdiği ve sınıf düzeylerine göre retorik ilişkilerin sıklık ve çeşitlilik dağılımı açısından farklılık gösterdiği izlenmiştir.

Anahtar sözcükler: tutarlılık, bilgilendirici metin, retorik ilişki.

Abstract

The aim of this study is to describe the diversity and frequency of rhetorical relationships that ensure consistency in informative texts in secondary school (5,6,7 and 8th grades) Turkish textbooks. Semantic relations in the texts were examined within the framework of Rhetoric Structure Theory and the views of rhetorical relations were defined according to class levels and text types. Only informative texts only in written form were selected in the textbooks and the selection of informative texts is based on the classification determined by the Ministry of National Education (MEB). In this study, paragraphs are considered as the basic unit and rhetorical relationship views that provide consistency in the whole and below paragraphs are presented in a table. The findings were interpreted in the conclusion section. It was observed that the relationships used in the texts mostly made explicit the text types and the rhetorical relationships differed in terms of frequency and diversity distribution according to class levels.

Keywords: consistency, informative text, rhetorical relationship.

Teşekkür

Tez çalışmamın her anında derin alan bilgisini, mesleki tecrübesini, yürekten samimiyetini benimle paylaşan; yaptığım hatalara karşı sabır gösterip beni doğruya yönlendiren ve bu zorlu süreçten keyif almamı sağlayan öğrencisi olmaktan onur duyduğum tez danışmanım Prof. Dr. Nermin YAZICI' ya emeği ve desteği için sonsuz teşekkürler.

Her zaman olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de yanımda olan, beni yüreklendiren ve desteklerini hissettiren eşim Muhsin NAS'a, ablam Şirin ÇELİKKANAT'a ve ailemin diğer üyelerine teşekkür ederim. Tez jürimde bulunarak kıymetli katkılar sunan Doç. Dr. Filiz METE ve Dr. Öğr. Üyesi Hatice Çiğdem YILDIRIM'a teşekkür ederim. Çalışma sürecinde yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa Serdar KÖKSAL'a, Özge İMAMOĞLU'na ve Işıl ŞENGİL'e teşekkür ederim.

İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract.....	iii
Teşekkür.....	iv
Tablolar Dizini.....	vii
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	viii
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
Araştırma Problemi.....	5
Sayıtlılar.....	5
Sınırlılıklar.....	5
Tanımlar.....	6
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	8
Metin ve Metindilbilim.....	8
Metinsellik Ölçütleri.....	10
Bağdaşıklık (Cohesion).....	11
Tutarlılık (Coherence).....	13
Retorik Yapı Kuramı (Rhetorical Structure Theory).....	14
İlgili Araştırmalar.....	20
Bölüm 3 Yöntem.....	24
Araştırmanın İnceleme Nesnesi.....	24
Veri Toplama Süreci.....	24
Veri Toplama Araçları.....	25
Verilerin Analizi.....	26
Bölüm 4.....	27
Bulgular ve Yorumlar.....	27

Retorik İlişkilerin Paragraf Bütününde ve Altındaki Görünümü.....	27
Bilgilendirici Metinlerin Alt Türlerinde Görülen Retorik İlişki Sıklığı ve Çeşitliliğinin Görünümü	63
Bilgilendirici Metinlerdeki Retorik İlişki Çeşitlilikleri ve Sıklıklarının Sınıf Düzeyleri (5,6,7 ve 8. Sınıflar) Açısından Görünümü.....	82
Bilgilendirici Metinlerde En Sık Karşılaşılan ve Hiç İzlenmeyen Retorik İlişkilerin Görünümü	92
MEB'in Metin Türü Sınıflama Yaklaşımının Retorik İlişkiler Açısından Görünümü	92
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	94
Bilgilendirici Metinlerin Alt Türlerinde Görülen Retorik İlişki Sıklığı ve Çeşitliliğinin Görünümü	94
Sınıf Düzeylerine Göre Bilgilendirici Metinlerde Yer Alan Retorik İlişki Sıklığı ve Çeşitliliğinin Görünümü	99
Bilgilendirici Metinlerde En Sık Karşılaşılan ve Hiç İzlenmeyen Retorik İlişkilerin Görünümü	102
MEB'in Metin Türü Sınıflama Yaklaşımının Retorik İlişkiler Açısından Görünümü	102
Kaynaklar	105
EK-A: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	110
EK-B: Etik Beyanı	111
EK-C: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu.....	112
EK-Ç: Thesis Originality Report.....	113
EK-D: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı.....	114

Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Retorik İlişkiler</i>	25
Tablo 2 <i>Sınıf Düzeylerine göre Bilgilendirici Metin ve Paragraf Sayısı</i>	27
Tablo 3 <i>Anı Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	64
Tablo 4 <i>Bildiri Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	65
Tablo 5 <i>Biyografi/Otobiyografi Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i> .	67
Tablo 6 <i>Broşür Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	68
Tablo 7 <i>Deneme Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	70
Tablo 8 <i>Eleştiri Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	72
Tablo 9 <i>Gezi Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	73
Tablo 10 <i>Günlük Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	75
Tablo 11 <i>Kılavuz/Tarifname Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	76
Tablo 12 <i>Makale ve Fıkra Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	77
Tablo 13 <i>Mektup Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	79
Tablo 14 <i>Söyleşi Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	80
Tablo 15 <i>5.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	82
Tablo 16 <i>6.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	84
Tablo 17 <i>7.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	87
Tablo 18 <i>8.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı</i>	89
Tablo 19 <i>MEB Tarafından Sınıflandırılan Bilgilendirici Metinlerin Alt Türlerinin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı</i>	94
Tablo 20 <i>Tüm Sınıf Düzeylerinde Görülen Metin Türlerinin Sayısı, Paragraf Bütününde ve Paragraf Altında Kullanılan Retorik İlişkilerin Görünümü</i>	96

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

PA: Paragraf Altı

PB: Paragraf Bütünü

RYK: Retorik Yapı Kuramı

TYÇ: Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi

Bölüm 1

Giriş

Anadili eğitimi, temel dil becerilerinin planlı ve programlı bir öğretim süreciyle geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu süreçte, temel dilsel becerileri içeren öğrenme alanlarına (okuma, yazma, konuşma, dinleme) yönelik materyaller önemli bir yer tutar. Okul ortamlarına bakıldığında, anadili eğitimi ve öğretimi sürecinde sık ve yaygın olarak kullanılan temel materyal ders kitaplarıdır. Türkçe ders kitabının temel ve tek kaynak olarak kullanım oranını inceleyen araştırmalarda bu oranın %94,44'e ulaştığı gözlenmektedir (Özbay, 2003). Ders kitaplarının eğitim ve öğretim ortamında neredeyse tek kaynak olarak kullanılması ve Türkçe derslerinin metinler aracılığıyla işlenmesi, bu kitaplarda yer alan metinlerin niteliğini daha da önemli hâle getirmektedir.

Metinleri pek çok yönden inceleyen metindilbilim, Türkçe ders kitaplarının niteliklerinin değerlendirilmesinde önemli kuramsal bilgiler sağlar. Türkçe Öğretim Programına (2019) bakıldığında pek çok kazanımın okuma becerisini içerdiği görülür: "T.8.3.26. Metin türlerini ayırt eder. T.8.3.13. Okuduklarını özetler. T.8.3.21. Metnin içeriğini yorumlar. T.8.3.22. Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir. T.8.3.23. Metinler arasında karşılaştırma yapar. T.8.3.25. Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur. T.8.3.35. Metindeki iş ve işlem basamaklarını kavrar. (Bu kazanımlar tüm sınıf düzeylerinde yer almıştır) T.7.3.36. Metindeki anlatım biçimlerini belirler. (7 ve 8.sınıf düzeylerinde yer almıştır) T.6.3.32. Medya metinlerini değerlendirir. (5,6 ve 7.sınıf düzeylerinde yer almıştır)" bu kazanımlar okuma temel dil becerisi altında yer alan okuduğunu anlamaya dönük kazanımlardır. Okuma becerileri metinler üzerinden geliştirildiği için ders kitaplarında kullanılan metinler, hem programın amacına ulaşması hem de okuma-anlama becerilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. "Ders kitapları programın amacına ulaşabilmesi için temel başvuru kaynağıdır" (Yaylı, 2010, s. 22). Metinlerle işlenen Türkçe dersinde, metni araştırma konusu yapan metindilbilimin verilerinden faydalanmak, bu metinlerin daha işlevsel olmalarına katkı sağlayacaktır (İşeri, 2010).

Metindilbilim temel araştırma konusu olan metni, "sözlü ve yazılı metinlerin dilbilgisel ve anlamsal yapılarını ve bu yolla metnin iletişimsel boyutunu ele alan" (Yazıcı, 2004, s. 7) bütünlükle değerlendirir; bir metnin anlamsal ilişkileri kurarken

nasıl yapılandığını ve bu ilişkilerin ne tür iletişimsel işlevler üstlendiklerini açıklamaya çalışır (Oraliş & Özil, 1992). Metinlerdeki bu yapılanmalar yüzey yapıda bağdaşıklık ilişkileriyle, derin yapıda tutarlılık ilişkileriyle ifade edilir.

Bir metnin metin olabilmesi için ilk ve en önemli koşul, metni oluşturan önermeler/tümceler arasında anlamlı ilişkiler bulunmasıdır. Önermeler/tümceler arasındaki anlamsal/mantıksal bağıntılar, bu dilsel birimlerin bir arada bulunabilmesini sağlayan tutarlılığı üretir ve ancak, bir metin tutarlılık sergiliyorsa anlaşılabilir olma özelliği taşır. Bu bağlamda tutarlılık, bir metnin metin olması için ilk ve en temel özelliktir.

Metinlerin, metin olma ölçütlerini inceleyen metinsellik ölçütlerinde de (Beaugrande & Dressler, 1981) tutarlılık ilişkileri ve incelemeleri önemli bir yer tutar. Metinlerdeki tutarlılık ilişkilerini araştıran kuramlardan biri de Retorik Yapı Kuramıdır (Taboada & Mann, 2006). Bu kurama göre tutarlılık, çekirdek ve uydu önermeleri arasındaki anlamsal ilişkiyle kurulur. Tutarlılık ilişkilerine, metin yüzeyindeki bazı dilsel araçlarla (örneğin bağlaçlar) ulaşılabildiği gibi; tutarlılık, metin yüzeyinde dilsel kodlama olmaksızın da çıkarımlarla ulaşılabilen bir niteliktir.

Bu çalışmada, Türkçe ders kitaplarında yer alan bilgilendirici metinlerdeki anlamsal ilişkiler Retorik Yapı Kuramına göre incelenerek metinlerin sergilediği retorik yapı çeşitliliği ve bu çeşitliliğin sınıf düzeylerindeki (5,6,7 ve 8. sınıflar) görünümü betimlenmiştir. Metinlerdeki retorik yapıların incelenmesinde paragraflar temel birim olarak ele alınmış; paragraf bütününde ve paragraf altında tutarlılığı sağlayan retorik ilişki görünümleri tanımlanmıştır.

Problem Durumu

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine (TYÇ) göre “Kavram, düşünce, görüş, duygu ve olguları hem sözlü hem de yazılı olarak ifade etme ve yorumlama (dinleme, konuşma, okuma ve yazma); eğitim ve öğretim, iş yeri, ev ve eğlence gibi her türlü sosyal ve kültürel bağlamda uygun ve yaratıcı bir şekilde dilsel etkileşimde bulunmak” (MEB, 2019, s. 4) anadilde iletişimin gerekleri olarak belirtilmiştir. Türkçe derslerinde anadilde iletişim becerisinin ve okuma, yazma, konuşma, dinleme becerilerinin geliştirilmesi metinler aracılığıyla sağlanmaktadır.

Anadili öğretiminde neredeyse tek ve temel materyal olarak ders kitaplarının kullanılma eğilimi, ders kitaplarında yer alan metinlerin seçimini daha önemli hâle getirmektedir. Metin seçilirken öğrencinin; yaşı, hazırbulunuşluğu, ilgisi ve ihtiyaçları göz önünde tutulmalı ve temel dil becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikli metinlerin seçilmesine özen gösterilmelidir. Türkçe ders kitapları için seçilen metinlerin niteliği, hem temel dil becerilerinin geliştirilmesi açısından hem de MEB tarafından TYÇ'de yer alan anahtar yetkinlikten biri olan "anadilde iletişim" becerisinin geliştirilmesi açısından bu metinler son derece önemlidir.

Öğrencilere yaşamdan örnekler vererek deneyim ve bilgi edindiren, onlara düşünme yetisi ve duyarlık kazandıracak iletileri güçlü metinlere ihtiyaç duyulmaktadır (Saltık, 2018). Öğrenciler, bu metinler ile metin içeriğinde yer alan bilgileri ve kültürleri öğrenerek yorumlar, tartışır ve eleştirir; bu durum onların anlama becerisinin gelişmesine katkı sağlar. Güneş de, "Metin aracılığı ile öğrenme aşamasında öğrenilenleri zihinde yapılandırma, dil, zihin ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirme amaçlanmaktadır" (2013, s. 628) ifadeleriyle metinlerin öğrenciler üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır.

Öğrenciler, karşılaştığı metinler sayesinde bir metnin anlamsal ve sözdizimsel olarak nasıl yapılandığını öğrenmenin yanı sıra metnin tür özelliklerini de fark eder. Farklı metin türlerinden yararlanmanın anlama ve anlatma becerilerinin gelişiminde, farklı iletişim durumlarına uygun metin üretmede önemli işlevi vardır. Türkçe öğretim programında metin türleri üç ana başlıkta sınıflandırılmaktadır: bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir. Bilgilendirici metinler altında; deneme, biyografi, otobiyografi, makale, blog, dilekçe, broşür, e-posta, haber ve reklam metinleri, efemera, günlük, kartpostal, kılavuzlar, gezi yazısı, mektup, fıkra, söyleşi, anı, sosyal medya mesajları, özlü sözler vb. metin türleri yer almaktadır (MEB, 2019). Bu çalışmada ders kitaplarında yer alan bilgilendirici metinlerin sergilediği anlamsal ilişkiler (tutarlılık ilişkileri) Retorik Yapı Kuramına (bundan sonra RYK) göre tanımlanmış; retorik ilişkiler sergilediği çeşitlilik ve sıklık açısından betimlenmiştir.

Bilgilendirici metinler, okura herhangi bir konuda öğrendiği bilgileri sorgulayıp tartışarak kullanabileceği işlevsel bilgiler oluşturmasını sağlayarak okurun bilgi dünyasına katkıda bulunur (Sara Kuzu, 2004). Bu türdeki metinler, metin alıcısını bilgilendirmek, düşündürmek; öne sürülen fikirleri kanıtlamak ya da değiştirmek

amacıyla üretilen metinlerdir. Bilgilendirici metinler, metin alıcısına bilgi aktarırken bilimsel, tarihsel ve teknik bilgileri terimlerle birlikte sunar; bilgileri metin alıcısına ulaştırırken de üstünlük-zıtlık, neden-sonuç ve sorun-çözüm yapılarını kullanır (Tok & Küçük, 2014). Bu yapılar metindeki anlamsal ilişkileri gösterir ve okurun metni anlamlandırabilmesi için bu ilişkileri fark edebilmesi gerekir. Kurulan ilişkilerin okur tarafından işlenebilmesi metnin anlamsal yapısına ulaşmakla mümkündür. Dolayısıyla, okurun sunulan anlamsal ilişkilerle karşılaşma sıklığı ve bu ilişkileri fark ettirmeye dönük etkinlikler, metni anlamlandırmasında belirleyici olmaktadır. Okur kurulan anlamsal ilişki türüyle ne kadar fazla karşılaşarsa metni anlamlandırmasının da o kadar kolaylaşacağı öngörülmüştür.

Metindeki tutarlılığı anlamsal ilişkileri inceleyen RYK, önermeler arasındaki hiyerarşiye ve ilişkiye odaklanır. Bilgilendirici metinler açısından retorik, metin yapısının üretken bir analizini sağlayan bir teoridir; özellikle öğretici metni içeren metin üretimi için belirgin bir avantaja sahiptir (Nicholas, 1994). Bu nedenle bilgilendirici metin türlerinde retorik ilişkiler daha belirgin olarak izlenebilmektedir.

Bu çalışmada da retorik yapının daha belirgin izlenebildiği bilgilendirici metinlerin sergilediği retorik yapıların betimlenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerde tutarlılığı yaratan retorik ilişki türlerini ve sıklıklarını betimlemektir.

Türkçenin eğitimi ve öğretiminde temel materyali oluşturan Türkçe ders kitapları ve bu kitaplardaki metinlerin niteliği, hedeflenen dil becerileri açısından son derece önemlidir. Ders kitaplarında yer alan metinlerde tutarlılık ilişkileri kurulurken ne tür ve ne sıklıkta retorik yapıları içerdiğini ortaya koymak, okuma becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Retorik yapı ilişkilerinin fark edilmesi ve işlenmesi metnin anlamlandırılmasını sağlayarak okuma becerilerini geliştirir. Bu bağlamda okuma becerisinin gelişmesiyle birlikte öğrenme/bilgilenme artacağı için, bu bilgiler sayesinde dinleme sürecinin daha anlaşılır olduğu, konuşma ve yazma üretiminin de daha nitelikli hale geldiği gözlemlenmektedir (Sadıku, 2015). Dolayısıyla okuma/anlama becerisi, ağırlık ve öncelik verilmesi gereken ve diğer becerileri de geliştiren önemli bir dilsel beceridir.

Öğrencilerin okuma becerilerindeki gelişim; onların okuma, yorumlama, eleştirme, tartışma istekleri ve eğilimleri artacağı için derse olan ilgi ve motivasyonuna da olumlu katkı sağlayacaktır.

Araştırma Problemi

MEB Yayınları tarafından 2018'de basılan ortaokul (5,6,7 ve 8. sınıf) Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerde yer alan paragraf birimlerindeki retorik ilişki türleri, sıklıkları ve sınıf düzeylerine dağılımı nasıldır?

Alt problemler.

1. Bilgilendirici metinler altında görülen metin türlerinde hangi tür retorik ilişkiler, ne sıklıkta yer almaktadır?
2. Sınıf düzeylerine göre bilgilendirici metinlerde yer alan retorik ilişki türleri ve sıklık görünümleri nasıldır?
3. Bilgilendirici metinlerde en sık karşılaşılan ve hiç izlenmeyen retorik ilişkiler nelerdir?
4. MEB'in metin türü sınıflama yaklaşımının retorik ilişkiler açısından geçerliliği nedir?

Sayıtlar

Araştırma probleminde ifade edilen araştırma soruları bağlamında bu tez çalışmasının dayandığı sayıtlar şu şekildedir:

Bilgilendirici metinlerde yer alan paragraflar retorik yapı birimi olarak kabul edilmiştir.

MEB tarafından yapılan bilgilendirici metin türleri sınıflandırmasının uygun şekilde yapıldığı düşünülmüştür.

Sınırlılıklar

Bu çalışma, MEB tarafından basılan ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılında kullanılan ortaokul (5,6,7 ve 8. sınıf) Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metin türleriyle sınırlandırılmıştır. Dinleme metinleri çalışma dışında bırakılmıştır.

Tanımlar

Metindilbilim. “Metindilbilim, metni oluşturan öğelerin ve metindeki dilsel düzenlemelerin çözümlenmesiyle ilgili dilbilim dalıdır” (Uzun, 2013, s. 153). Metni oluşturan dilsel özelliklerin, hem dil bilgisel hem de semantik yönüyle çözümlendiği bir alandır. Metni hem yazılı hem de sözlü olarak inceleyen, iletişim yönünün yanı sıra metni oluşturan özellikler üzerinde durur.

Metin. Metin, “sözlü ve yazılı metinlerin dilbilgisel ve anlamsal yapılarını ve bu yolla metnin iletişimsel boyutunu ele alır” (Yazıcı, 2004, s. 7). Metin; metni meydana getiren tümceler arasında bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleriyle ilişki kurarak anlamsal bir bütünlük oluşturan, belli bir amaç için üretilen, başı ve sonu belli olan yazılı veya sözlü dilsel ürünlerdir (Onursal, 2003).

Metinsellik ölçütleri. Metni metin yapan ilişkilerin, bileşenlerinin meydana getirdiği ve metinde alıcıyla iletişim kurmayı sağlayan özellikler metinsellik ölçütleri adını almaktadır. Metinsellik ölçütleri iki ana başlık altında incelenir (Beaugrande & Dressler, 1981).

1) Metin merkezli ölçütler. bağdaşıklık ve tutarlılık.

2) Kullanıcı merkezli ölçütler. kabuledilebilirlik, amaçlılık, bilgisellik, durumsallık, metinlerarasılık.

Bağdaşıklık. Metin yüzey yapısında yer alan dilsel kodlarla dil bilgisel ilişkiler kuran unsurlardır. Bağdaşıklık, metin tümcelerinin parçalarını hem dil bilgisel hem de sözcüksel olarak iki yönlü birbirine bağlar (Uzun, 2013).

Tutarlılık. Metnin önermelerinin/tümcelerinin birbirleriyle ilişki kurarak anlamsal bir bütünlük meydana getirmesidir (Uzun, 2013). Tutarlılık ilişkisinde dilsel kodlar her zaman yüzey yapıda yer almayabilir, metin alıcısı dünya bilgisini kullanarak anlamlı bir bütünlük oluşturur.

Önerme. “Felsefeden alıntılanan dilbilgisel ve anlamsal incelemelerin temelini oluşturan, ‘yüklemleme’ ilişkisi üzerine kurulu, ‘yüklem’ ile yüklem içerdiği olgu ya da durumun etkisini belirleyen ‘birim’leri içeren anlam birimi” olarak tanımlanır” (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 203). “Tümcelerden soyutlanarak ulaşılan anlamsal içeriktir” (Uzun, 2013, s. 73).

Tümce. “Bir düşüncenin, bir duygunun ya da bir yargının başlı başına anlatımına yarayan ve içindeki sözcüklerin sayısı sınırlı olmayan, dile ait bir birimdir” (Aksan, 2015, s. 122).

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, metin tanımı yapılarak metni inceleyen metindilbilim alanı tanıtılmış, bir metnin metin olma koşulunu belirleyen metinsellik ölçütleri üzerinde durulmuş ve metinlerde tutarlılığı sağlayan retorik ilişkileri inceleyen Retorik Yapı Kuramı hakkında bilgi verilecektir.

Metin ve Metindilbilim

Metindilbilim, dil incelemelerinde tümcenin işlevsel ve iletişimsel yönden sınırlılığından dolayı tümce üstü yapıların, metinlerin araştırılmasıyla ortaya çıkan bir dilbilim dalıdır. 1970'li yıllardan önce dilbilim çalışmalarında kullanılan en üst yapısal birim tümceyken, sonrasında tümce yapısının sınırlı oluşuyla metni veya söylemi dikkate alan yaklaşımlarla beraber dilbilimin çalışma alanı genişlemiştir (Uzun, 2013). Metindilbilim, çalışmalarında; “metni oluşturan öğelerin yapısal ve işlevsel düzenlerini, metin türleri ve alt türlerini, metinlerin işlemlenmesinde disiplinlerarası çalışmaları, biçembilim ve sözbilim ilişkilerini” konu almaktadır (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 190).

Metinle ilgili birçok tanım üretilmiş hatta metin kavramına yönelik çeşitli bakış açıları ve yöntemler ortaya çıkmıştır (Çıkrıkçı, 2007). Bu yaklaşımların bazıları metni dil bilgisel yönüyle incelerken bazıları metnin iletişimsel yönünü incelediği için metin kavramına yönelik çeşitli tanımlar yapılmıştır (Aksan & Aksan, 1991). Metinle ilgili yapılan bu tanımlar, yapısalcı tanımlar ve iletişim bağlamı temelli tanımlar olarak sınıflandırılmıştır (İşeri, 2017). Yapısalcı tanımlar, metnin dil bilgisel yönüyle ilgilenen, bağlamdan bağımsız ele alınan dilsel ilişkileri biçimsel yönüyle ele almıştır. İletişim temelli tanımlar ise, metnin dil bilgisel yönünün yanında dil dışı unsurların ve bağlamın anlama dâhil edilmesiyle oluşturulan tanımlardır. Metindilbilim çalışmalarında, yaklaşımlar metnin ister dil bilgisel boyutu üzerinde dursun ister metnin iletişimsel boyutu üzerinde dursun; metindilbilimin temel inceleme konusunun “metin” olduğu açıktır (Oraliş & Özil, 1992).

Metin, dilsel kodların bir araya gelerek ortaya çıkardıkları anlamlı ve somut bir yapıdır. Metinler, sadece önermelerin ya da tümcelerin art arda rastgele sıralanmasıyla oluşmazlar; metinler, iletişimi sağlamak amacıyla tümcelerin birbiriyle ilişki içinde olduğu, bağdaşık ve tutarlı ürünlerdir. Uzun (2001) metni, “belirli

bir içkin özellikleri bulunan bir nesne değil, belli beklentilerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği yolunda alıcının kendisi için verdiği kararlar doğrultusunda metin olma ya da olmama özelliğini gösteren nesne” olarak tanımlamaktadır (s.197). Yazıcı (2004) ise metni, “taşıdığı iletişimsel amaçlar ile bu amaçları belirginleştiren beklentilere uygun dilsel ve sözbilimsel (rhetorical) düzenlemeler içeren ilintili bir dilsel bütünlük” olarak tanımlamaktadır (s.57). Bu bağlamda metindilbilim, metin alıcısı tarafından bir metnin işlevsel olması yönüyle daha kolay yorumlanabilmesi ve anlamlandırılabilmesi için yardımcı olan bir alandır (İşeri, 2017).

Metindilbilimin temel ve öncelikli çalışma alanlarından biri de metin türleridir. Metin yapısı, metnin amacına ve şematik yapısına göre şekillenmekte ve anlamlandırma sürecine yardımcı olmaktadır; söz edilen bu yapı, metnin tür özelliklerine işaret etmektedir (Bozkurt, 2019). Her metin, üretim aşamasında metin üreticisinin, alıcısına vermek istediği mesaja göre bir türe hizmet etmektedir. Metin türleri hem iletişimsel amaçlara göre düzenlenişi yönünden hem de bu düzenlemeleri okurun anlamlandırma işlemlerini ve beklentilerini yönlendirme açısından önemlidir (Yazıcı, 2004).

Metin türleri düzenleniş biçimleri farklı olduğu için farklı okuma biçimleri gerektirmektedir (Korkut, 2016). Her metin, metin alıcısına sadece bilgi ya da estetik zevk kazandırmaz, ayrıca o metnin yapısal özelliğini gösterdiği metin türünü de kavramasını ve nasıl bir okuma biçimi gerektirdiğini algılamasını sağlamaktadır. “Metin türü, alıcı (okur, dinleyici) için metinle nasıl bir etkileşime gireceğini belirleyerek alıcının zihninde uygun çerçeveyi (frame) açmasını ve bu yolla ilgili metin dünyasını kurmasını sağlar” (Yazıcı, 2004, s. 11). Bu nedenle metin alıcısının karşılaştığı metnin türü ve bu türü tanıması, metni anlamlandırma süreci için önemlidir. Çünkü bir metni üretebilmek ve anlayabilmek aynı zamanda bir metnin tür özelliklerini de öğrenmeyi içerir (Dilidüzgün, 2017). Metin üreticisinin metin türüne uygun dil ve biçim kullanması metin alıcısının bu türleri kavrayarak farklı bir okuma becerisi ve tekniği kazanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Sidekli, 2018).

Bozkurt (2019) da metin türünün dil eğitimlerinde önemine işaret ederken, yapılan araştırmaların, metnin düzenlenişinin Türkçe öğretiminde okuma ve anlama becerilerine etkide bulunduğunu belirtir. Dolayısıyla, ders kitaplarına seçilen

metinlerin uygun metin türü çeşitliliği sağlaması ve türü en iyi temsil eden metinlerin seçilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Korkut; metinlerin içerik, düzenleniş, işlev ve iletişim amaçlarına göre çeşitli türlere ayrıldığını belirterek metin türlerini anlatisal, betimsel, gerekçelendirmeli, bilgilendirici-açıklayıcı, emredici olarak tanımlar (2016). Dilidüzgün ise, metinleri yapı ve iletişim işlevlerine göre anlatisal metin, betimsel metin, kanıtlayıcı metin, açıklayıcı/bilgi iletici metin, çağrısız metin şeklinde sınıflandırmıştır (2017). Akyol, metinleri kurgusal ve kurgusal olmayan olarak ikiye ayırmıştır (2014). Güneş, metinleri bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir olarak sınıflandırmıştır (2013). Güneş (2016) ve Akbayır (2013) metni işlevlerine göre edebi (sanat) metinler ve öğretici metinler olmak üzere iki başlıkta ele almışlardır. Bozkurt ise, metinlerin yazılı ya da sözlü olması, yayımlanma yeri, yazılış biçimi ve ortaya koyulan bilginin kaynağına göre araştırmacılar tarafından çeşitli sınıflamaların yapıldığını ancak bazı metinlerin bu ölçütlerin dışında kaldığı ifade ederek karma metin türünün oluştuğunu dile getirmektedir (2018). Alanyazınına bakıldığında araştırmacıların metin türleriyle ilgili çeşitli sınıflamalar yaptıkları gözlenmektedir. MEB Türkçe öğretim programında metinler; bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir olarak üç ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada da MEB tarafından belirlenen metin türü sınıflaması ölçüt alınarak incelenmiştir.

Metinsellik Ölçütleri

Metni metin yapan ilişkilerin, bileşenlerinin oluşturduğu ve metinde alıcıyla iletişim kurmayı sağlayan unsurlar metinsellik ölçütleri adını almaktadır. Bu ölçütleri alan yazınına kazandıran Beaugrande ve Dressler, metinlerin iletişimsel yönünün vurgulayarak yedi metinsellik ölçütü belirlemişlerdir. Metinsellik ölçütlerini de kendi içlerinde metin merkezli ölçütler ve kullanıcı merkezli ölçütler olarak iki başlık altında incelemişlerdir (Beaugrande & Dressler, 1981).

1. Kullanıcı merkezli ölçütler. Amaçlılık, bilgisellik, kabuledilebilirlik, metinlerarasılık, durumsallık başlıkları altında incelenir.

Amaçlılık (Intentionality). Metin üreticisinin niyetini metin alıcısına aktarırken kullandığı yöntemlerdir (Beaugrande & Dressler, 1981). Metin üreticisinin amacı okura estetik bir zevk kazandırmak ya da herhangi bir konuda bilgi vermek

ise metni üretme aşamasında amacına hizmet edecek şekilde, tümcelerini hem dil bilgisel hem de anlamsal işlevlerine uygun şekilde düzenlemektir.

Bilgisellik (Informativity). Metin üreticisinin okura/dinleyiciye sunduğu eski bilgilere ek olarak yeni bilgiler sunmasını gerektiren ölçüttür. Bilgisellik ölçütü, metin alıcısının yeni bir bilgiyle karşılaşmasını gerektirir (Beaugrande & Dressler, 1981).

Kabuledilebilirlik (Acceptability). Metin üreticisinin amacını ortaya koyduktan sonra kendi inançlarını, bakış açısını, fikirlerini metnin içeriğine yansıtmasını (Beaugrande & Dressler, 1981), metin alıcısının ise “söyleme katılımını ve hedeflenen iletiyi paylaşımını ifade eder” (Yazıcı, 2004, s. 9).

Metinlerarasılık (Intertextuality). Bir metnin hem metin üreticisi tarafından hem de metin alıcısı tarafından üretilmesi ya da anlamlandırılması, onun diğer metinlerle kurduğu ilişkiye ve diğer metinlerden edindiği bilgiye bağlı olduğunu gösteren ölçüttür (Beaugrande & Dressler, 1981). Kullanılan metin türü ile daha önce karşılaşılan metin türleri arasındaki ilişkiyi gösterir.

Durumsallık (Situationality). Durumsallık, metni oluşturan durum ya da olayları gerçekleşme durumuna uygun hale getiren faktörlerle (dil kullanımı, metin türü vb.) ilgilidir (Beaugrande & Dressler, 1981). Bir metnin içeriği, metin türü ve ulaşmak istediği amaca uygun olacak şekilde aktarımıyla ilgilidir (Lüle Mert, 2011). Örneğin; yakını vefat eden birine “gözünüz aydın” kalıplaşmış sözünü kullanmak ne amaca ne de duruma uygun olmaktadır. Bu nedenle metin üreticisinin seçtiği konunun amacına göre tür belirlemesi ve bu metni üretirken metnin dilini de duruma uygun hale getirmesi önemlidir.

2. Metin merkezli ölçütler. Bağdaşıklık ve tutarlılık başlıkları altında incelenir.

Bağdaşıklık (Cohesion)

Bağdaşıklık, metin içi ilişkileri sağlamak için metnin yüzey yapısında yer alan dil bilgisel bağlardır. Bu bağlar sözcüklerle ve eklerle anlamsal bütünlüğü koruyacak şekilde düzenlenir. Bağdaşıklık, bir metnin üyeleri ile arasındaki yapısal ve mantıksal ilişkilerin bağlantı unsurları ile dil içi gönderimlerin dilsel bir bütünlük sağlayacak şekilde sıralanmasıyla ilgilidir (Korkut, 2017).

Bağdaşık kendi içinde iki başlık altında incelenir:

1. Dil bilgisel bağdaşıklık. Dil bilgisel ilişkilerle kurulur. Gönderim, eksiltme, değiştirme, bağlaçlı bağdaşıklık.

Gönderim. Metni oluşturan ardışık olarak sıralanmış tümcelerde yer alan sözcüklerin metnin devamlılığını ve bütünlüğünü sağlayabilmesi için dolaylı ya da doğrudan yinelenmesidir.

Eksiltme. Metin alıcısının zihninde çıkarımsal olarak var olan ve metnin anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde bir ögenin metinden çıkarılmasıdır.

Değiştirme. Dil içi bağlamda anlam kazanan metinde kendinden önce var olan bir ad, eylem veya tümce/yantümecenin yerine kullanılan sözcüklerdir. Örneğin; “öyle, böyle.”

Bağlaçlı bağdaşıklık. Metnin yüzey yapısında yer alan bağlaçlar, metni anlamlandırmayı kolaylaştıran, genişleten ve güçlendiren aynı zamanda tutarlılık görünürlüğünü sağlayan dilsel unsurlardır. Bir bağlaç dilin hem düşünsel işleviyle anlamsal ilişki kurar, hem bireylerarası işleviyle metin alıcısına bilişsel, ruhsal veya sosyal ileti sunar, hem de metinsel işleviyle de metnin düzenlenmesine katkı sağlar (İşsever, 1995). Bu çalışmaya katkı sağlayacak olan işlevler, bağlaçların düşünsel ve metinsel işlevleridir. Bağlaçların düşünsel işlevi, önermeler ya da tümceler arasındaki anlamsal ilişkiyi kurarak tutarlılığı sağlamakta; dolayısıyla retorik yapı türünü belirginleştirmekte ve metinde kendinden önceki bölümle sonraki bölümü bağlamaktadır. Örneğin; “Bütün gün seni aradım, ulaşamadım.” “Bütün gün seni aradım ama ulaşamadım.” Tümcelerinin her ikisinde de beklentiyi olumsuzlama ilişkisi bulunmaktadır. Birinci tümcede metin alıcısı bu anlamı çıkarımsal olarak anlamlandırmaktadır. Ancak ikinci tümcede yer alan bağlaç bu ilişkiyi metin yüzeyinde daha belirgin hale getirmekte ve metin alıcısının bu ilişkiyi fark etmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda bağlaçlar, metni yorumlama ve anlamlandırma sürecinde metin alıcısına yardımcı olmaktadır.

Bağlaçlar metindeki sözcükleri, sözcük öbeklerini, tümceleri ve tümce öbeklerini birbirine bağlar. Bağlaçlar için Uzun (2013) şöyle bir sınıflama yapmıştır: Ekleyiciler, çeliştiriciler, zamansal bağlaçlar, nedenleyiciler.

Ekleyiciler. Metin içinde birleştirme ya da ayırma amacıyla kullanılan bağlaçlardır. Bu bağlaçlara örnek olarak “hem hem, ve, ayrıca, de, bunlara ek” verilebilir.

Çeliştiriciler. İki önerme veya tümce arasında karşıtlık, karşılaştırma gibi anlamlar kuran bağlaçlardır. “Ama, fakat, lakin, buna rağmen, aksine vb.” örnekler verilebilir.

Zamansal Bağlaçlar. Bir metinde birbirine bağlanan önermeler arasındaki zamanda sıralılık, öncelik sonralık ilişkisine göre anlamsal bir bağ kurarak yüzey yapıda yer alan bağlaç türüdür. Bu bağlaçlar örnekleri: “sonra, önce, şimdi vb.”

Nedenleyiciler. Metinde önermeler, tümceler ya da parçalar arasında nedensellik ilişkisi kuran bağlaçlardır. “Çünkü, bu nedenle, onun için, bunun için vb.” bağlaçlar örnek verilebilir.

Bu çalışma açısından önemli olan sözcük öbeklerini, önermeleri ve tümceleri birbirine bağlayan bağlaçlardır.

2. Sözcüksel bağdaşıklık. Bir sözcük veya sözcük grubunun farklı bir şekilde yinelenmesidir (Günay, 2017). Sözcüklerin farklı şekilde tekrarlanması, metinde çizgisel ve anlamsal bir ilişki kurulmasına yardımcı olmaktadır. Bu sözcükler kimi zaman eş anlamlı, yakın anlamlı, aynı kökten türemiş sözcüklerle; kimi zaman karşıt anlamlı sözcüklerle; kimi zaman da parça-bütün, üstterim-altanlamlılık ilişkisi kurarak yinelenmektedir.

Bir metnin her yönüyle iletişimi sağlayabilmesi, ulaştırmak istediği mesajı metin alıcısına doğru şekilde iletebilmesi için sadece bağdaşık olması yetmez, aynı zamanda ve öncelikle tutarlı olması gerekir. Tutarlılık, bir metni metin yapan en önemli özelliktir.

Tutarlılık (Coherence)

Tutarlılık, metindeki anlamsal/mantıksal bağlantıları içerir ve metinsellik ölçütlerinin temelini oluşturur. Tutarlılık ilişkisinde, bağdaşıklıkta olduğu gibi metnin yüzeyinde görülen dilsel yapılar somut olarak her zaman yer almayabilir. Bu nedenle, tutarlılık ilişkisi metnin yüzeyinde ilk anda görülmediği için metni anlamlandırmak için yoruma ihtiyaç duyulur (Onursal, 2003). Metin alıcısı bu yorumu kültürel birikimi, metin türü bilgisi ve dilsel yeterliliğiyle oluşturur. Eğer metin alıcısı yeterli birikime sahip değilse metni anlamlandırmada zorlanır. Yani metin içi tutarlılığı dil bilimsel yapılar sağlarken metin dışı bağlamda tutarlılığı; iletişim ortamı,

metin alıcısının dünya bilgileri, iletişim hedefleri vb. etmenler sağlamaktadır (Subaşı Uzun, 1995).

Tutarlılık, bir dinleyici ya da okurun bir düşünce ile o düşüncenin ifade edildiği bağlam arasında bir tür bağlantı kurabilmesini gerektirir (Kehler, 1995). Metin alıcısının bu bağlantıyı kurabilmesi için metni oluşturan tümceler kendinden önceki ve sonraki tümcelerle ilişki içinde olması, anlamsal bağlantıların doğru kurulması gerekir. Bu anlamsal bağlantıları yani tutarlılık ilişki türlerini belirleyen en önemli başat özellik metin türüdür. Metin türü, metindeki metin içi plan ve düzenlemeyi doğrudan yönlendirir. Anlatısal metin türündeki dilsel yapılanma ve biçimleşme, bilgilendirici metin türünde dilsel yapılanma ve biçimleşmeden oldukça farklıdır. Örneğin, anlatı türü metinler (hikâye, masal vb.) zamansal sıralılığa dayalı olayların anlatımını içerir; kişi, olay, zaman, uzam ve anlatıcı öğeleriyle kurulur. Bilgilendirici metinler (deneme, makale, eleştiri vb.), anlatı öğelerinden farklı olarak zamansal sıralılık taşımayan, bir konu veya düşüncüyü gerekçelendirme ve nedensellik ilişkisi kurarak sunan, iddia veya karşı iddia savlarının yer aldığı, öznelliği ya da nesnelliği metin türüne göre değişen metinlerdir.

Yukarıda da kısaca anlatıldığı gibi tutarlılık, metnin pek çok boyutuyla ve görünümüyle ilgili bir kavramdır. Bir metnin metin olabilmesi için temel ölçüt olan tutarlılık, hem metindilbilimde hem de metne ve söyleme yönelik kuramlarda önemli bir yer tutar. Retorik Yapı Kuramı (Sözbilimsel Yapı Kuramı) da metinlerdeki tutarlılık ilişkilerini tanımlamada kullanılan kuramsal yaklaşımlardan biridir.

Retorik Yapı Kuramı (Rhetorical Structure Theory)

Retorik Yapı Kuramı (RYK), 1980'lerde Mann ve Thompson tarafından metinleri ayrıntılı incelemeleri sonucu oluşturulan ve söylem bölütleri/blokları arasındaki retorik ilişkileri inceleyen kuramlardan biridir (Mann & Thompson, 1988). RYK'de metin alıcısının metnin yüzey yapıdaki dilsel işaretleri ve derin yapıdaki iletişimsel içeriği anlamlandırmasına etki eden ilişki önergeleri bulunur. İlişkisel önerme, metin içinde açıkça belirtilmeyen fakat metni anlamlandırma sürecinde meydana gelen çıkarımsal önermelerdir (Çeltek Kaili, 2014). İlişkisel önermeyi oluşturan iki yapıdan biri Çekirdek (Nucleus) diğeri ise Uydu (Satellite) adını alır. Çekirdek, retorik ilişkinin odağında yer alır ve metin üreticisinin amacını taşıyan yapıdır. Uydu ise, bu amaca hizmet eden iletişimsel işlevi zenginleştiren unsurdur.

Örüntüdeki daha önemli olan yapı çekirdektir, bu yapıyı destekleyen ya da anlamlandırmayı kolaylaştıran yapı ise uydudur. Uydu, önermeler arasında tutarlılığı sağlayan, destekleyen bir yapıdır. Çekirdek önerme, metinden eksiltilemezken kimi durumda, örneğin özet çıkarmada, uydu statüsündeki önermeler metinden eksiltilebilir.

Kuramda en küçük birim tümce olarak kabul edilse de söylemdeki her önerme veya tümce diğer tümcelerle bağlantılı olarak bir ilişki kurar; ilişki kuran bu bağlar blokları oluşturur ve bloklar bir birim kabul edilir (Turan, Zeyrek, & Bozşahin, 2012). Bazen yan tümce, bir yan tümce ya da tümce ile retorik ilişkide olabilir; bu durum söylem parçalarının işlevselliğini ön plana çıkarır (Çeltek Kaili, 2014). RYK de, aralarında ilişki kuran bu önermeleri, tümceler veya paragraflar arasındaki tutarlılık ilişkilerini betimlemeyi hedeflemektedir.

RYK metinde kurulan anlamsal ilişkiler aracılığıyla sağlanan tutarlılığı araştırırken, çekirdek ve uydu hiyerarşisini kullanır. Bu ilişkilerin dilsel yapı sınırları (yan tümce, tümce, paragraf gibi) tartışmalıdır. Söylem bölütlerinin/bloklarının nasıl olacağı konusunda bir uzlaşma bulunmamakla birlikte; bu parçaların oluşumu konusunda tanımlar kuramdan kurama çeşitlilik göstermektedir (Çeltek Kaili, 2014). Paragraflar yalnızca yazı diline özgü bir kavram ve oluşumları keyfi olabileceği için örüntüleme meydana getirilirken bir metnin sınırları dâhilinde çeşitliliği sınırlılık göstermektedir; ayrıca paragraflar, tipolojik bir kavram olduğu için bireyler de paragraflar halinde düşünmedikleri için Söylem Blok olarak adlandırılmaktadır (Kaplan, 1972). Alanyazınında paragrafla ilgili oldukça önemli tartışmalar ve itirazlar bulunsa da; ayrıca pek çok araştırmada, paragrafı temel alan çalışmalar da yer almaktadır (Selvikavak, 2006; Can, 2012). Yazılı metinler üzerinde yürütülen bu çalışmada retorik yapı birimi olarak paragraf temel alınmıştır. Kaplan'ın da belirttiği gibi paragrafların yazılı anlatıma özgü oluşu ve "keyfi" kullanımını dikkat çekmektedir. Bu çalışmada da paragrafların söylem bloklarını temsil ettiğinden hareket edilmiştir.

RYK, söylem bölütleri arasındaki ilişkileri temel alan kuramlar; tutarlı bir metnin, bu metni oluşturan parçaların toplamından daha fazlasını nasıl ifade ettiğini açıklamaya çalışır (Çeltek Kaili, 2014). Kurama göre metni oluşturan her bir parça bağdaşık ve tutarlılığı sağlayabilmek için diğer parçalarla arasında retorik ilişkiler kurarak belli bir rol yüklemektedir. Gutwinski (1976), tutarlılık kavramının aslında paragrafla ilgili olduğunu vurgulamaktadır (Karadeniz, 2015). Paragraflar, benzer

nitelikteki konularda önermelerin birleşerek konusal bütünlüğün oluşturulmasıyla meydana gelmektedir. Bu önermelerin tutarlı ilişkiler kurarak hiyerarşik bir düzende sıralanması önemlidir. Hangi önermenin nerede, ne zaman ve neyden sonra sunulacağı metin bütünlüğü ve sürekliliği için gereklidir. Metnin paragraflara bölünmesi, yanlış anlamlandırma ya da anlam belirsizliğini önlerken konu değişikliğine de işaret eder. Ancak her zaman bir paragraf sadece bir konudan bahseder ya da paragraf değiştikçe içerik de değişir diye bir kesinlikten söz edilemez. Bununla birlikte metni parçalara/paragraflara ayırmaya yardımcı olan bazı dilsel kodlar bulunmaktadır. Bu dilsel kodlar (bağlaçlar, gönderim türleri, belirteçler), metni paragraflara ayırmaya yardımcı olduğu kadar; metin alıcısının okuduğunu anlamlandırmasına ve yorumlamasına da katkı sağlamaktadır.

Metin içeriğini parçalara bölmek metin alıcısının bilişsel çaba yükünü de azaltmaktadır (Bruning, Schraw, & Norby, 2014). Metnin paragraflara ayrılması böylece metin alıcısının okuduğunu anlamlandırma sürecinde daha az çabayla öğrenme sürecini tamamlamasını sağlar. Kısaca, metnin yorumlama ve anlamlandırma sürecinde paragraflardaki retorik ilişkilerin fark edilmesi ve doğru yorumlanması metnin aynı zamanda bütüncül ilişkisine (ana fikrine) ulaşmaya da yardımcı olur.

RYK, söylemde yer aldığı düşünülen retorik ilişkiler, söyleme yeni bilgi ya da önerme eklendikçe değişebilir veya söylem yapısı çıkarılabilir (Çeltek Kaili, 2014). Söylemin yapılanışını inceleyen bu kuram, veri ve gözleme dayalı olarak geliştirildiği için esnek; ayrıca verilerin çözümlenmesinde kullanılmak için üretilen araçlara olumlu yaklaşmaktadır (Turan, Zeyrek, & Bozşahin, 2012). Kuramda bu nedenle 25'ten 400'e kadar ilişki çeşitlendirilebilmekte; hatta önermeler arasında birden fazla ilişki yer alabilmektedir (Çeltek Kaili, 2014). Metin yüzeyinde bu ilişkileri işaretleyen kodlar kimi zaman yer alırken kimi zaman yer almaz. Ancak bazı dilsel kodlar anlamsal ilişkiyi yorumlamada kolaylık sağlarken bazı dilsel kodlar yanlış yorumlara neden olabilmektedir (Nicholas, 1994). Örneğin; "Size gelmek istiyorum ama annem izin vermiyor", "Seni çok ama çok seviyorum" tümcelerindeki "ama" bağlacının anlamsal işlevleri birbirinden farklı rol üstlenmektedir. Eğer metin çözücü "ama" bağlacının sadece beklentiyi olumsuzlama ilişkisi rolüne göre hareket ederse, yapılan bu anlamsal çıkarım yanlış olacaktır. Nicholas (1994) da örnekteki gibi bağlaçların tümcelerde farklı anlamsal ilişkileri temsil ettiğine dikkat çekmektedir. Bu

nedenle metin alıcısının tutarlılık ilişkilerini yorumlarken mutlaka bağlam göz önünde bulundurulmalıdır.

Retorik Yapı Kuramı “ister bağlayıcılarla işaretlenmiş karmaşık tümceler olsun ister birbirinden bağımsız tümceler olsun iki veya daha fazla metin tümcesinden oluşan ve bir örüntü sunan metin parçaları üzerinde çalışmaktadır” (Uzun, 2019). RYK'nin üzerinde çalıştığı bu metin parçaları arasında kurulan retorik ilişkiler; içerik ya da bilgi odaklı anlamsal ilişkiler ve sunumsal ilişkiler olarak iki başlıkta incelemiştir. Bilgi odaklı anlamsal ilişkiler okuru bilgilendirme amacı taşıırken sunumsal ilişkiler ise daha çok Konuşma Yasası Teorisi ile ilgili olup sözlü alanla ilgilenmektedir (Nicholas, 1994). Öne sürülen bu ilişkilerin bazıları okuru harekete geçirmeyi hedeflerken bazıları ise okuru bilgilendirmeyi amaçlar. Mann (1999), içerik ya da bilgisel odaklı anlamsal ilişkileri ve sunumsal ilişkileri tek çekirdekli ilişkiler ve çok çekirdekli ilişkiler olarak da iki farklı sınıflama yapmıştır. Çok çekirdekli ilişkiler; zıtlık ilişkisi, anlatı ilişkisi, listeleme ilişkisi ve ekleme ilişkisi olmak üzere dört ilişkidir (Mann B. , 1999). Tek çekirdekli ilişkiler ise; ayrıntılandırma, zaman ve yer açısından çerçeveleme, koşul, koşul-olumsuz sonuç, çözüm, amaç, nedensellik, yorumlama, değerlendirme, yeniden belirtme, özetleme, yeterlilik, yönlendirme ya da artalan, karşı tez, güdüleme, gerekçelendirme, tanıt ve beklentiyi olumsuzlama ilişkileridir. Çok çekirdekli ilişkilerde uydu yapısı bulunmazken tek çekirdekli yapılarda uydu yapısı yer alır.

Daha önce belirtildiği gibi metin türü retorik ilişki türünü de belirlemektedir. Her metin türünde aynı retorik ilişkiler yer almayabilir, aynı retorik ilişki farkı metinlerde yer aldığı anda aynı görev ve anlamsal ilişkiyi sağlamayabilir. Hatta bir tümcede iç içe geçmiş birden fazla retorik ilişki bulunabilir. Bu nedenle okur tarafından tanınan aynı retorik ilişki, farklı bir metin türünde farklı işleme gerektirmektedir (Çakır, 2003). Okurun metin türlerini ve retorik ilişkileri tanıması bu işleme sürecine katkı sağlayacaktır.

İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler

1. Ayrıntılandırma ilişkisi. İki halkalı yapılardır. Çekirdek yapıda bir olay veya durum hakkında bilgi içeriği sunarken uydu yapılarıyla grup- üye, çerçeveleme-örneklendirme, aşama-adım, genelden-özele, bütün-parça/parça-bütün ve nesne-

nesnenin özellikleri gibi detaylandırma yaparak okuru bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

2. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi. Çekirdek yapıda bir olay veya durum hakkında bilgi içeriği sunarken uydu yapısında bu olay ya da durumun zamanı ve yeri hakkında bilgi vermektedir.

3. Koşul ilişkisi. Çekirdek yapıdaki olay ve durumun gerçekleşebilmesi için uydu yapısında yer alan olay ya da durumun gerçekleşmesi için koşulunun olduğu bir ilişkidir.

4. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi. Çekirdek konumundaki bir olay veya durumun gerçekleşmemesi, uydu yapısındaki olay veya durumun gerçekleşmesine neden olmaktadır.

5. Çözüm ilişkisi. Bu retorik ilişkide uydu yapısında bir sorunu dile getirirken çekirdek yapıda bu sorunun çözümüne ilişkin bilgi verilmektedir.

6. Amaç ilişkisi. Çekirdek konumlu yapının gerçekleşmiş bir olay veya durumu sunup, uydu yapısında hedeflenen bir olay veya durum yer almalıdır. Yani uydu konumundaki önermede yer olan olay ya da durumun gerçekleşip gerçekleşmediği bilgisi bilinmemekle birlikte ulaşılmaması istenen bir hedeften söz edilmektedir.

7. Nedensellik ilişkisi (neden demeti). Bu ilişki kendi içinde dört alt başlıkta incelenmektedir. İsteğe bağlı neden, isteğe bağlı sonuç, isteğe bağlı olmayan neden, isteğe bağlı olmayan sonuç şeklindedir. Nedensellik ilişkisinde önermeler arasında bir olayın veya durumun neden yapıldığı gerekçesiyle birlikte bilgisi verilmektedir.

8. Yorumlama ilişkisi. Çekirdek yapıda bir olay veya durum aktarılırken uydu yapısında bu olay veya duruma karşı tutumu hakkında bilgi verilir. En önemli noktası çekirdek ve uydu konumlu önermeler arasında anlamsal ya da gönderimsel bir bağ yoktur. Çıkarımsal olarak o bilgiye erişilir.

9. Değerlendirme ilişkisi. Çekirdek yapıdaki önermede bir olay veya durum aktarılır, uydu yapısında ise çekirdek yapısındaki bilgiden yola çıkarak bu duruma karşı gösterilen tutum hakkında bilgi verilmektedir. Buradaki önemli nokta ise

çekirdek ve uydu konumlu önermeler birbirlerine anlamsal veya gönderimsel yönden bağlıdır.

10. Yeniden belirtme ilişkisi. Hem çekirdek yapıda yer alan önerme hem de uydu yapısındaki önermeler aynı anlamsal ifadeleri dile getirirler. Ancak iki önerme de bu bilgiyi farklı bir şekilde tekrarlamaktadır.

11. Zıtlık ilişkisi. Bu retorik ilişkide çoklu çekirdek yapısı bulunmaktadır. Yani uydu konumlu önerme yer almamaktadır. Bu yapıda tüm önermeler aynı öneme sahiptir. Anlamsal olarak önermeler arasında benzerlikleri ya da farklılıkları karşılaştırılmaktadır.

12. Özetleme ilişkisi. Çekirdek konumlu önermelerden oluşur. Uydu konumlu önermeler ayrıntı vermek amaçlı metinde yer almaktadır. Metinde çekirdek konumlu önermelerle daha önce aktarılan bilgiler özetlenerek yani daha önemli hale getirilerek tekrarlanmaktadır. Özetleme ilişkinin içinde birden fazla retorik ilişki bulunabilir.

13. Sıralama ilişkisi. Bu retorik ilişkide de çok çekirdekli yapı bulunmaktadır. Yani uydu yapısı yer almamaktadır. Sıralama ilişkisi kendi içinde ikiye ayrılır: listeleme ilişkisi ve anlatı ilişkisi. Bir olaydan bahsetmiyorsa zamanda sıralılık yoksa ve yemek malzemeleri, alışveriş listesi, yapılacaklar listesi vb. bilgisel içerikler bulunuyorsa bu retorik ilişki listeleme ilişkisidir. Ancak bir olay söz konusuysa ve zamanda sıralılık bulunuyorsa anlatı ilişkisidir.

14.Ekleme ilişkisi. Mann (1999), bu ilişkiyi çok çekirdekli yapılara arasında sınıflandırmıştır. Metindeki temel bilgiye ek olarak aynı öneme sahip bilgilerin sunulduğu ilişkidir.

Sunumsal İlişkiler

1.Yeterlilik ilişkisi. Çekirdek yapıdaki önermede yer alan bir olay veya durumun okur/dinleyici üzerinde gerçekleşmesi beklenen bir yeterliliği anlatmaktadır. Uydu yapısındaki önermede ise okurun/dinleyicinin bu yeterliliği fark edip anlamlandırması gereken bilgi verilmektedir. Kısaca bu retorik ilişkide metin alıcısı ona sunulan bilgiyi fark ederse ulaşılması gereken yeterliliğe sahip olmaktadır.

2. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi. Bu retorik ilişkide çekirdek ve uydu yapısındaki önermeler birbirilerini anlamsal açıdan desteklemektedir. Yani bir bilginin ulaşılabilir olması için uydu yapısındaki önermeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamsal ilişki ya çekirdek yapısındaki önermenin artalan hakkında bilgiler vermekte ya da metin alıcısını herhangi bir konuda yapılması istenen durum ya da davranışa yönlendirmektedir.

3. Karşı tez ilişkisi. Çekirdek ve uydu yapıları üzerinde gerçekleşen bir karşılaştırma söz konusudur. Bu ilişkide metin üreticisi, karşılaştırma yoluyla metin alıcısının tutumunu olumlu yönden değiştirmeyi hedeflemektedir.

4. Güdüleme ilişkisi. Çekirdek yapıdaki önermede bir olay veya durum hakkında bilgi verirken uydu yapısında okuru/dinleyici bu olay veya durumu gerçekleştirmesi için harekete geçirmeyi hedeflemektedir.

5. Gereçlendirme ilişkisi. Çekirdek yapıda bir konu hakkında bilgi verilmektedir. Uydu yapısında ise metin üreticisinin bu bilgiyi okura/dinleyiciye aktarma yetkisi, bilgisi, hakkı olduğunu gösteren ve kabul etmesini sağlayan bilgi yer almaktadır.

6. Tanıt ilişkisi. Çekirdek yapıda bir konu, olay veya durum hakkında bir iddia yer almaktadır. Uydu yapısında ise öne sürülen bu iddiayı kanıtlamak için destekleyici bilgi verilmektedir. Amaç metin alıcısını ikna etmektir.

7. Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi. Metin üreticisinin çekirdek ve uydu konumlu önermelerde birbiriyle çelişen ifadelerle yer vererek metin alıcısının olumlu tutum sergilemesini hedeflenmektedir. Metin üreticisi bu çelişkili ifadeleri farkında olarak üretmektedir. Bu çelişen önermelerden birinde gerçekleşmesi gereken bir durum yer alırken diğer önermede bu beklentinin gerçekleşmemesi bilgisine yer verilir.

İlgili Araştırmalar

Türkçe alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında, Oktar ve Yağcıoğlu (1993) metinlerdeki farklı retorik düzenlemelerin öğrencilerin okuduğunu anlama ve hatırlama üzerindeki etkisini; Çakır (2003), farklı şekilde örüntülenmiş metinlerin öğrencilerin okuduğunu hatırlamaya etkisini; Ensar (2009), retorik yapıların metinlerin plan, hazırlık ve geliştirme bölümlerinin organizasyon süreçlerine etkisini;

Oktar ve Yağcıoğlu (1996), açıklayıcı metinlerde retorik yapı çözümlemesi yapıp artgönderimlerin yerinde kullanılıp kullanılmadığı araştırarak bu yapıların okur tarafından doğru yorumlama yapmalarına etkisini inceledikleri gözlenirken; Çetintaş Yıldırım (2010), retorik yapıları ölçüt olarak bir belirteç önerisinde bulunmuş; Kan (2014), Retorik Yapı Kuramından yararlanarak yüksek lisans ve doktora tezlerindeki bölümlerin adım ve hareketlerini çözümlemiş; Birer (2015), yabancılara Türkçe öğretimine katkı sunan çalışmasında yabancı öğrenciler tarafından üretilen tartışmacı ve anlatısal metinlerde tutarlılık ilişkilerini betimlemiştir.

Oktar ve Yağcıoğlu (1993) Metnin Retorik Yapısının Okuma-Anlama Becerisi Üzerindeki Etkisi adlı makalelerinde, İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Amerikan Kültürü ve Edebiyatı birinci sınıf öğrencileriyle deneysel bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada Türkçe yazılı metinlerde bulunan anlatım biçimlerinin veya retorik yapıların okuma anlama üzerinde farklı etkileri olduğu, farklı retorik düzenlemelerin okuduğunu hatırlama noktasında kolaylık sağladığı bulguları elde edilmiştir. Çalışma bilgilendirici metinleri anlamlandırmada retorik yapı öğretiminin okuma-anlama becerilerine katkısını vurgulaması açısından önemlidir.

Çakır (2003), Okuduğunu Anımsama Sürecinde Örüntünün Metnin Alt Konularına Odaklanılmasına Etkisi adlı makalesinde 5.sınıf düzeyindeki iki farklı gruba tek yumurta ikizleri ile çift yumurta ikizleri arasındaki farkları sunan iki farklı şekilde örüntülenmiş metin okutmuştur. Metinlerden biri blok örüntüyle düzenlenmiş yani tek yumurta ikizleri ile çift yumurta ikizleri hakkında bilgiler sırasıyla sunulmuş; diğeri birebir örüntüyle yani tek yumurta ve çift yumurta ikizleri hakkındaki bilgilerin tek tek karşılaştırılması yoluyla düzenmiş metin hazırlanmıştır. Hazırlanan metinler iki farklı gruba dokuz gün arayla iki kere uygulanmış, öğrencilerden okudukları metinden hatırladıkları bilgileri yazmaları istenmiştir. Bu uygulama sonucunda anlamlı fark elde edilmemiş, ancak araştırmacının daha önce yaptığı uygulama blok örüntüyü okuyan öğrencilerin bilgileri daha iyi hatırladıkları gözlenmiştir. Bu çalışmada da eski verilerle yeni verileri karşılaştırılınca metinlerin giriş paragraflarının sunumuyla ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.

Ensar (2009) Retorik Yapı Kuramının Açıklayıcı Metinler Örneğinde Bir Uygulaması adlı doktora tezinde, 17 retorik ilişki belirleyerek ders kitaplarındaki açıklayıcı metinlerdeki plan, hazırlık ve geliştirme bölümlerini sözbilimsel şemaları açısından betimlemiştir. Çalışmada 6,7,8.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan

açıklayıcı metin türleri tespit edilerek üç eğitim uzmanından bu metinlerin anlaşılabilirlik düzeyi ve retorik yapı açısından altı maddeden oluşan dereceli puanlama anahtarıyla birden beşe kadar puanlamaları istenmiştir. Ayrıca uzmanlar tarafından metinlerde karşılaştıkları her ilişkiyi 17 maddeden oluşan retorik ilişki kılavuzuna karşılaşılan sıklıkta işaretlenmiş ve bu retorik ilişkiler için ilişki kaynağı tespit edilerek elde edilen veriler betimlenmiştir.

Oktar ve Yağcıoğlu (1996), Türkçede Söylem Yapısı ve Artgönderim adlı makalelerinde çeşitli gazete ve dergilerde yer alan açıklayıcı metinler üzerinde retorik yapı çözümlemesi yaparak artgönderim örüntülerinin yerinde kullanılıp kullanılmadığını tartışmışlardır. Bu makalede artgönderimlerin dilsel düzenleme üzerindeki etkisi ve bu kullanımların toplumsal boyutlarını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, metinde geçen söz konusu kişi hakkında daha önce bir açıklama yapılmışsa artgönderim olarak çoğunlukla adıl kullanıldığı; bir açıklamaya yer verilmemişse tam ad öbeği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmada bazı durumlarda artgönderim olarak adıl kullanılması gerekirken tam ad öbeği artgönderiminin kullanıldığı bulgular arasındadır. Ayrıca tam ad öbeklerinin yalnızca artgönderimsel bir işlevle kullanılmadığı metinleri yapısal olarak birimlere bölerek okurun metnin retorik yapısını çözmesinde kolaylaştırdığı ve okuru metnin hedeflenen yorumuna ulaşmasını sağladığı için kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada artgönderimlerin her zaman bir önceki tümceye değil bazı durumlarda adıldan birkaç tümce önceye gönderme yapıldığı da elde edilen bulgulardandır.

Çetintaş Yıldırım (2010) Türkçede Belirteç Tümcecikleri: Sözbilimsel Yapı Çözümlemesi Çerçevesinde Bir Sınıflandırma Önerisi adlı doktora tezinde, ulaç eklerini sözbilimsel/retorik yapılar ölçüt alınarak sınıflandırma önerisinde bulunmuştur. Çalışmada dil bilgisel bağdaşıklığı görünür kılan Türkçe ulaç eklerini Retorik Yapı Kuramını temel alarak ders kitaplarındaki dil bilgisel eksiklikler gidermek için bir sınıflandırma yapılmıştır. Tezde Mann ve Thomson'ın sınıflandırmaları dışında tarz ve derecelendirme ilişkileri ilk kez kullanılmıştır. Bu sınıflamaların yer aldığı bir anket hazırlanıp 100 kişiye uygulanarak önerinin uygunluğunu destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Kan (2014) Sözbilimsel Yapı Temelli Bir Metindilbilim Çözümlemesi: Türkçe Eğitimi Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Sözbilimsel Yapı Özellikleri adlı doktora tezinde, yüksek lisans tezlerinin bölümlerini (giriş, yöntem, bulgular, tartışma,

sonuç) sözbilimsel hareket ve adımların dilsel görünümünü betimlemiştir. Çalışmada giriş bölümü için Swales'in modeli kullanılmış ancak diğer bölümlerde Swales'in adım modeli yeterli olmadığı için modele Bunton'un adımları eklenmiştir. Tezde elde edilen bulgulara göre, tezlerin bölümlerinde alışlagelmiş hareketlerin kullanıldığı, bölüm yapısı belirtmede seçimlik hareketler ve bölümlerin çizgisel sunumun kullanılmayarak baskın bir sıralama izlenmemiştir.

Birer (2015) Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Bireylerin Yazılı Metinlerinde Konu Sürekliliği adlı yüksek lisans tezinde, Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin metinlerinde tutarlılık ilişkisi kuran geçiş noktalarını tanımlanmıştır. Çalışmada Türkçe öğrenen yabancı öğrencilere iki kompozisyon konusu verilerek istenen konular hakkında bir tartışma, bir de anlatı türünde metin yazmaları istenmiştir. Elde edilen metinlerde öğrencilerin kullandığı retorik ilişkiler tespit edilerek konu sürekliliğini sağlayan ilişki sıklıkları betimlenmiştir.

Bu çalışmada ise, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan bilgilendirici metinlerde paragraf bütününde ve içinde, tutarlılığı sağlayan retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı betimlemek amaçlanmıştır. Alanyazını tarandığında henüz böyle bir çalışmanın yapılmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, okuma becerilerinin geliştirilmesi ve Türkçe ders kitaplarına metin seçiminde metindilbilim kuramlarından yararlanmak adına katkı sağlayacaktır.

Bölüm 3

Yöntem

Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden belge tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte var olmuş ya da hâlen var olan bir durumu bir değişikliğe uğratmadan betimlemeyi hedefleyen araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2012). Araştırmanın nitel boyutunu metindilbilim temel ilke ve kavramları çerçevesinde, öğrencilerin kullandığı ders kitaplarının doküman incelemesi oluşturmuştur. 5,6,7 ve 8. sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerdeki retorik ilişkilerde paragraflar birim olarak ele alınmış, paragraflardaki anlamsal ilişkiler betimlenmiştir.

Araştırmanın İnceleme Nesnesi

Çalışmanın verileri ortaokul 5,6,7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki (2018, MEB Yayınları) bilgilendirici metinlerden elde edilmiştir. Türkçe ders kitaplarında 5.sınıf düzeyinde 7 metin, 6.sınıf düzeyinde 14 metin, 7.sınıf düzeyinde 13 metin, 8.sınıf düzeyinde 10 metin olmak üzere toplamda 44 metinden elde edilen 488 paragraf üzerinde çalışılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri, öğrencilerin 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında kullandıkları ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinler incelenerek, nitel veriler elde edilmiştir.

Verilerin çözümlenmesi aşamasında öncelikle araştırmaya kaynaklık eden ders kitaplarındaki yazılı metinler, RYK'den yararlanılarak çözümlenmiştir. Bu kitaplarda yer alan metinler sınıf düzeylerine göre, bilgilendirici metinler ve bilgilendirici metinlerin alt türleri olarak belirlenmiştir. 5.sınıf düzeyi için 7 metin, 6.sınıf düzeyi için 14 metin, 7.sınıf düzeyi için 13 metin, 8.sınıf düzeyi için 10 metin tespit edilmiş, dinleme metinleri çalışma dışında bırakılmıştır. Her sınıf düzeyi için bilgilendirici metinlerin alt türleri sınıflandırılmıştır. Metinleri oluşturan paragraflar kendi içinde numaralandırılmıştır. Retorik ilişkilerin ve açıklamalarının bulunduğu tablo hazır bulundurulmuş olan paragraflarda tutarlılığı sağlayan retorik ilişkiler tespit edilmiştir. Aynı zamanda bir tümcede ya da paragrafta birden fazla retorik ilişki bulunabileceği için paragraf içinde/altında yer alan retorik ilişkiler

de belirlenmiştir. Çözömlenen metinlerden, sınıf düzeylerinden ve metin türlerinden (deneme, anı, makale gibi) beşer paragraf üç uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan alınan görüşlere göre, çözümlenen metinler tekrar gözden geçirilmiştir. Sonraki betimlemelerde kararsız kalınan ilişkileri tanımlamada uzman görüşüne başvurulmuştur. Başvurulan uzmanların görüşleri temel alınarak son düzeltmeler yapılmış, hem sınıf düzeylerine hem de metin türlerine göre tablolar oluşturularak sıklık görünömleri betimlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler ortaokul 5,6,7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerden elde edilmiştir. Metinler, Mann ve Thompson'ın (1988) geliştirdiği, Retorik Yapı Kuramı ilkeleri ışığında incelenerek betimlenmiştir. Bu çalışmada Mann ve Thomson'ın yaptığı içerik ya da bilgi odaklı anlamsal ilişkiler ve sunumsal ilişkiler sınıflaması kullanılmıştır. Ayrıca Mann (1999) retorik ilişkileri tek çekirdekli ilişkiler ve çok çekirdekli ilişkiler olarak sınıflandırmıştır. İçerik ya da bilgi odaklı anlamsal ilişkiler 14 retorik ilişki (anlatı ve listeleme ilişkileri ayrı ayrı değerlendirildi) ile sunumsal ilişkiler 7 retorik ilişki sınıflamasında bulunmayan ancak çok çekirdekli ilişkiler sınıflamasında bulunan ekleme ilişkisi bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylece toplam 22 retorik ilişki veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Aşağıda retorik ilişkilerin yer aldığı tablo bulunmaktadır.

Tablo 1

Retorik İlişkiler

Retorik İlişkiler	
İçerik/Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler	Sunumsal İlişkiler
1. Ayrıntılandırma ilişkisi	16. Yeterlilik ilişkisi
2. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	17. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi
3. Koşul ilişkisi	18. Karşı tez ilişkisi
4. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	19. Güdöleme ilişkisi
5. Çözüm ilişkisi	20. Gerekçelelendirme ilişkisi
6. Amaç ilişkisi	21. Tanıt ilişkisi
7. Nedensellik ilişkisi	22. Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi
8. Yorumlama ilişkisi	
9. Değerlendirme ilişkisi	
10. Yeniden belirtme ilişkisi	
11. Zıtlık ilişkisi	
12. Özetleme ilişkisi	
13. Listeleme ilişkisi	
14. Anlatı ilişkisi	
15. Ekleme ilişkisi	
Toplam	

Verilerin Analizi

Bu çalışmada ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinler metindilbilimsel kavram ve kuramlardan yararlanılmıştır. Metinlerden elde edilen veriler, içerik analiziyle çözümlenerek betimlenmiştir. İçerik analizi sosyal bilimler alanlarında nitel araştırmalarda verilerin analiz edilmesi aşamasında sıklıkla kullanılan bir tekniktir. İçerik analizi, herhangi bir yazılı metnin veya belgenin incelenip, yorumlanıp sayısal veriler elde edilen bir analiz türüdür (Ekiz, 2015). Bu alışma da Türkçe ders kitaplarındaki metinler doküman incelemesi yoluyla incelenerek içerik analizi yapılmış, elde edilen sayısal bulgular tablo haline getirilmiştir.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Bu çalışmada 5,6,7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler incelenerek paragraf bütününde tutarlılığı sağlayan retorik ilişkiler betimlenmiştir. Aşağıda sınıf düzeylerine göre bilgilendirici metinlerin sayısı ve bu metinleri oluşturan paragraf sayısı tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 2

Sınıf Düzeylerine göre Bilgilendirici Metin ve Paragraf Sayısı

Sınıf Düzeyi	Metin Sayısı	Paragraf Sayısı
5.Sınıf	7	100
6.Sınıf	14	136
7.Sınıf	13	148
8.Sınıf	10	104
Toplam	44	488

Tabloda da izlediği gibi 5.sınıf düzeyi 7 bilgilendirici metinde 100 paragraf, 6.sınıf düzeyi 14 bilgilendirici metinde 136 paragraf, 7.sınıf düzeyi 13 bilgilendirici metinde 148 paragraf, 8.sınıf düzeyi 10 bilgilendirici metinde 104 paragraf yer almaktadır. Bu çalışmada toplam 44 metin ve 488 paragraf incelenerek hem sınıf düzeylerine göre hem de metin türlerine göre tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Retorik İlişkilerin Paragraf Bütününde ve Altındaki Görünümü

Bu bölümde ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan bilgilendirici metinlerde paragraf bütünü tutarlılığı sağlayan retorik ilişkilerin görünümleri her sınıf düzeyinde birer örnekle temsil edilmiştir. Veri çözümlemesi yapılırken paragraf bütünü dikkate alınmıştır. Bilindiği üzere bir tümceyi birden fazla retorik ilişki temsil edilebileceğinden bu bölümde hem paragraf bütünü hem de paragraf altı retorik ilişkilerin görünüm örnekleri birlikte sunulmuştur.

Her retorik ilişkinin her sınıf düzeyinde temsil edilmediği gözlenmiş ve dolayısıyla örnek gösterilememiştir. Veri örnekleri MEB Yayınları'nın 5,6,7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki yazılı olan bilgilendirici metinlerden alınmıştır. Metinlerle

ilgili retorik ilişkiler gösterilirken önce sınıf düzeyi sonra metin adı, ders kitabındaki sayfa numarası ve metin içinde kaçınıcı paragraf olduğu gösterilmiştir. Paragrafın bütüncül ilişkisi doğrudan madde adıyla (örneğin ayrıntılandırma ilişkisi) sunulmuş, paragraf içinde/altında yer alan ilişki PA olarak gösterilmiştir.

İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler

1. Ayrıntılandırma ilişkisi. Ayrıntılandırma ilişkisi, çekirdek yapıda verilen bilginin örneklendirme, genelden özele, aşama adım gibi yöntemlere başvurularak detaylandırılmasıdır. Bu retorik ilişki tüm sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Aşağıda her sınıf düzeyi için örnekler açıklanmıştır.

5.sınıf Türkçe ders kitabında Uzayda Bir Gün adlı metinden alınan örnekte, paragraf bütününde ayrıntılandırma ilişkisine yer verilirken paragraf altında (PA) zaman ve yer açısından çerçeveleme ile nedensellik ilişkilerinin sergilendiği görülmüştür.

“Burası, Uzay İstasyonu’nda astronotlara yaşam alanı olarak ayrılmış olan ‘Zvezda (Zivezda)’ adlı bölüm (PA: Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi). Burada bir mutfak tezgâhı, buzdolabı, egzersiz aletleri, uyku kabini, tuvalet ve banyo bulunuyor! Astronotlar, tıpkı yeryüzündeki gibi, günde üç öğün yemek yiyor. Yemek menüleri, tıpkı yeryüzündeki menüler gibi oluyor. Yiyeceklerin her biri, birer porsiyonluk küçük paketler hâlinde yeryüzünde hazırlanıyor. Uzun süre dayanmaları için bunlardan bazılarının suyu alınmış, bazıları da dondurulmuş oluyor. Bu nedenle tüketilmeden önce yiyeceklerin içlerine su eklenmesi ya da ısıtılması gerekebiliyor.” (PA: Nedensellik ilişkisi) (MEB, 2018, 5.Sınıf, Uzayda Bir Gün, s.104, 3.paragraf)

Ayrıntılandırma ilişkisine örnek gösterilen yukarıdaki paragrafta, Uzay İstasyonu’nda astronotların yaşam alanlarını ve bir gün içinde neler yaptıklarını çerçeveleme-örneklendirme sıralamasıyla detaylandırmaktadır.

PA ile gösterilen paragraf altında ise zaman ve yer açısından çerçeveleme ve nedensellik ilişkisi net olarak görülmektedir. “Burası, Uzay İstasyonu’nda astronotlara yaşam alanı olarak ayrılmış olan ‘Zvezda (Zivezda)’ adlı bölüm” tümcesinde ve paragrafta geçen ‘burada’ gönderimleriyle tanıtılan yer hakkında bilgi verildiği için zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi kullanılmıştır. “Uzun süre dayanmaları için bunlardan bazılarının suyu alınmış, bazıları da dondurulmuş oluyor. Bu nedenle tüketilmeden önce yiyeceklerin içlerine su eklenmesi ya da

ısıtılması gerekebiliyor.” Aynı zaman paragraf altında yiyecekler tüketilirken nasıl bir yol izledikleri bilgisini de nedensellik ilişkisi içinde sunulmuş ve ‘bu nedenle’ bağlacıyla nedensellik ilişkisi belirgin kılınmıştır.

6.sınıf düzeyi ayrıntılandırma ilişkisi örneği İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi? adlı metinden alınmıştır. Bu örnekte paragraf bütününde ayrıntılandırma ilişkisini temsil ederken paragraf altında ekleme ve zıtlık ilişkilerinin görünümüne rastlanmıştır.

“İnsanlar tarih boyunca farklı saatler geliştirdiler: su saati, kum saati ve mum saati... İlk su saatleri büyük bir kaptan oluşuyordu. İç yüzeyinde işaretler bulunan bu kaplar suyla dolduruluyordu. Su, kabın alt kısmında bulunan küçük bir delikten yavaş yavaş dışarı boşalıyordu. Kabın içindeki su seviyesi azaldıkça insanlar zamanın ne kadar ilerlediğini anlayabiliyorlardı. Başka şekillerde çalışan su saatleri de yapıldı (PA: Ekleme ilişkisi). Ancak su saatleriyle çok hassas ölçümler yapılamıyordu.” (PA: Zıtlık ilişkisi). (MEB, 2018, 6.Sınıf, İnsanlar Zamanı Eskiden Nasıl Ölçerdi? s.84, 5.paragraf)

Paragraf bütününde, insanların tarih boyunca kullandıkları saat türleri örnek verilerek aktarılmış ve daha sonra örnekte verilen su saatinin nasıl kullanıldığına dair detay bilgiler sunulduğu için ayrıntılandırma ilişkisine başvurulmuştur.

Paragraf altında ise, “Başka şekillerde çalışan su saatleri de yapıldı.” tümcesiyle örnek gösterilen su saatinin dışında su saati çeşitlerinin olduğu bilgisi ekleme ilişkisine başvurularak aktarılmıştır. Paragrafın son tümcesinde, “Ancak su saatleriyle çok hassas ölçümler yapılamıyordu.” İfadesiyle su saatleri diğer saat çeşitleriyle karşılaştırılarak zıtlık ilişkisine başvurulmuştur.

7.sınıf ayrıntılandırma ilişkisi örneği Yeni Dünya metninden alınmıştır. Paragraf bütünü ayrıntılandırma ilişkisi örneği dışında paragraf altında yeniden belirtme ve ekleme ilişkilerinin de sergilendiği gözlenmiştir.

“Günümüzde artık nerede olursak olalım istediğimiz kişilerle anında konuşabilme olanağına sahibiz. Çok hafif mobil telefonlar diğer adıyla cep telefonları neredeyse kol saati kadar yaygınlaştı (PA: Yeniden belirtme ilişkisi). Bu telefonlar internete de erişim olanağı sağlıyorlar.” (PA: Ekleme ilişkisi). (MEB, 2018, 7.Sınıf, Yeni Dünya, s.146, 13.paragraf)

Yukarıdaki paragrafta bir nesne ve o nesnenin özelliklerine değinilerek ayrıntılandırma ilişkisine yer verilmiştir. Paragrafta telefonların yıllar içinde gösterdiği değışimden bahsedilirken aynı zamanda bu telefonlar özellikleriyle birlikte örneklendirilmektedir.

Paragraf altında “Çok hafif mobil telefonlar diğer adıyla cep telefonları neredeyse kol saati kadar yaygınlaştı.” tümcesinde geçen ‘çok hafif mobil telefonlar’ ifadesi ‘cep telefonu’ ifadesiyle tekrarlanarak yeniden belirtme ilişkisi kullanılmıştır. “Bu telefonlar internete de erişim olanağı sağlıyorlar.” tümcesinde ise telefonların internete erişimi olduğu ek bilgisi aktarılırken ise ekleme ilişkisine başvurulmuştur.

8.sınıf ayrıntılandırma ilişkisi örneği Selimiye Camii metninden aktarılmıştır. Bu paragrafta, paragraf bütününde yer alan ayrıntılandırma ilişkisiyle birlikte paragraf altında zıtlık ilişkisine de yer verildiği gözlenmiştir.

“Avlu yaklaşık birbirine eş iki dikdörtgen alandan oluşur. Avluya giren kapıların en görkemlisi batı yönüne açılır. Buradaki kapıdan girildiğinde beyaz mermerden çatısız ve çanak şeklinde bir şadırvanla karşılaşılır. Bu on altıgen şadırvan, Osmanlı Mimarisi Klasik Dönemi’nin en güzel tasarımlarından biridir (PA: Zıtlık ilişkisi). Şadırvanla avluda 18 kubbe 16 sütun bulunur. Selimiye’nin dış avlusu camiyi üç taraftan çevirir.” (MEB, 2018, 8.Sınıf, Selimiye Camii, s.110, 5.paragraf)

Yukarıdaki paragrafta camii avlusunun ve şadırvanın nasıl inşa edildiği bilgisi sunulmaktadır. Bu bilgi verilirken bütün-parça ilişkisinden yararlanarak ayrıntılandırıldığı gözlenmiştir.

Paragraf altında ise “Bu on altıgen şadırvan, Osmanlı Mimarisi Klasik Dönemi’nin en güzel tasarımlarından biridir.” tümcesiyle anlatılan şadırvanın tasarımının benzerlerinden daha güzel olduğu vurgusu yapılarak zıtlık ilişkisi kullanılmıştır.

Ayrıntılandırma ilişkisinin gösterildiği bu örneklerde de izlendiği gibi paragrafların içinde PA olarak belirtilen yerlerde farklı retorik ilişkilerin sergilediği gözlenmiştir.

2. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi. Zaman ve yer açısından çerçeveleme retorik ilişkisi, bir olay ya da durum aktarılırken anlatılan olay veya durum zaman ve yer açısından çerçeveselendirilir. Bu ilişki de ayrıntılandırma ilişkisinde olduğu gibi her sınıf düzeyinde temsil edilmiştir. Aşağıda tüm sınıf

düzeylelerinde paragraf bütününde zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi örnekleri yer almaktadır.

Aşağıda yer alan zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi örnek paragrafı 5.sınıf düzeyinde olup Anadolu'da Cirit Oyunları adlı metinden alınmıştır.

“Bugün yurdumuzun çeşitli bölgelerinde cirit oyunları oynanır, ciritli yarışmalar yapılır. Kars'ta, Erzurum'da düzenlenen şenlik ve yarışmalarda cirit oyunları başta gelir. Her yıl Konya'da eylül ayında yapılan “Geleneksel Türkiye Cirit Oyunları Yarışması”nı on binlerce kişi izler, yarışlarda derece alanlara ödüller verilir.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Anadolu'da Cirit Oyunları, s.195, 5.paragraf)

Bu paragrafta cirit oyunlarının oynandığı çeşitli yerleri belirtilerek zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisine başvurulmuştur.

6.sınıf düzeyinde zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi örneği Tarhananın Öyküsü adlı metinden aktarılmıştır. Ayrıca paragraf altında ekleme ilişkisine yer verilmiştir.

“Yazın doğal malzemelerle bir araya getirilerek hazırlanan tarhanalar kış soğuşunda vazgeçilmez çorbalarımıza dönüşürler. Uzun süre saklanabilme özelliği de tarhanayı vazgeçilmez gıdalarımızdan biri yapmaktadır. Türkiye'de üretilen tarhanaların büyük çoğunluğu evde yapılmaktadır. Son yıllarda endüstriyel üretim de başlamıştır.” (PA: Ekleme ilişkisi). (MEB, 2018, 6.sınıf, Tarhananın Öyküsü, s.181, 4.paragraf)

Bu paragrafta tarhananın ne zaman yapılıp ne zaman kullanıldığı bilgisine verilmiştir. Bu bilgiler verilirken zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisine başvurulmuştur.

Paragraf altında ise, “Son yıllarda endüstriyel üretim de başlamıştır.” tümcesiyle tarhananın kullanım alanı konusunda ek bilgi verilerek ekleme ilişkisine yer verilmiştir.

7.sınıf düzeyindeki zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi örnek paragraf Ordular! İlk Hedefiniz adlı metinden alınmıştır.

“Aylar sonra 28 Temmuz 1922 tarihinde Akşehir'deyiz. Ordu birliklerinden birinde, futbol sahasında...” (MEB, 2018, 7. Sınıf, Ordular! İlk Hedefiniz, s.45, 1.paragraf)

Bu paragrafta gerçekleşen olay “28 Temmuz 1922” tarihi verilerek zaman yönünden, “Akşehir ve futbol sahası” yer isimleriyle de yer açısından çerçevesi oluşturulmuştur.

8.sınıf zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi örnek paragrafı Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi isimli metinden aktarılmıştır. Paragraf altında ise, ayrıntılandırma ve yorumlama ilişkilerine yer verildiği gözlenmiştir.

“Aliya İzzetbegoviç, federal devletlerden oluşan Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Demokratik Eylem Partisi'ni kurarak Bosna halkının özgürlük mücadelesini başlatmıştır. Aliya, 1990 yılında yapılan seçimleri kazanarak, Bosna Hersek'in cumhurbaşkanı olurken ülkede bağımsızlık yanlısı hareketler de ivme kazanmıştır. 1991 yılında, Yugoslavya Devleti'nde yer alan federal bölgeler Slovenya, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya adıyla arka arkaya bağımsızlıklarını ilan etti (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi). Aliya İzzetbegoviç, 1 Mart 1992 tarihinde, ülkesinde yaptığı referandumla bağımsızlık ilanını halkın onayına sundu. Bosna Hersek halkı, liderleri gibi bağımsız ve özgür bir devlette yaşamak istiyordu (PA: Yorumlama ilişkisi). Bağımsızlık referandumu yüksek bir kabul oyuyla geçti ve Bosna Hersek bağımsızlığını ilan etti.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi, s.125, 2.paragraf)

Paragraf bütününde Aliya İzzetbegoviç'in ülkesi için gerçekleştiği bazı önemli girişimler yer ve tarih belirtilerek ifade edilmiştir. Paragraf Yugoslavya, Bosna gibi ülke isimleriyle yer açısından, 1990, 1991, 1 Mart 1992 tarihsel ifadelerle de zaman yönünden çerçevesi oluşturulmuştur.

Paragraf altında ise, “1991 yılında, Yugoslavya Devleti'nde yer alan federal bölgeler Slovenya, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya adıyla arka arkaya bağımsızlıklarını ilan etti.” tümcesiyle Yugoslavya Devleti'nden ayrılan diğer federal bölgeleri örnek göstererek ayrıntılandırma ilişkisine yer verilmiştir. Paragrafta “Bosna Hersek halkı, liderleri gibi bağımsız ve özgür bir devlette yaşamak istiyordu.” tümcesinde referandumun yapılma planından hareketle halkın bağımsızlık ve özgürlük istediği şeklinde çıkarım yapılarak yorumlama ilişkisi kullanılmıştır.

Yukarıda zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi örneklerine yer verilmiştir. Bu örneklerin bazılarında paragraf içinde/altında farklı retorik ilişkilerin izlendiği bazı paragraflarda ise bu çeşitliliğin izlenmediği görülmüştür.

3. Koşul ilişkisi. Koşul ilişkisinde bir olayın gerçekleşebilmesi başka bir olayın gerçekleşmesine bağlıdır. Bu retorik ilişki, ayrıntılandırma ile zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkilerinin aksine tüm sınıf düzeylerinde paragraf bütününde izlenmemiştir. Koşul ilişkisi 6 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilirken 5 ve 7.sınıf düzeyi metinlerde paragraf bütününde temsil edilmemiştir.

Aşağıda yer alan paragraf 6.sınıf düzeyinde koşul ilişkisi örneği, Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap isimli metinden alınmıştır. Ayrıca paragraf altında amaç ilişkisine başvurulmuştur.

“Bağlı bulunduğunuz aile hekimine başvurduğunuz sizin boy ve kilonuzu ölçerek Beden Kitle İndeksinizi hesaplayacak ve obezite durumunuz var ise gerekli tedaviyi almak üzere sizi ilgili uzman ve diyetisyenin bulunduğu bir hastaneye sevk edecektir.” (PA: Amaç ilişkisi). (MEB, 2018, 6. Sınıf, Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap, s.223, 10.paragraf)

Paragraf bütününde aile hekiminin bir hastayı obezite ile ilgili bir uzman ya da diyetisyene yönlendirebilmesinin koşulu hastanın boy ve kilo indeksi hesaplama sonucuna bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Paragrafta metin yüzeyinde koşul ilişkisini “ise” bağlacı izlenebilir kılınmıştır.

Paragraf altında ise hastanın gerekli tedaviyi alması amaçlanmış, ancak sonuç olarak bu eylemin gerçekleşip gerçekleşmediği sonucunu belirtilmediği için amaç ilişkisine başvurulmuştur.

8.sınıf düzeyinde koşul ilişkisi örneği Benlik Üzerine adlı metinden aktarılmıştır.

“Hiç kimse sizin izniniz olmadan kendinizi değersiz hissettiremez.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Benlik Üzerine, s.10, 8.paragraf)

Bu paragrafta kendinizi değersiz hissetmeniz koşulu sizin buna izin vermenize bağlanmaktadır. Paragrafta metin yüzeyinde koşul ilişkisi eylemsi ekiyle görünür kılınmıştır.

Yukarıda değinilen koşul ilişkisi örneklerinde 6.sınıfta paragraf altı ilişki farklılığı izlenirken 8.sınıfta paragraf altı ilişki çeşitliliği izlenmemiştir.

4. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisinde bir olayın gerçekleşmemesi sonucunda başka bir olayın gerçekleşmesi durumu ortaya

çıkılmaktadır. Bu retorik ilişkide de koşul ilişkisinde olduğu gibi 6 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmiş; 5 ve 7.sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmemiştir.

Aşağıdaki 6.sınıf düzeyi koşul-olumsuz sonuç ilişkisinin örnek paragrafı Merak Ettiklerimiz adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında nedensellik ilişkisine yer verilmiştir.

“Dünya’daki yaşamın kaynağı Güneş’tir. Olmasaydı ışık, sıcaklık, yiyecek, besin, iklimler, günler, mevsimlerin hiçbiri olmaz, Dünya bugün bildiğimiz hâline gelemezdi. Aslında içinde olup biten her şeyi Güneş yönlendirdiği için Güneş Sistemi de olmazdı.” (PA: Nedensellik ilişkisi). (MEB, 2018, 6. Sınıf, Merak Ettiklerimiz, s.136, 4.paragraf)

Bu paragrafta Dünya’nın karşı karşıya kalabileceği durumun oluşabilmesi Güneş’in var olmama koşuluna bağlanmıştır.

Paragraf altında “Aslında içinde olup biten her şeyi Güneş yönlendirdiği için Güneş Sistemi de olmazdı.” tümcesinde Güneş ve Güneş Sistemi arasındaki bağıntı nedensellik ilişkisiyle kurulmuştur.

Koşul-olumsuz sonuç ilişkisinin 8.sınıf düzeyi örneği Benlik Üzerine metninden alınmıştır.

“Eğer kendinize gerekli saygıyı göstermezseniz zaman içinde kendi hayatınızı değil, çevrenizdeki insanların beklentileri doğrultusunda bir hayat yaşarsınız.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Benlik Üzerine, s.10, 7.paragraf)

Yukarıdaki paragrafta kişinin kendine saygı gösterme davranışının gerçekleşmemesi durumunda kişinin kendi istekleri dışında bir hayatı yaşayacağı vurgusu yapılmıştır.

Yukarıda koşul-olumsuz sonuç ilişkisi örnekleri verilen paragraflarda 6.sınıfta paragraf altı farklı retorik ilişki izlenirken 8.sınıfta paragraf altında farklı retorik ilişki izlenmemiştir.

5. Çözüm ilişkisi. Çözüm ilişkisinde, sorun teşkil eden bir durum ve bu sorunun çözümü hakkında bilgi verilmektedir. Bu retorik ilişki 5, 6, 7.sınıf düzeyinde temsil edilirken 8.sınıf düzeyinde paragraf bütününde yer almamaktadır. Aşağıda

5,6,7.sınıf düzeylerinde paragraf bütününde yer alan çözüm ilişkisi örnekleri bulunmaktadır.

5.sınıf düzeyi çözüm ilişkisi örnek paragrafı Sağlıklı Yaşıyorum adlı metinden alınmıştır.

“Tuvaletlerdeki musluklardan su içmemeliyiz. Yanımızda getirdiğimiz ya da kantinden aldığımız suları içebiliriz.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Sağlıklı Yaşıyorum, s.200, 5.paragraf)

Paragraftaki sorun tuvalet musluklarından su içilmesini önleme çabası yer almaktadır. Bu sorunun çözümü ise, kişinin yanında taşıdığı su şişesi veya kantinlerden alınan su olarak gösterilmektedir.

6.sınıf düzeyi çözüm ilişkisi örneği Merak Ettiklerimiz adlı metinden aktarılmıştır. Paragraf altında ise, değerlendirme ve karşı tez ilişkilerine başvurulmuştur.

“Uzak bir gelecekte Güneş’in şimdiki boyutunun 200 katına çıkarak bir “kızıl dev”e dönüşmesi bekleniyor. Bilim adamları bu olay gerçekleştiğinde Güneş’in Güneş Sistemi’nde iç gezegenlerin bazılarını -hatta bizim güzel Dünya’mızı da- yutacağını düşünüyor (PA: Değerlendirme ilişkisi). Ama dert etmeyin (PA: Karşı tez ilişkisi). Mars yine de yaşayacak gibi görünüyor; o zaman biz de ne yapalım, evimizi Mars’a taşıyıp Marslı oluruz.” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Merak Ettiklerimiz, s.137, 10.paragraf)

Paragrafta Güneş’in zamanla aşırı derecede ısınarak Dünya’yı yok etme ihtimali bir sorun olarak yer verilmektedir. Bu soruna Mars gezegenine taşınarak çözüm üretilmektedir.

Paragraf altında “Bilim adamları bu olay gerçekleştiğinde Güneş’in Güneş Sistemi’nde iç gezegenlerin bazılarını -hatta bizim güzel Dünya’mızı da- yutacağını düşünüyor.” tümcesinde Güneş’in bazı iç gezegenleri yok edeceği bilgisinden yola çıkarak bilim insanlarının bu yok olacak gezegenlerden birinin de Dünya olacağı çıkarımında bulunarak değerlendirme ilişkisi kullanılmıştır. Paragrafta “Ama merak etmeyin.” tümcesiyle okurun tutumunu değiştirmek hedeflenmiştir. Bu durumu ifade ederken de metin yüzeyinde “ama” bağlacına yer verilerek karşı tez ilişkisi kullanılmıştır.

7.sınıf düzeyinde çözüm ilişkisi örnek paragrafı İnsanlarla Geçinme Sanatı isimli metinden alınmıştır. Paragraf altında yeterlilik ilişkisine yer verilmiştir.

“Dikkatimizi kendi üzerimizden kaldırıp karşımızdakine verebilmeli, kendimizden başkalarının da olduğunu düşünmeli ve hissetmeliyiz. Kalabalık bir ortamda hep kendinden bahseden bir insan ne kadar da sıkıcıdır (PA: Yeterlilik ilişkisi). Dikkatimizi kendi üzerimizden kaldırıp başkalarına vermek onların bize karşı pozitif duygular beslemesine ve geçinebilmeye yardımcı olur.” (MEB, 2018, 7. Sınıf, İnsanlarla Geçinme Sanatı, s.79, 6.paragraf)

Paragrafta insanların iletişimde sorun yaşamalarının temel sebebi olarak kişinin kendine dönük yaşaması olarak gösterilmiştir. Bu soruna çözüm olarak ise, kişinin dikkatini ve ilgisini kendi üzerinden kaldırıp başkalarına yöneltmesi olarak sunulmuştur.

Paragraf altında “...hep kendinden bahseden insan ne kadar da sıkıcıdır.” tümcesinde okura bir bilgiyi fark ettirerek sonucunu gösterme amacı taşınmıştır. Bu farkındalığı oluştururken yeterlilik ilişkisine yer verilmiştir.

Çözüm ilişkisi örneklerine bakıldığında 6 ve 7.sınıf düzeylerindeki paragraflarda paragraf içinde farklı retorik ilişkilerin bulunduğu izlenmiştir. 5.sınıf düzeyi paragrafta ise retorik ilişki çeşitliliğine rastlanmamıştır.

6.Amaç ilişkisi. Amaç ilişkisinde hedeflenen bir olay ya da durumu gerçekleştirmek için bir olay ya da durum gerçekleştirilmiştir. Ama hedefe ulaşıp ulaşılmadığı bilinmemektedir. Bu retorik ilişki ayrıntılandırma, zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkilerinde olduğu gibi tüm sınıf düzeyinde paragraf bütününde temsilleri bulunmaktadır. Aşağıda tüm sınıf düzeylerinde paragraf bütününde bulunan amaç ilişkisi örnek paragrafları yer almaktadır.

5.sınıf düzeyi amaç ilişkisi paragraf örneği, Tamburi Cemil Bey Enstrümanları Anlatıyor isimli metinden alınmıştır. Paragraf altında ayrıntılandırma ilişkisi bulunmaktadır.

“Klasik kemeç ile karıştırılmasını önlemek amacıyla Karadeniz kemeçesi ya da Laz kemeçesi olarak da adlandırılmaktadır.” (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi). (MEB, 2018, 5.Sınıf, Tamburi Cemil Bey Enstrümanları Anlatıyor, s.147, 10.paragraf).

Tek tümceden oluşan paragrafta Karadeniz kemençesi veya Laz kemençesi isimleri verilmiştir (gerçekleşen durum). Klasik kemençeyle karıştırılmasını engelleme amacı taşımaktadır (hedeflenen durum). Bu nedenle bu tümce amaç ilişkisini temsil eden bir paragraftır.

Paragraf altında ise "...Karadeniz kemençesi ya da Laz kemençesi ..." iki farklı isimle tanımlanması detayına yer verildiği için ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır.

6.sınıf amaç ilişkisi paragraf örneği, Obezite Hakkında 10 Soru 10 cevap adlı metinden aktarılmıştır.

"İleri yaşlarda da vücut ağırlığını dengelemek için yeterli ve dengeli beslenme ile birlikte yaşa uygun egzersiz programı seçilerek uygulanmalıdır." (MEB, 2018, 6. Sınıf, Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap, s.222, 9.paragraf)

Tek tümceden oluşan bu paragrafta, ilerleyen yaşlarda vücut ağırlığını dengelemek (hedeflenen durum) amacıyla egzersiz programının uygulanması yönünde bir yönlendirmeye yer verilmiştir (gerçekleşen durum).

Amaç ilişkisinin 7.sınıf düzeyinde paragraf örneği, Yeni Dünya adlı metinden alınmıştır.

"Telstar, Dünya çevresindeki bir yörüngeye oturtulmak üzere uzaya gönderilen ilk haberleşme uydusudur. NASA tarafından fırlatıldı." (MEB, 2018, 7. Sınıf, Yeni Dünya, s.145, 10.paragraf)

Paragrafta amaç, telstarın yörüngeye oturtulması (hedeflenen durum); bu amacın gerçekleştirilebilmesi için atılan adım ise uzaya uydu fırlatılmasıdır (gerçekleşen durum).

8.sınıf amaç ilişkisi paragraf örneği, Mikro Minyatür isimli metinden alınmıştır.

"Yaptığı mikro minyatür eserlerle vermek istediği asıl mesajın, "bir şeye yüzeysel olarak bakmak ile yakından bakmanın yaratacağı farkı ortaya koymak" olduğunu söylüyor Hasan Kale. Hayatı anlamlandırmaya çalışanlar için önemli bir anahtar sunuyor mikro eserleriyle." (MEB, 2018, 8. Sınıf, Mikro Minyatür, s.105, 5.paragraf)

Paragraf bütününde, mikro minyatür ile insanlara farklı bakış açıları kazandırma ve hayatı anlamlandırma (hedeflenen durum) amaçlanmaktadır. Bu

hedefin gerçekleştirilebilmesi için mikro minyatür eserler ortaya koyulduğu (gerçekleşen durum) dile getirilmiştir.

Amaç ilişkisinin temsil edildiği bu paragraflarda farklı retorik ilişkiler izlenmediği ve paragrafların kısa olduğu gözlenmiştir.

7.Nedensellik ilişkisi (neden demeti). Nedensellik ilişkisinde bir olay ya da durumun yapılma nedeni ortaya koyulmaktadır. Bu retorik ilişki, amaç ilişkisinde olduğu gibi tüm sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmiştir. Aşağıda tüm sınıf düzeylerinde nedensellik ilişkisi örnek paragrafları yer almaktadır.

5.sınıf nedensellik ilişkisi paragraf örneği, Sarımsak Soslu Makarna adlı metinden alınmıştır.

“Tabaktaki dumanı üstünde makarnadan yayılan sıcak hava, güzel kokuların yayılmasına katkıda bulunur ve koku algısını artırır. Bu nedenle soğuk yiyeceklerin bulunduğu tabaklar, sıcak yiyeceklerin bulunduğu tabaklara göre, çoğunlukla daha az istek uyandırır.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Sarımsak Soslu Makarna, s.113, 7.paragraf)

Paragrafta sıcak yemek tabağının soğuk yemek tabağına göre daha fazla tercih edilme nedeni açıklanmıştır. Bu paragrafta nedensellik ilişkisi “bu nedenle” bağlacıyla metin yüzeyin görünür kılınmıştır.

Nedensellik ilişkisi 6.sınıf düzeyinde paragraf örneği, Dostluğa Dair adlı metinden aktarılmıştır.

“Dostunuzdan ayrıldığınızda üzülmezsiniz. Çünkü onun en sevdiğiniz yanı, o yokken iyice belirginlik kazanır, tıpkı dağcıya dağın ovoidan daha belirgin görünmesi gibi.” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Dostluğa Dair, s.258, 4.paragraf)

Bu paragrafta bir dosttan ayrı düşüldüğünde kişinin bu duruma üzülmemesinin nedenleri ortaya koyulmuştur. Bu ilişki metin yüzeyinde de “çünkü” bağlacıyla izlenebilir kılınmıştır.

7.sınıf düzeyinde nedensellik ilişkisi örnek paragrafı, Ordular! İlk Hedefiniz adlı metinden alınmıştır.

“Saat ikide Mustafa Kemal ve Kurmay Heyeti Fevzi Paşa'nın karargâhtaki odasında toplanıyorlar. Çünkü o gün Büyük Taarruz planı konuşulacak ve

Kurtuluş'un son savaşı tarihlenecek.” (MEB, 2018, 7. Sınıf, Ordular! İlk Hedefiniz, s.45, 6.paragraf)

Bu paragrafta Mustafa Kemal ve Kurmay heyetinin toplanma nedenleri ortaya koyulmuştur. Bu nedensellik ilişkisi “çünkü” bağlayıcı ile metin yüzeyinde görünür kılınmıştır.

8.sınıf düzeyinde nedensellik ilişkisi örnek paragrafı, Türkçenin Güzelliği adlı metinden alınmıştır.

“Her insan, kendi konuştuğu dilin güzel olduğunu iddia etmektedir. Bir dilin “güzel” olması, kelimelerinin “ince sesli”lerden teşekkül etmesi ve “ahenkli” bir söylenişe sahip olmasına bağlıdır. Bunun için yabancılar, bir yandan “etimolojiye” önem verirken diğer taraftan da “fonetiğe” ağırlık vermektedirler.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Türkçenin Güzelliği, s.82, 1.paragraf)

Bu paragrafta, bir dilin hangi nedenlerle güzel olduğu açıklanmıştır. Nedensellik ilişkisini sunarken “bunun için” bağlacının metin yüzeyinde bu ilişkiyi görünür kıldığı gözlenmiştir.

Nedensellik ilişkisinin gösterildiği bu örneklerde paragraf altında farklı ilişkilerin izlenmediği gözlenmiştir. Bununla birlikte paragraflarda nedensellik ilişkisini metin yüzeyinde görünür kılan bağlaçlara yer verildiği gözlenmiştir.

8.Yorumlama ilişkisi. Yorumlama ilişkisinde önermeler arasında doğrudan bir gönderimsel ilişki bulunmamakta, okur bu ilişkiyi çıkarımsal olarak elde etmektedir. Bu retorik ilişki 6 ve 8.sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilirken 5 ve 7.sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmemiştir. Aşağıda 6 ve 8.sınıf düzeylerinde yorumlama ilişkisi örnekleri yer almaktadır.

6.sınıf düzeyi yorumlama ilişkisi örnek paragrafı, Aziz Sancar adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise amaç ilişkisi kullanılmıştır.

“Kanser gibi hastalıkların tedavisinin sırları belki de hücrelerimizin yapı taşı DNA moleküllerinde saklıdır. Bu gizemi çözmek için biyokimya alanında bilimsel araştırmalar yapmalıyım.” (PA: Amaç ilişkisi). (MEB, 2018, 6. Sınıf, Aziz Sancar, s.76, 11.paragraf)

Bu paragrafta kanser tedavisinin DNA molekülleriyle ilgili olduğuna dair bir yorum getirilmiştir. Paragrafta bu bilgiye ulaşabilmeyi sağlayan hiçbir gönderim bulunmamakta, metin üreticisinin yorumuyla alıcıya iletilmektedir.

Paragraf altında ise “Bu gizemi çözmek için biyokimya alanında bilimsel araştırmalar yapmalıyım.” tümcesinde DNA molekülleriyle ilgili sırları çözmeye hedefiyle bilimsel araştırmalara yönelme tümcesinde amaç ilişkisi bulunmaktadır.

8.sınıf düzeyinde yorumlama ilişkisi örnek paragrafı, Kalbin Sesi adlı metinden aktarılmıştır. Paragraf altında ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır.

“Neyi bekliyoruz? Herhâlde “yeniliğin bitmeyen büyüsünü”. Niçin daralıyoruz? İşte her şeyimiz var, daha ne istiyoruz? Yeni, alışılmadık, bizi bir süre oyalayacak bir şey. Bu mu? Belki de etrafımızı saran bu ses, bu görüntü, bu bina, bu araba, bu bilgisayar, bu marka, iki yüz çeşit açık büfe, elli bin çeşit AVM ürününün çekip gitmesini, bizi rahat bırakmasını istiyoruz (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi). Gerçekten istiyor muyuz?” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Kalbin Sesi, s.159, 9.paragraf)

Bu paragrafta insanların beklentileri ve onları daraltan bazı durum veya olaylar sıralanmaktadır. Ancak insanların gerçekten bu durum ve olaylardan gerçek manada sıkıldığına ya da beklentilerinin ne olduğuna dair paragraf içinde bir gönderim yer almamakta, bu durum metin üreticisinin yorumuyla ulaşılabilir olduğu görülmektedir.

Paragraf altında ise, “Belki de etrafımızı saran bu ses, bu görüntü, bu bina, bu araba, bu bilgisayar, bu marka, iki yüz çeşit açık büfe, elli bin çeşit AVM ürününün çekip gitmesini, bizi rahat bırakmasını istiyoruz.” tümcesinde insanları sıkıcı durumlar örneklendirilerek ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır.

Yorumlama ilişkisi örnek paragraflarında, paragraf altında az da olsa farklı retorik ilişkiler sergilediği izlenmiştir.

9.Değerlendirme ilişkisi. Değerlendirme ilişkisi, var olan bilgiden yola çıkarak anlamsal ya da gönderimsel olarak başka bir bilgiye ulaşmayı sağlayan ve verilen bu bilgiye karşı gösterilen tutum hakkında bilgi veren ilişkidir. Bu retorik ilişki yorumlama ilişkisinde olduğu gibi 6 ve 8.sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmiştir. 5 ve 7.sınıf düzeylerinde değerlendirme ilişkisi temsil edilmemiştir. Aşağıda 6 ve 8.sınıf düzeylerinde değerlendirme ilişkisi paragraf örnekleri yer almaktadır.

6.sınıf düzeyi değerlendirme ilişkisi paragraf örneği, Merak Ettiklerimiz adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında koşul ve nedensellik ilişkine yer verilmiştir.

“Eğer bugün tüm galaksiler birbirinden uzaklaşıyorsa bu da geçmişte bir zaman hepsinin tek bir noktada, bir arada bulduklarını gösterir (PA: Koşul ilişkisi). İşte bu yüzden evrenin bir “başlangıcı” olduğunu düşünüyoruz (PA: Nedensellik ilişkisi).” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Merak Ettiklerimiz, s.136, 3.paragraf)

Bu paragrafta galaksilerin birbirinden uzaklaşması bilgisinden yola çıkarak galaksilerin geçmişte bir arada oldukları bilgisi; galaksilerin geçmişte bir arada olmaları bilgisinden de evrenin bir başlangıcı olduğu bilgisi çıkarımsal olarak sunulmuştur.

Paragraf altında koşul ve nedensellik ilişkisi retorik ilişkilerinin olduğu gözlenmiştir. “Eğer bugün tüm galaksiler birbirinden uzaklaşıyorsa bu da geçmişte bir zaman hepsinin tek bir noktada, bir arada bulduklarını gösterir.” tümcesinde galaksilerin birbirinden uzaklaşmalarının koşulu tek noktada buluşmalarına bağlanmıştır. Bu koşul ilişkisi metin yüzeyinde “-se” şart kipi ekiyle işaretlenmiştir. Paragraf içinde “İşte bu yüzden evrenin bir ‘başlangıcı’ olduğunu düşünüyoruz.” tümcesi diğer tümce arasında nedensellik ilişkisi kurulmuştur. “Bu yüzden” bağlacıyla nedensellik ilişkisi metin yüzeyinde görünür kılınarak evrenin başlangıcının olduğu bilgisinin nedenleri sunulmuştur.

Değerlendirme ilişkisinin 8.sınıf düzeyinde paragraf örneği, Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında zaman ve yer açısından çerçeveleme ve nedensellik ilişkileri kullanılmıştır.

“Bosna'nın Fojnica (Fojnika) şehrindeki Fransisken (Fransiskın) Katolik Kilisesi'nde bulunan, sergilenen bu fermanla Osmanlı hâkimiyetinde farklı din ve inanç grupları yüzyıllar boyunca barış ve huzur içinde yaşamışlardır (PA: Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi). İşte Aliya'nın savaşla zedelenmesinden korktuğu şey, Birleşmiş Milletlerde yaptığı konuşmada tanımladığı Bosna'yı yıkacak şey Osmanlı bakiyesi huzur ve barış ortamının imha ediliyor oluşuydu.” (PA: Nedensellik ilişkisi). (MEB, 2018, 8. Sınıf, Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi, s.227, 8.paragraf)

Paragrafta Osmanlı Dönemi'nde uygulanan bir takım uygulamalardan yola çıkılarak Bosna'nın geleceğiyle ilgili bazı çıkarımlar ifade edilmiştir. Yapılan bu çıkarımla ilgili bir tutum oluşturulma amacı güdülerek değerlendirme yapılmıştır.

Paragraf altında "Fojnica, Katolik Kilisesi" ifadeleriyle yer açısından, "Osmanlı hâkimiyetinde" ifadesiyle Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü zamanlar kast edilerek zaman açısından çerçeveslendiği gözlenmiştir. Aliya İzzetbegoviç'in korkularının nedenini sunarken nedensellik ilişkisine başvurulduğu gözlenmiştir.

Değerlendirme ilişkisi paragraf örneklerinde izlendiği gibi paragraf içinde farklı retorik ilişkiler de sergilenmiştir.

10.Yeniden belirtme ilişkisi. Yeniden belirtme ilişkisi, sunulan bir bilginin farklı bir şekilde tekrarlanmasıdır. Bu retorik ilişkide 8.sınıf düzeyi hariç diğer sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmiştir. Aşağıda 5,6 ve 7.sınıf düzeylerinde yeniden belirtme ilişkisi örnekleri yer almaktadır.

Yeniden belirtme ilişkisi 5.sınıf düzeyi paragraf örneği, 15 Temmuz adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ayrıntılandırma ilişkisine yer verilmiştir.

"Bütün dünya, bir milletin yurduna nasıl sahip çıktığına o gece bir kere daha şahit oldu. Milletimiz o gece ayağa kalkarak sokağa çıktı ve sinsi duvarları, surları yıktı geçti. İnanan, savunan bir halkın önünde hangi güç durabilirdi ki? Ankaralı bir köylü, Erzurumlu bir delikanlı, torunlarının büyümesini bekleyen dedeler, çocuklar (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi) ... Herkes sokaklarda, meydanlardaydı." (MEB, 2018, 5. Sınıf, 15 Temmuz, s.55, 3.paragraf)

Paragrafta bir milletin karşılaştığı saldırılardan birlikte nasıl kurtulduklarını metin üreticisi tarafından farklı ifadelerle tekrarlandığı gözlenmiştir.

Paragraf içinde, "Ankaralı bir köylü, Erzurumlu bir delikanlı, torunlarının büyümesini bekleyen dedeler, çocuklar..." tümcesinde ülkenin çeşitli şehirlerinde yaşayan halkı örnek gösterilerek ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır.

6.sınıf düzeyinde yeniden belirtme ilişkisi örnek paragrafı, Teknoloji Bağımlılığı adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında, güdüleme ilişkisine başvurulmuştur.

"Sevgili Çocuklar, (PA: Güdüleme ilişkisi).

Dünya her geçen gün yeni teknolojik araç gereçlerle donatılmakta. Her gün kullandığımız ürünlerin yeni modelleri yapılmaktadır.”(MEB, 2018, 6. Sınıf, Teknoloji Bağımlılığı, s.90, 1.paragraf)

Paragrafta teknolojik aletlere sürekli yenilerinin eklediği bilgisi farklı şekilde tekrarlanarak yeniden belirtme ilişkisi kullanılmıştır.

Paragrafa (Sevgili Çocuklar) bir hitapla başlayarak okurun dikkatini çekerek metne karşı bir tutum geliştirme hedeflenmiş ve güdüleme ilişkisine başvurulmuştur.

7.sınıf düzeyinde yeniden belirtme ilişkisi paragraf örneği, İnsanlarla Geçinde Sanatı adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında, aynı tümcede hem koşul hem de çözüm ilişkilerine başvurulmuştur.

“Geçinmeyi bilmenin ilk şartı karşımızdakine evlat, ebeveyn, işçi, işveren, eş ve benzeri roller biçmek dışında önce “insan” olarak bakabilmeyi ve değer vermeyi bilmektir (PA: Koşul ilişkisi/ çözüm ilişkisi). İnsanın eşref-i mahlukat olarak yaratılmış olması geçinebilmek için güzel bir sebeptir.” (MEB, 2018, 7. Sınıf, İnsanlarla Geçinme Sanatı, s.78, 3.paragraf)

Paragrafta “eşref-i mahlukat” söz grubuyla bir önceki tümcede bahsi geçen insanları kast ederek aynı bilgi tekrarlanmıştır.

Bilindiği üzere bir tümce birden fazla retorik ilişkiyi temsil edebilmektedir. Örnekte olduğu gibi paragrafın ilk tümcesi hem koşul hem de çözüm ilişkisini temsil etmektedir: “Geçinmeyi bilmenin ilk şartı karşımızdakine evlat, ebeveyn, işçi, işveren, eş ve benzeri roller biçmek dışında önce “insan” olarak bakabilmeyi ve değer vermeyi bilmektir.” Tümcede insan olabilmesinin koşulu sunulurken, insanlarla geçinmenin insanları bir sınıfa koymamaktan geçtiği çözümü de üretilmiştir.

Yeniden belirtme ilişkisinin sergilendiği bu örneklerde paragraf altında retorik ilişki çeşitliliğinin az olduğu gözlenmiştir.

11. Zıtlık ilişkisi. Zıtlık ilişkisi, önermeler arasındaki benzerlikleri veya farklılıkları karşılaştırma yoluyla ortaya koyan retorik ilişkidir. Bu retorik ilişki tüm sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmiştir. Aşağıda zıtlık ilişkisinin paragraf örnekleri yer almaktadır.

Zıtlık ilişkisinin 5.sınıf düzeyinde örnek paragrafı, Sağlıklı Yaşıyorum isimli metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, nedensellik ilişkisi kullanılmıştır.

“Birçok oyunda zaten koşmak, zıplamak gibi hareketler vardır. Bu nedenle çokça oynayan çocuk, çok da sağlıklı olur (PA: Nedensellik ilişkisi). Ancak günümüzde çocuklar, dışarıda oynamak yerine tablette, telefonda ya da bilgisayarda oynuyorlar.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Sağlıklı Yaşıyorum, s.203, 28.paragraf)

Paragrafta geçmişteki çocuklarla günümüzdeki çocukların oyun oynama alışkanlıklarındaki farklılıklar karşılaştırılmıştır.

Paragraf içinde/altında, “Birçok oyunda zaten koşmak, zıplamak gibi hareketler vardır. Bu nedenle çokça oynayan çocuk, çok da sağlıklı olur.” tümcelerinde geçmişteki çocukların günümüz çocuklarına göre neden daha sağlıklı oldukları açıklanmıştır. Bu nedensellik ilişkisi metin yüzeyinde “bu nedenle” bağlacıyla görünür kılınmıştır.

6.sınıf düzeyinde zıtlık ilişkisi örnek paragrafı, Su Kirliliği adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, amaç ilişkisine yer verilmiştir.

“Birinci gruba giren önlemler, atık kirli su miktarını azaltmayı amaçlar (PA: Amaç ilişkisi). Teknik önlemler ise suyun kirlenmesini önlemeyi ve kirlenmiş suların arıtılmasını sağlar.” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Su Kirliliği, s.153, 3.paragraf)

Paragrafta teknik önlemlerle diğer önlemler karşılaştırılmıştır.

Paragraf içinde, “Birinci gruba giren önlemler, atık kirli su miktarını azaltmayı amaçlar.” tümcesinde alınan önlemlerin amaçları dile getirilerek amaç ilişkisi kullanılmıştır.

Zıtlık ilişkisi 7.sınıf düzeyinde örnek paragrafı, Lavanta Kokulu Köy adlı metinden alınmıştır.

“Güliden sonra yaygın olarak yetişen lavanta da ilçenin güzelliği ve hoş kokusuna ayrı bir rayiha katmaktadır. Gerek görsel olarak gerek koku olarak gerekse ticari ve tarımsal potansiyel olarak önemli olan bu tıbbi ve aromatik bitkilerden gülün Isparta’daki üretiminin yüzde 45’ini Keçiözümlü sağlamakta, lavanta ise Türkiye’de ekonomik olarak yalnızca Keçiözümlü’de yetişmektedir.” (MEB, 2018, 7. Sınıf, Lavanta Kokulu Köy, s.208, 2.paragraf)

Paragrafta gülün ile lavantanın tarımsal ve ticari yönleriyle karşılaştırıldığı gözlenmektedir.

Zıtlık ilişkisi 8.sınıf düzeyi örnek paragrafı, Mikro Minyatür adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında amaç ilişkisine yer verilmiştir.

“İnsanlığın ta en başından bu yana var olan sanat, kimilerine göre ‘güzel’ olanı ortaya çıkarma gayesiyle insanın kendini ifade etme biçimi olmuştur. Kimilerine göre ise ‘ilahî aşka’ ulaşma vasıtasıdır sanat. Hangi gaye ile olursa olsun, işi ‘güzel’e varabilmektir sanatçının.” (PA: Amaç ilişkisi). (MEB, 2018, 8. Sınıf, Mikro Minyatür, s.105, 1.paragraf)

Paragrafta insanların sanata olan bakış açıları farklı yönlerden karşılaştırılmıştır.

Paragraf içinde, “Hangi gaye ile olursa olsun, işi ‘güzel’e varabilmektir sanatçının.” tümcesinde, “güzele varabilme” hedefi amaç ilişkisi kullanılarak dile getirilmiştir.

Zıtlık ilişkisi örneklerinin sunulduğu bu paragraflarda izlendiği gibi bazı paragraflarda farklı retorik ilişkilerin sergilendiği gözlenmiştir.

12.Özetleme ilişkisi. Özetleme ilişkisi, daha önce sunulan bilgilerin daha önemli olanları kullanılarak sunulmasıdır. Bu retorik ilişki zıtlık ilişkisinde olduğu gibi tüm sınıflarda temsil edilmemiş, 6.sınıf düzeyi hariç 5,7 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Aşağıda özetleme ilişkisi paragraf örnekleri yer almaktadır.

5.sınıf düzeyi özetleme ilişkisi paragraf örneği, Reçete adlı metinden alınmıştır.

“Yukarıdan beri sayageldiğimiz şeyler, kainat kitabından devşirilen maneviyat gıdalarıdır.” (MEB, 2018, 5.sınıf, Reçete, s.228, 11.paragraf)

Paragrafta tüm boyunca anlatılanlar tek tümce ile ifade edilerek özetlenmiştir.

7.sınıf düzeyinde özetleme ilişkisi örnek paragrafı, Okumak Ayrıcalıktır, Herkes Okuyamaz adlı metinden alınmıştır.

“Aslında belki de cevap kısa, basit, açık ve net.

Okumuyoruz çünkü okumak ayrıcalıktır, bu nedenle de herkes okuyamaz.” (PA: Nedensellik ilişkisi). (MEB, 2018, 7. Sınıf, Okumak Ayrıcalıktır, Herkes Okuyamaz, s.182, 13.paragraf)

Paragrafta tüm metinde anlatılanları kısa ve net şekilde açıklama amacı güderek özetleme yapılmıştır.

Paragraf içinde, “Okumuyoruz çünkü okumak ayrıcalıktır, bu nedenle de herkes okuyamaz.” tümcesinde neden okunmadığına dair gerekçeler “çünkü, bu nedenle” bağlaçlarıyla metin yüzeyinde görünür kılınmıştır.

8.sınıf düzeyi özetleme ilişkisi örnek paragrafı, Faydalı Bir İş Görmek Zevki adlı metinden alınmıştır.

“Allah kimseyi böyle bir teselliden mahrum bırakmasın!” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Faydalı Bir İş Görmek Zevki, s.74, 7.paragraf)

Bu paragraf metnin son paragrafıdır. Paragrafta “böyle bir teselli” gönderimiyle tüm metinde anlatılmak istenenler özetlenmiştir.

Özetleme ilişkisi örneklerinde izlediği gibi paragraf içinde farklı retorik ilişkiler sergilemediği gözlenmiştir.

13.Sıralama İlişkisi (Anlatı ve Listeleme). Sıralama ilişkisi iki alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar anlatı ve listeleme ilişkileridir. Anlatı ilişkisi, olay veya durumların zamanda sıralılık gözetilerek ifade edildiği retorik ilişkidir. Listeleme ilişkisi ise yapılacak veya alınacaklar listesinin oluşturulduğu, öncelik-sonralık sıralamasının bulunmadığı retorik ilişkidir.

Anlatı ilişkisi 5.sınıf düzeyi hariç diğer sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Ancak listeleme ilişkisi sadece 5 ve 6.sınıf düzeyinde temsil edilmiştir. Kuramda var olan bu ilişki, çalışmamızın konusu olan bilgilendirici metinlerde sıklıkla yer alması çok beklenmeyen bir durumdur. Aşağıda anlatı ve listeleme ilişkileri ayrı ayrı örneklerle gösterilmiştir.

Anlatı ilişkisi 6.sınıf düzeyi paragraf örneği, Türk Askerinin Cesareti adlı metinden alınmıştır.

“Bizim tarafta feryatlar, inlemeler vardı. İki siper arasında kalmış yaralı bir İngiliz Yüzbaşı açıkta: ‘İmdat! Kurtarın beni, yardım edin!’ diye bağıyordu. Biri siperlerden bağırdı: ‘Biriniz gidip Yüzbaşı’yı alıp getirsin!’ Askerler birbirlerine: ‘Git,

sen getir!', 'Hayır, sen getir! Ölmek istemiyorum... Zaten Yüzbaşı da biraz sonra ölecek. Ne gereği var? Cesareti varsa komutan getirsin.' diyorlardı." (MEB, 2018, 6. Sınıf, Türk Askerinin Cesareti, s.44, 4.paragraf, Anlatı ilişkisi)

Paragrafta cephede savaş esnasında gelişen bir olayın öncelik-sonralık sıralamasıyla anlatıldığı ve bu zamanda sıralılık durumunun yer yer diyaloglarla belirginleştirildiği izlenmiştir.

Anlatı ilişkisi 7.sınıf düzeyi örnek paragrafı, Ordular! İlk Hedefiniz adlı metinden alınmıştır.

"Herkes öylesine heyecanlı ki aslında Başkomutan'ın gerçek durumunu hemen de kimse göremiyor. Aslında o da kimseye göstermemeye çalışarak yaverlerine bazı emirler veriyor:

—Bekir Sami'yi çağırma unutma yaver!

Sonra, o anda onun için en önemli olay sanki futbolmuş gibi bağıyor:

— Eyvah, faul, faul!..

Ardından dudaklarını kısarak yine yaverine fısıldıyor:

—Hiç kimse bilmeyecek!

— Saat tam ikide. Fevzi Paşa'nın odasında! Gol, gol, goll!.. Sonunda bizimkiler de attılar be çocuk! Gol!" (MEB, 2018, 7. Sınıf, Ordular! İlk Hedefiniz, s.45, 5.paragraf, Anlatı ilişkisi)

Paragrafta savaş zamanında bir futbol maçının düzenleme olayını zamanda sıralılık gözetilerek aktarıldığı, bu olayın kahramanları arasında geçen diyaloglara yer verilerek öncelik-sonralık ilişkisinin belirginleştirildiği gözlenmiştir.

Anlatı ilişkisi 8.sınıf düzeyi paragraf örneği, Burada Dur adlı metinden alınmıştır.

"Konya'daki Selçuklu tahtında oturan sultan da elbette oraları almak, sınırlarını genişletmek istemektedir. Bir gece rüya görür. Rüyasında nur yüzlü, ak sakallı bir Türkmen kocası ortaya çıkar ve sultana seslenir:

'O topraklar er geç senin olacaktır, tamamını alacaksın... Yarından tezi yok, atını ovalara sür. Biz sana: 'Dur!..' deyinceye kadar ilerle'..." (MEB, 2018, 8. Sınıf, Burada Dur, s.132, 3.paragraf, Anlatı ilişkisi)

Paragrafta sultan ile sultanın rüyasında gördüğü Türkmen kocası arasında geçen konuşma zamanda sıralılık gözetilerek aktarıldığı gözlenmiştir.

Listeleme ilişkisi 5.sınıf düzeyi paragraf örneği, Sarımsak Soslu Makarna adlı metinden alınmıştır.

“Malzemeler:

- * Taze fesleğen
- * Çam fıstığı
- * Taze kaşar ya da beyaz peynir
- * Zeytinyağı
- * Sarımsak
- * Tuz

* Makarna” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Sarımsak Soslu Makarna, s.112, 2.paragraf, Listeleme ilişkisi)

Paragrafta sarımsak soslu makarnanın yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan malzemeler yer almıştır. Bu malzeme listesinde öncelik-sonralık sıralaması olmadığı, listedeki malzemelerin yerleri değiştirilse de anlamsal bir bozukluğa neden olmadığı gözlemlendiği için sıralama ilişkisidir.

Listeleme ilişkisi 6.sınıf düzeyi örnek paragrafı, Su Kirliliği adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında nedensellik ilişkisine yer verilmiştir.

“Su Yüzüne Çıkan Gerçekler

- Kirli sular; deniz, göl ve nehirlerdeki canlıları olumsuz etkiler.
- Kirli suları doğrudan kullanan insanlar koleraya, dizanteriye, ishale ve bağırsak hastalıklarına yakalanırlar (PA: Nedensellik ilişkisi).
- Sanayi tesislerinden bırakılan yağlı atıklar, suların yüzeyini kaplayarak oksijenin suya geçişini engeller.
- Oksijen yetersizliğinden suda yaşayan canlılar yok olur.” (PA: Nedensellik ilişkisi). (MEB, 2018, 6. Sınıf, Su Kirliliği, s.153, 5.paragraf, Listeleme ilişkisi)

Paragrafta su kirliliğın ortaya çıkaracağı sorunlar sıralanmıştır. Bu sıralamanın yerlerinin değiştirilmesi durumunda listede anlamsal bir bozulma olmadığı gözlenmiştir.

Paragraf içinde, “Kirli suları doğrudan kullanan insanlar koleraya, dizanteriye, ishale ve bağırsak hastalıklarına yakalanırlar.” tümcesinde insanların kirli suyu kullanmaları sonucu bazı hastalıklara neden olduğu belirtilerek nedensellik ilişkisine yer verilmiştir. Paragraf altında, “Oksijen yetersizliğinden suda yaşayan canlılar yok olur.” tümcesinde su kirliliğinin bir sonucu olarak suyun içindeki oksijen miktarının azalması nedeniyle bazı suda yaşayan canlıların yok olacağı sonucu nedensellik ilişkisi içinde kullanılmıştır.

Sıralama ilişkisinin gösterildiğı bu örneklerde de izlendiğı gibi anlatı ilişkisinin paragraf altında farklı retorik ilişkilerin gözlenmediğı ancak listeleme ilişkisi örneğinde paragraf altında farklı retorik ilişkilerin sergilediğı gözlenmiştir.

14.Ekleme ilişkisi. Ekleme ilişkisi, verilen bilgilere ek olarak sunulan bilgilerin yer aldığı retorik ilişkidir. Ekleme ilişkisi Mann ve Thomson’ın (1988) sınıflandırmasında yer almayan ancak Bill Mann’ın (1999) sınıflandırılmasında yer alan bir retorik ilişkidir. Bu retorik ilişki paragraf bütününde sadece 6.sınıf düzeyinde temsil edilmiştir. Aşağıda ekleme ilişkisi örneğı yer almaktadır.

Ekleme ilişkisi 6.sınıf düzeyi paragraf örneğı, Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında koşul ilişkisi yer almaktadır.

“Obez ve fazla kilolu bireylerde egzersiz, yağ dokusu ve karın bölgesindeki yağlanmayı azaltmakta, diyet yapıldığında görülebilen kas kütle kayıplarını önlemektedir (PA: Koşul ilişkisi). Ayrıca kan kolesterolü, kan yağları, kan şekeri ve kan basıncının dengelenmesine yardımcı olur, stresi azaltır ve kendine güveni artırır.” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Obezite Hakkında 10 Soru 10 Cevap, s.223, 13.paragraf)

Paragrafta obezite hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur. Sunulan bu bilgilere ek olarak yeni bir bilgi eklendiğı gözlenmektedir. Eklenen bilgiyi “ayrıca” bağlacıyla metin yüzeyinde belirgin kılınmıştır.

Paragraf içinde, “Obez ve fazla kilolu bireylerde egzersiz, yağ dokusu ve karın bölgesindeki yağlanmayı azaltmakta, diyet yapıldığında görülebilen kas kütle

kayıplarını önlemektedir.” tümcesinde egzersiz yapılması durumunda obezitenin yol açtığı sorunların önlenebileceği koşul ilişkisi ile aktarılmıştır.

Ekleme ilişkisinin sunulduğu bu örnekte de izlendiği gibi paragraf altında farklı retorik ilişkilerin de sergilendiği gözlenmiştir.

Sunumsal İlişkiler

1.Yeterlilik ilişkisi. Yeterlilik ilişkisi, metin acısının bir bilgiyi kavrayıp fark ederek yeterliliğin beklenen sonucunu gösteren retorik ilişkidir. Bu retorik ilişki tüm sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Aşağıda yeterlilik ilişkisi paragraf örnekleri yer almaktadır.

5.sınıf düzeyi yeterlilik ilişkisi paragraf örneği, Sağlıklı Yaşıyorum adlı metinden alınmıştır.

“Kişisel bakım yaparak kendimize ve çevremize saygı göstermiş oluruz.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Sağlıklı Yaşıyorum, s.202, 30.paragraf)

Bu paragrafta fark edilmesi gereken bilgi kişisel bakımın yapılması, ulaştırılması beklenen sonuç ise kişinin kendine ve çevresine saygı duyma yeterliliğidir.

6.sınıf düzeyi yeterlilik ilişkisi paragraf örneği, Aziz Sancar adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise güdüleme, gerekçelendirme, nedensellik, beklentiyi olumsuzlama, yönlendirme ya da artalan ve zıtlık ilişkileri kullanılmıştır.

“Sevgili Çocuklar, (PA: Güdüleme ilişkisi).

Şunu unutmayın ki Türkiye'nin güçlü olması, kalkınması, daha da gelişmesi ve insanların mutluluğu ancak bilim ve teknolojiyle olacaktır! (PA: Gerekçelendirme ilişkisi). Bilimsel başarılarımdan dolayı benim çok zeki biri hatta bir deha olduğumu düşünüyor olabilirsiniz (PA: Nedensellik ilişkisi). Ama şunu unutmamalısınız ki başarının sırrı zeki olmaktan çok hedefine odaklanmak ve çok çalışmaktan geçer (PA: Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi/Yönlendirme ya da artalan ilişkisi). Herkes bir şekilde yaşar. Ama bazı insanlar iz bırakır (PA: Zıtlık ilişkisi). En büyük mutluluk, gelecek kuşaklara bıraktığımız mirastır. Sizler de benim gibi bilime büyük katkılar sağlayabilir, çok büyük başarılarla imza atabilirsiniz.” (PA: Güdüleme ilişkisi). (MEB, 2018, 6. Sınıf, Aziz Sancar, s.79, 28.paragraf)

Paragrafta fark edilmesi gereken bilgi, Aziz Sancar'ın başarısının sırrının çalışmak ve hedefe odaklanmak olduğu vurgulanmıştır; beklenen yeterlilik ise, toplumdaki bireylerin çalışıp kararlı durmalarıyla bilim ve teknolojinin gelişebileceği bu sayede de ülkenin kalkınabileceği sonucudur.

Paragrafa bir hitap tümcesiyle başlanması (Sevgili Çocuklar), metin alıcısını zihinsel olarak güdüleyip metin alıcısının metne olan ilgisini arttırmak hedeflenerek güdüleme ilişkisi kullanılmıştır. Gerekçeleştirme ilişkisi örneğinde ise, “Şunu unutmayın ki Türkiye'nin güçlü olması, kalkınması, daha da gelişmesi ve insanların mutluluğu ancak bilim ve teknolojiyle olacaktır!” tümcesini kuran kişi alan uzmandır ve o bilgiyi sunma hakkına ve bilgisine sahiptir. Paragraf altında, “Bilimsel başarılarımdan dolayı benim çok zeki biri hatta bir deha olduğumu düşünüyor olabilirsiniz.” tümcesinde bilimsel başarının nedeni zekâyâ bağlanarak nedensellik ilişkisi kullanılmıştır. Paragraf içinde, “Ama şunu unutmamalısınız ki başarının sırrı zeki olmaktan çok hedefine odaklanmak ve çok çalışmaktan geçer.” tümcesinde başarının sırrı için başkalarının zekâ zannetmesi aslında çalışmak olduğunu belirterek beklentiyi olumsuzlama ilişkisi kullanılmıştır. Bu ilişki “ama” bağlacıyla belirginleştirilmiştir. Aynı tümce okuru yönlendirme amacı da taşıdığı için yönlendirme ya da artalan ilişkisine örnektir. “Herkes bir şekilde yaşar. Ama bazı insanlar iz bırakır.” tümcelerinde iz bırakan insanlarla diğer insanlar karşılaştırılarak zıtlık ilişkisi kullanılmıştır. Bu tümcede “ama” bağlacıyla bu ilişki belirgin kılınmıştır. Paragrafın son tümcesinde, “Sizler de benim gibi bilime büyük katkılar sağlayabilir, çok büyük başarılarla imza atabilirsiniz.” ifadesiyle kendi yaptıklarından yola çıkarak okuru motive etme amacı taşımış, güdüleme ilişkisi kullanılmıştır.

Yeterlilik ilişkisinin 7.sınıf düzeyinde paragraf örneği, Okumak Deyince adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise zıtlık, amaç, koşul-olumsuz sonuç ve yorumlama ilişkileri kullanılmıştır.

“İnsanın kendini tanıması önemlidir. Bu hep söylenir ama tam olarak ne anlama geldiği çok ileriki yaşlarda anlaşılır (PA: Zıtlık ilişkisi). O yaşa geldiğimiz zaman aslında kendimizi tanımadığımızı, bir şekilde yaşadığımızı ve kendimize de yabancı olduğumuzu fark ederiz. Kendimizi tanımak için de başkasına ihtiyaç duyarız (PA: Amaç ilişkisi). Duygularımızın açığa çıkması, yaşadıklarımızın farkına varmak için ötekine bakmamız şarttır (PA: Amaç ilişkisi). Gerçek hayatta birçok kişi ile konuşsak bile tam manasıyla iletişim kurmuş olmuyoruz (PA: Koşul - olumsuz

sonuç ilişkisi). Bu konuşmalar sırasında çoğunlukla kendimizi geri çekiyor, maskelerimizi takıyoruz. Fakat kitaplarla kurulan iletişim böyle değil (PA: Zıtlık ilişkisi). Orada tamamen kendimizi verip kahramanla özdeşleşiyor, farklı bir yüzleşme yaşıyoruz. Farkında olalım ya da olmayalım bu böyle geliyor (PA: Yorumlama ilişkisi). İlla yüzleşme olması da şart değildir. Edebî eserler “deneyimi aktarmak, hayatı ve gerçekliği sorgulamak” için de okunurlar (PA: Amaç ilişkisi). Geçmişin birikimine yaslanmak, geleceğe ilişkin çıkarımlarda bulunmak ya da çağına tanıklık etmek için de edebî eserlere başvurulabilir.” (PA: Amaç ilişkisi). (MEB, 2018, 7. Sınıf, Okumak Deyince, s.164, 1.paragraf)

Paragrafta fark edilmesi ve kavranması gereken bilgi, edebi eserleri okumanın kişiye sunduğu katkılar; beklenen yeterlilik ise, okunan bu eserler sayesinde kişinin kendini tanımayı kolaylaştırmaktır.

Paragraf içinde,” İnsanın kendini tanıması önemlidir. Bu hep söylenir ama tam olarak ne anlama geldiği çok ileriki yaşlarda anlaşılır.” tümcelerinde insanlara verilen nasihatlere karşı benzer sonuçların ortaya çıktığı yönüyle karşılaştırma yapılarak zıtlık ilişkisi kullanılmıştır. Metin yüzeyinde “ama” bağlacıyla zıtlık ilişkisi belirgin kılınmıştır.

Paragraf altında, “Kendimizi tanımak için de başkasına ihtiyaç duyarız.” tümcesinde kişinin kendini tanıma hedefi ve bu hedef için başkalarından yardım almak durumunda kalması amaç ilişkisiyle belirtilmiştir. Paragrafta, “Duygularımızın açığa çıkması, yaşadıklarımızın farkına varmak için ötekine bakmamız şarttır.” tümcesinde kişinin kendi farkına varma hedefi yine amaç ilişkisiyle ifade edilmiştir. Paragraf içinde, “Gerçek hayatta birçok kişi ile konuşsak bile tam manasıyla iletişim kurmuş olmuyoruz.” tümcesinde iletişim kurulan kişi sayısının fazla olma koşulu, gerçek manada iletişim olmadığı olumsuz sonucunu ortaya koymuştur. Bu koşul-olumsuz sonuç ilişkisi metin yüzeyinde “-se” şart kipi ve “bile” bağlacıyla belirgin kılınmıştır. Paragraf altında bir diğer zıtlık ilişkisi ise, “Bu konuşmalar sırasında çoğunlukla kendimizi geri çekiyor, maskelerimizi takıyoruz. Fakat kitaplarla kurulan iletişim böyle değil.” tümcelerinde kişiler arası iletişim ile kişilerin kitaplarla olan iletişimleri arasında bir karşılaştırma yapılarak gösterilmiştir. Zıtlık ilişkisi “fakat” bağlacıyla metin yüzeyinde belirgin kılınmıştır. Paragrafta, “Orada tamamen kendimizi verip kahramanla özdeşleşiyor, farklı bir yüzleşme yaşıyoruz. Farkında olalım ya da olmayalım bu böyle geliyor.” tümcelerinde yazar tarafından okurun

metin kahramanıyla özdeşleştiği ve bu durumun bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bu tümcenin paragrafta gönderimi bulunmadığı anlaşılmış, bu bilginin metin üreticisi tarafından çıkarım yoluyla ulaştığı bir yorumlama ilişkisi sergilediği anlaşılmıştır. Paragrafta, “Edebî eserler ‘deneyimi aktarmak, hayatı ve gerçekliği sorgulamak’ için de okunurlar.” “Geçmişin birikimine yaslanmak, geleceğe ilişkin çıkarımlarda bulunmak ya da çağına tanıklık etmek için de edebî eserlere başvurulabilir.” tümcelerinde edebi eserlerin okunma amaçları iki farkı tümce ile amaç ilişkisi içinde sunulmuştur.

8.sınıf düzeyi yeterlilik ilişkisi paragraf örneği, Benlik Üzerine adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise koşul ve nedensellik ilişkilerine yer verilmiştir.

“Kendime çok değer veriyorum ve bunu yaptığım sürece etrafıma da değer verebileceğimi biliyorum (PA: Koşul ilişkisi). Etrafımdaki her şey ben olduğum için var ve kendimi ne oranda geliştirsem etrafımı da o oranda anlar ve etrafıma yararlı olabilirim.” (PA: Nedensellik ilişkisi/ Koşul ilişkisi). (MEB, 2018, 8. Sınıf, Benlik Üzerine, s.10, 2.paragraf)

Paragrafta fark edilip kavranması gereken bilgi, kişinin kendine değer vermesidir; beklenen sonuç ise, bu değer verme eylemi sayesinde çevreye yarar sağlamaktır.

Paragraf altında, “Kendime çok değer veriyorum ve bunu yaptığım sürece etrafıma da değer verebileceğimi biliyorum.” tümcesinde kişinin çevreye değer vermesinin koşulu kendine değer vermesine bağlanarak koşul ilişkisi kullanılmıştır. Paragrafta, “Etrafımdaki her şey ben olduğum için var ve kendimi ne oranda geliştirsem etrafımı da o oranda anlar ve etrafıma yararlı olabilirim.” tümcesinde kişinin etrafındaki her şey kendinin var olma nedenine bağlanarak nedensellik ilişkisi kullanılmıştır. Yine aynı tümcede kişinin çevreye yararlı olmasının koşulu kendine geliştirme oranına bağlanarak koşul ilişkisine yer verilmiştir.

Yeterlilik ilişkisinin örneklendirildiği bu paragraflarda da izlediği gibi paragraf altında farklı retorik ilişkiler de sergilemektedir.

2.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi, önermelerin anlamsal olarak birbirinin destekleyerek metin alıcısına ya artalan bilgisi sunmakta ya da metin alıcısını yönlendirmektedir. Bu retorik ilişki tüm sınıf

düzeylelerinde temsil edilmiştir. Aşağıda yönlendirme ya da artalan ilişkisi örnek paragrafları yer almaktadır.

5.sınıf düzeyi yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf örneği, Reçete adlı metinden alınmıştır.

“Gül mevsimindeyiz. Aman dikkat, bir gül dahi koklamadan mevsimi geçirmeyin. Hatta bununla da yetinmeyip, o katmerli güllerden edinip, bir güzel gül reçeli kaynatınız. Gülün ayrıca şurubu da olur bilirsiniz. Kızılıcıktan, kuşburnudan, nardan, gülden şurup-şerbet yapılır, hepsi de aromasız, katkısız, şifa niyetine içilir, bir kenara not ediniz.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Reçete, s.229, 8.paragraf)

Paragrafın bütününde, metin üreticisinin gül mevsiminde yapılması gerekenler konusunda metin alıcısını yönlendirdiği izlenmektedir.

Yönlendirme ya da artalan ilişkisi 6.sınıf düzeyinde örnek paragrafı, Bisiklet Zamanı adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır.

“Bisikletler için ayrılan yolları kullanın ya da bisiklete, motorlu araç trafiğinin olmadığı yerlerde -örneğin parklarda- binin (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi).” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Bisiklet Zamanı, s.205, 7.paragraf)

Paragrafta metin üreticisi, bisiklet kullanıcılarının güvenliğini sağlamak amacıyla yönlendirmektedir.

Ayrıca paragrafta, “Bisikletler için ayrılan yolları kullanın ya da bisiklete, motorlu araç trafiğinin olmadığı yerlerde -örneğin parklarda- binin.” örnek verilerek ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır.

7.sınıf düzeyinde yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf örneği, Yeni Dünya adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi kullanılmıştır.

“1945 yılında Hiroşima ve Nagasaki’yi yerle bir eden atom bombalarının oluşturduğu korkunç sonuçları gören büyük devletler bir silahlanma yarışı başlattılar.” (PA: Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi). (MEB, 2018, 7. Sınıf, Yeni Dünya, s.144, 7.paragraf)

Bu paragrafta geçmişte yaşanmış bir olay hakkında artalan bilgisine yer verilmiştir.

Paragraf altında ise, “1945” ifadesi zaman, “Hiroşima ve Nagazaki” ifadeleriyle yer açısından çerçeveleme ilişkisi kullanılmıştır.

8.sınıf düzeyi yönlendirme ya da artalan ilişkisi örnek paragrafı, Selimiye Camii adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, zaman ve yer açısından çerçeveleme ve beklentiyi olumsuzlama ilişkileri yer almaktadır.

“Selimiye çinileri İznik’in en parlak döneminin üretimi olup 1572 tarihli bir fermanla buradan sipariş edilmiştir (PA: Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi). Camiyi yaptıran padişah II. Selim, pencerelere kadar çini olmasını, pencerelerin üstüne Fatih Suresi’nin çini ile yazılmasını emretmiştir. Türk çini sanatının en parlak yıllarındaki bu uygulamada görülen ölçülü kullanıma rağmen çini panoların kalite ve deseni ile uygulanan bezeme programı günümüzün yegâne örnekleri durumundadır (PA: Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi).Selimiye Camii çinileri, başka yapılarda rastlanmayan özgün ve Osmanlı mimarisi ile Türk çini sanatı içinde çok özel bir yere sahiptir.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Selimiye Camii, s.122, 10.paragraf)

Bu paragrafın bütününde Selimiye Camii hakkında artalan bilginin başvurulmuştur.

Paragraf altında ise, “1572 ve İznik” ifadeleriyle yer ve zaman yönünden çerçeveleme ilişkisi kullanılmıştır. Paragraf içinde, “Türk çini sanatının en parlak yıllarındaki bu uygulamada görülen ölçülü kullanıma rağmen çini panoların kalite ve deseni ile uygulanan bezeme programı günümüzün yegâne örnekleri durumundadır.” tümcesinde çini sanatının ölçülü kullanımından dolayı günümüzde bu durumun eskisi gibi olmayacağı düşünülmüş, sanılanın aksine popülerliğini koruyarak beklentiyi olumsuzlama ilişkisi kullanılmıştır.

Yönlendirme ya da artalan ilişkisinin örneklendirildiği bu paragraflarda farklı retorik ilişkiler de sergilediği izlenmiştir.

3.Karşı tez ilişkisi. Karşı tez ilişkisinde, zıtlık ilişkisinde olduğu gibi bir karşılaştırma söz konusudur. Zıtlık ilişkisinden farkı ise, bu ilişki karşılaştırma yoluyla metin alıcısının tutumunu değiştirmeyi hedeflemektedir. Karşı tez ilişkisi tüm sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Aşağıda karşı tez ilişkisinin paragraf örnekleri yer almaktadır.

Karşı tez ilişkisi 5.sınıf düzeyi örnek paragrafı, Reçete adlı metinden alınmıştır.

“Niyetimiz bu yazıyı bir aktar dükkânının şifalı bitkiler tezgâhına çevirmek değil. Nefes almak, her nefeste Allah demek...” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Reçete, s.229, 12.paragraf)

Bu paragrafta, metin üreticisinin verdiği bilgilere karşı okurun geliştirdiği tutum ile kendisinin amaçladığı niyetin farklı olduğunu ve gerçekte sunduğu her bilginin yaşamak ve Allah ile ilgili olduğu ifade ederek metin alıcısının tutumunu olumlu yönde değiştirmeyi hedeflemiştir.

6.sınıf düzeyi karşı tez ilişkisi paragraf örneği, Merak Ettiklerimiz adlı metinden alınmıştır.

“Yıldız enerjisinin yaşamsal önem taşıdığı yer yalnızca Dünya’mız değil. Yıldızlar tüm evrene enerji sağlıyor. Yıldızlar hiç sönmessin!”(MEB, 2018, 6. Sınıf, Merak Ettiklerimiz, s.137, 8.paragraf)

Bu paragrafta yıldızların Dünya ve evren açısından önemi dile getirilerek okurun tek yönlü değil çok yönlü bir bakış açısı geliştirmesi hedeflenerek metin alıcısının sunulan bu bilgiye karşı olumlu tutum değiştirmesi amaçlanmıştır.

Karşı tez ilişkisi 7.sınıf düzeyi paragraf örneği, Yeni Dünya adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, yeterlilik ilişkisine yer verilmiştir.

“Sanal gerçeklik artık yalnızca eğlence değil, tıpta ve tasarımda da kullanılıyor. Gelecekte sanal gerçeklik sinema kadar sıradan bir etkinlik olacak.” (PA: Yeterlilik ilişkisi). (MEB, 2018, 7. Sınıf, Yeni Dünya, s.146, 15.paragraf)

Bu paragrafta, sanal gerçeklik kullanım yerleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu paragrafta sanal gerçekliğin tek alanla kısıtlı olmadığı çok yönlü olduğu yönünde okurun tutumunu değiştirmek hedeflenmiştir.

Paragraf altında ise, “Gelecekte sanal gerçeklik sinema kadar sıradan bir etkinlik olacak.” tümcesinde bu çok yönlülük fark edilirse gelecekteki sinemaların günümüzden farklı olacağı dile getirilirken yeterlilik ilişkisi kullanılmıştır.

8.sınıf düzeyi karşı tez ilişkisi paragraf örneği, Faydalı Bir İş Görmek Zevki adlı metinden alınmıştır.

“Bir iş görme, bir eser vücuda getirme zevki yalnız münevverlere, sanatkârlara mahsus zevklerden değildir. Bizim en iptidai zannettiğimiz insanlar bile bir eser vücuda getirmenin zevkiyle mest olmayı bilirler zaten insanı yeryüzündeki

diğer mahluklardan ayıran başlıca fark da galiba budur.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Faydalı Bir İş Görmek Zevki, s.72, 1.paragraf)

Bu paragrafta, iş görme ya da bir eser ortaya koyma konusunda insanlar karşılaştırılmış; bir iş görme ya da bir eser verme sadece sanatçılara özgü olduğu tutumunu diğer insanların da bir eser ortaya koyabileceği tutumuyla değiştirilmek hedeflenmiştir.

Karşı tez ilişkisinin örnek gösterildiği bu paragraflarda da izlendiği gibi retorik farklılığın fazla sergilenmediği gözlenmiştir.

4.Güdüleme ilişkisi. Güdüleme ilişkisi, metin üreticisi tarafından metin alıcısının bir olay ya da durumu gerçekleşmesi için güdülemesidir. Bu retorik ilişki tüm sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Aşağıda güdüleme ilişkisi paragraf örnekleri yer almaktadır.

5.sınıf düzeyi güdüleme ilişkisi paragraf örneği, 15 Temmuz adlı metinden alınmıştır.

“İşte buradayız, toplandık ve gitmiyoruz. Sesimiz, rengimiz, inancımız, umutlarımız bir. Bazen insan yağmur altında yürümek ister, bunun bir anlamı vardır. Bazen insan rüzgâra karşı yürümek ister, bunun da bir anlamı vardır. Ve bazı durumlarda insan direnmek ister. Bunun da anlamı vardır ve bu anlam vatandır.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, 15 Temmuz, s.54, 5.paragraf)

Bu paragrafta, metin üreticisi okuru vatani korumak söz konusu olduğunda hareket geçmek gerektiğini anlatarak güdülemeye çalışmıştır.

Güdüleme ilişkisi 6.sınıf düzeyi paragraf örneği, Tarhananın Öyküsü adlı metinden alınmıştır.

“Kış aylarında sofralarımızın vazgeçilemez çorbalarından olan tarhananın öyküsünü merak ettiniz mi?” (MEB, 2018, 6. Sınıf, Tarhananın Öyküsü, s.181, 1.paragraf)

Bu paragrafta, metin üreticisi metin alıcısının merak duygusunu harekete geçirmeye çalışarak tarhana çorbasının nasıl yapıldığını öğrenmek için metin alıcısını güdülemeye çalışmıştır.

7.sınıf düzeyi güdüleme ilişkisi paragraf örneği, Barış Manço adlı metinden alınmıştır.

“Programımızın sonuna geldik. Bana her konuda ama her konuda yazmaya devam edin. Adresimi biliyorsunuz: Barış Manço, Moda, 81300, İstanbul. Tekrar ediyorum: Barış Manço, Moda, 81300, İstanbul. Haftaya karşılaşmak umuduyla, sağlıklıca kalın.” (MEB, 2018, 7. Sınıf, Barış Manço, s.65, 11.paragraf)

Bu paragrafta, metin alıcısı metin üreticisi tarafından kendisine mektup yazması için güdülemeye çalışmıştır.

8.sınıf düzeyi güdüleme ilişkisi paragraf örneği, Benlik Üzerine adlı metinden alınmıştır.

“Şimdi lütfen elinize bir kâğıt kalem alın.

Hayatta en değer verdiğiniz üç şeyi alt alta yazın.

- 1.
- 2.
- 3.

Ben ilk sıraya yazdığım maddeyi söylemek istiyorum: BEN!” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Benlik Üzerine, s.10, 1.paragraf)

Bu paragrafta, metin alıcısı hayatta en değer verdiği şeyleri yazması için metin üreticisi tarafından güdülenmeye çalışılmıştır.

Güdüleme ilişkisi örneklerinde izlendiği gibi paragraflarda farklı retorik ilişkiler gözlenmemiştir.

5.Gerekçelendirme ilişkisi. Gerekçelendirme ilişkisi, metin üreticisinin metin alıcısına bilgi verme, hakkı ve yetkisi olduğu gösteren bir bilginin yer aldığı retorik ilişkidir. Bu retorik ilişki yalnız 8.sınıf düzeyinde temsil edilmiştir. Diğer sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmemiştir. Aşağıda gerekçelendirme ilişkisi paragraf örneği yer almaktadır.

8.sınıf düzeyi gerekçelendirme ilişkisi paragraf örneği, Mikro Minyatür adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise ayrıntılandırma, karşı tez ve özetleme ilişkilerine yer verilmiştir.

“Fırça gezdirdiği mikro objeler üzerine resmettiği şeylerin bir kültürü anlattığını söylüyor sanatçı. “Dünyanın neresinden olursa olsun çizimlerimi gören biri, ‘Bu İstanbul’dur veya Galata Kulesi, Kızkulesi, Topkapı Sarayı’dır.’ der (PA:

Ayrıntılandırma ilişkisi). Küçücük çizim yaparken o değeri küçültmeye çalışmıyoruz biz. Aksine büyütme çalışıyoruz yani işin başka bir boyutu var.” diye konuşuyor.” (PA: Karşı tez ilişkisi/ Özetleme ilişkisi). (MEB, 2018, 8. Sınıf, Mikro Minyatür, s.105, 9.paragraf)

Bu paragrafta, mikro minyatür sanatçısının mikro minyatür hakkında bilgi vermektedir. Paragraftan da anlaşıldığı üzere bu bilgileri veren kişi mikro minyatür konusunda uzman biri olduğu için bu konuda bilgi verme yetkisi ve bilgisi bulunmaktadır.

Paragraf altında, “Dünyanın neresinden olursa olsun çizimlerimi gören biri, ‘Bu İstanbul’dur veya Galata Kulesi, Kızkulesi, Topkapı Sarayı’dır.’ der.” tümcesinde çizimler konusunda örnekler vererek ayrıntılanma ilişkisi kullanılmıştır. Paragrafta, “Küçücük çizim yaparken o değeri küçültmeye çalışmıyoruz biz. Aksine büyütme çalışıyoruz yani işin başka bir boyutu var, diye konuşuyor.” Tümceleriyile çizim konusunda olumlu tutum değişme hedeflendiği için karşı tez ilişkisi, tüm yapılanları kısaca anlatma amacından dolayı da özetleme ilişkisi kullanılmıştır. Paragrafta “yani” bağlacıyla özetleme ilişkisi belirgin kılınmıştır.

Gerekçelendirme ilişkisi örneklerinde de izlendiği gibi paragrafta farklı retorik ilişkilerin yer aldığı gözlenmektedir.

6.Tanıt ilişkisi. Tanıt ilişkisi, bir iddia ve bu iddia kanıtlamak için sunulan destekleyici bilgilerin yer aldığı retorik ilişkidir. Bu retorik ilişki 6.sınıf düzeyi hariç diğer sınıf düzeylerinde paragraf bütününde temsil edilmiştir. Aşağıda tanıt ilişkisi paragraf örnekleri yer almaktadır.

Tanıt ilişkisi 5.sınıf düzeyi örnek paragrafı, Sarımsak Soslu Makarna adlı metinden alınmıştır.

“Kesme, doğrama, ezme ya da dövme işlemi sırasında, çeşitli malzemelerdeki uçucu maddeler havaya yayılır. Bir diş sarımsağıyla da bir baş soğanı keserek bunu deneyebilirsiniz.” (MEB, 2018, 5. Sınıf, Sarımsak Soslu Makarna, s.112, 5.paragraf)

Bu paragrafta, ezme dövme işlemi sırasında uçucu maddelerin yayılması bir iddia tümcesidir. Bu iddia sarımsak veya soğan kesilerek ispatlanabilmektedir.

7.sınıf düzeyi tanıt ilişkisi paragraf örneği, Okumak Deyince adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, nedensellik, ayrıntılandırma, karşı tez ilişkileri kullanılmıştır.

“Bu yüzden iyi kitaplarda bir insan tasarımı vardır (PA: Nedensellik ilişkisi). Orada karakter iyi olabilir, kötü olabilir; başarılı da olabilir, başarısız da. Hepsinin altında kişinin kendini keşfetmesine olanak sunan çağrışımlar vardır. Şimdi Balzac (Balzac)’ın Goriot (Goryo) Baba’sı bütün parasını kızlarının mutluluğu için harcayan bir enayi midir yoksa evlat sevgisinin bir babayı ne hâle getirdiğinin bir örneği mi? (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi). Suç ve Ceza’yı okuduğunuzda Raskolnikov’un vicdan azabına şahit olmaz mıyız? (PA: Ayrıntılandırma ilişkisi) Tanpınar’ın Huzur’unu okuduğumuzda aslında okuduğumuz şey nedir? Var olmaya çalışan, yeni kültürel hayatı benimseyememiş sorunlu aydın bunalımı ve toplum baskısının bir aşkı ne hâle getirdiğidir konu. Ya da Peyami Safa’nın Fatih Harbiye romanı...(PA: Ayrıntılandırma ilişkisi) Örnekler çok. Bu yüzden edebiyat bize yalnızca hayaller kurdurmakla kalmaz, aynı zamanda eğitir, donatır, dinamizm sağlar, kendimizi ve dünyayı keşfetmemize olanak sunar.” (PA: Nedensellik ilişkisi/ karşı tez ilişkisi). (MEB, 2018, 7. Sınıf, Okumak Deyince, s.165, 3.paragraf)

Bu paragrafta iddia edilen düşünce iyi kitapların iyi tasarlandığıdır. Metin üreticisi bu iddiayı kanıtlamak için paragrafta Balzac, Ahmet Hamdi Tanpınar vb. yazarların kitaplarını örnek vererek metin alıcısını ikna etmeye çalışmıştır.

Paragraf altında, “Bu yüzden iyi kitaplarda bir insan tasarımı vardır.” tümcesinde ‘bu yüzden’ bağlacıyla kendinden önceki paragrafta nedensellik ilişkisi kurularak metin yüzeyinde bu ilişki belirgin kılınmıştır. Goriot Baba kitabı, Suç ve Ceza kitabı ve Fatih Harbiye romanları farklı tümcelerde örnekler gösterilerek ayrıntılandırma ilişkisi kullanılmıştır. “Bu yüzden edebiyat bize yalnızca hayaller kurdurmakla kalmaz, aynı zamanda eğitir, donatır, dinamizm sağlar, kendimizi ve dünyayı keşfetmemize olanak sunar.” tümcesinde edebiyatın sınırları konusunda metin alıcısının tutumunun değiştirilmesi hedeflenerek karşı tez ilişkisi, edebiyatın insanlara katkısı anlatılırken ‘bu yüzden’ bağlacıyla nedensellik ilişkisi belirginleştirilmiştir.

Tanıt ilişkisi 8.sınıf düzeyinde örnek paragrafı, Selimiye Camii adlı metinden alınmıştır.

“Selimiye, varlığı ile Türk tarihinde Edirne’ye güç katarak simgesel bir nitelik kazandırmıştır. Yalnız zamanımızın araştırmacıları değil, eski yazarlar da Selimiye’nin bir başyapıt olduğu konusunda birleşirler (PA: Karşı tez ilişkisi). Ernst Diez (Ernist Diiz) bu cami için şunları söyler: “Selimiye mekân, büyüklük, yükseklik, topluluk ve ışık etkisi bakımından yeryüzündeki bütün yapılardan üstündür.” (PA: Zıtlık ilişkisi). (MEB, 2018, 8. Sınıf, Selimiye Camii, s.110, 4.paragraf)

Bu paragrafta Selimiye Camii hakkında Türk tarihinin simgesel gücü olduğu iddia edilmiştir. Çeşitli yazar ve araştırmacıların görüşleriyle bu iddia kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Paragraf altında ise, “Yalnız zamanımızın araştırmacıları değil, eski yazarlar da Selimiye’nin bir başyapıt olduğu konusunda birleşirler.” tümcesinde Selimiye’nin başyapıt olma konusunda günümüz araştırmacıları dışında eski yazarların da bunu kanıda olduğunu ifade edilmiş; metin alıcısının bu konuda olumlu tutum sergilemesi amaçlanarak karşı tez ilişkisi kullanılmıştır. “Selimiye mekân, büyüklük, yükseklik, topluluk ve ışık etkisi bakımından yeryüzündeki bütün yapılardan üstündür.” tümcesinde Selimiye Camii diğer yapılarla karşılaştırılarak zıtlık ilişkisine başvurulmuştur.

Tanıt ilişkisi paragraf örneklerinde de izlendiği gibi paragraflarda farklı retorik ilişkilerin sergilendiği gözlenmiştir.

7.Beklentiye olumsuzlama ilişkisi. Beklentiye olumsuzlama ilişkisi, en az iki önermenin olduğu bir retorik ilişkidir. Bu ilişkide yer alan önemlerden birinde gerçekleşmesi gereken bir durum bulunurken diğerinde bu beklentinin gerçekleşmediği bilgisine yer verilir. Bu retorik ilişki 6.sınıf düzeyi hariç diğer tüm sınıf düzeylerinde temsil edilmiştir. Aşağıda Beklentiye olumsuzlama ilişkisi paragraf örnekleri verilmiştir.

Beklentiye olumsuzlama ilişkisi 5.sınıf düzeyi paragraf örneği, 15 Temmuz adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, amaç ilişkisine yer verilmiştir.

“15 Temmuz’da umutlarımız, hayallerimiz, özgürlüğümüz elimizden alınmak istendi. Yunus Emre’den, Mevlana’dan, Hacı Bektaş’tan, Hacı Bayram-ı Veli’den, Pir Sultan Abdal’dan, Koca Sinan’dan beslenen bu toprağın evlatları, zalimlere karşı istiklali ve istikbali için direndi.” (PA: Amaç ilişkisi). (MEB, 2018, 5. Sınıf, 15 Temmuz, s.55, 2.paragraf)

Bu paragrafta bir toplumun özgürlüğünün elinden alınmak istemesi ve bu beklentinin beklenen şekilde sonuçlanmadığı ifade edilmiştir.

Paragraf altında, “Yunus Emre’den, Mevlana’dan, Hacı Bektaş’tan, Hacı Bayram-ı Veli’den, Pir Sultan Abdal’dan, Koca Sinan’dan beslenen bu toprağın evlatları, zalimlere karşı istiklali ve istikbali için direndi.” tümcesinde ülkenin geleceği için bir direniş gösterildiği vurgusu yapılarak amaç ilişkisi kullanılmıştır.

7.sınıf düzeyi beklentiyi olumsuzlama ilişkisi paragraf örneği, Ordular! İlk Hedefiniz adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, değerlendirme ilişkisi kullanılmıştır.

“Futbol maçı düşmana karşı bir aldatmaca olarak düzenlenmiş ama bunu hiç kimse, oyuncular ve hakemler bile bilmiyor. Mustafa Kemal’in Yunanlıları uyutma planı bu. Büyük bir taarruz hazırlanırken komutanların hemen hepsinin futbol maçı seyredeceğini kim düşünür ki? Demek ki taarruz filan yok (PA: Değerlendirme ilişkisi). Böyle düşündürüyor Yunanlıları...” (MEB, 2018, 7. Sınıf, Ordular! İlk Hedefiniz, s.45, 7.paragraf)

Paragraf bütününde herkesin Mustafa Kemal’in futbol maçına odaklandığını düşünmesi gerçekte planın taarruz olduğu açıklanmıştır. Paragrafta beklenenin aksi bir durum sergilendiği izlenmiştir.

“Büyük bir taarruz hazırlanırken komutanların hemen hepsinin futbol maçı seyredeceğini kim düşünür ki? Demek ki taarruz filan yok.” tümcelerinde önceki tümcelerden verilen bilgilere gönderme yapılarak paragraf altında değerlendirme ilişkisi kullanılmıştır.

8.sınıf düzeyi beklentiyi olumsuzlama ilişkisi paragraf örneği, Kalbin Sesi adlı metinden alınmıştır. Paragraf altında ise, yönlendirme ya da artalan ilişkisi ve zıtlık ilişkisi kullanılmıştır.

“Ne çocuklarımız ne torunlarımız bakır mutfak eşyalarını tanıyor. O kalaylı tasları, tencereleri, tavaları... Hiçbiri kalaylı bir maşrapadan kaynak suyu içmedi. Bakır eşyalar onlar için bir aksesuar, bir süs unsuru oysa vaktiyle o tava ve tencereler kimlerin elinden geçti. Kaç gelin, kaç dede, kaç babaannenin bir ömrü dolduran hatırasını taşıyor (PA: Yönlendirme ya da artalan ilişkisi). Bir kahve cezvesinin kulpundan tutan el, kaç kuşağın eli ile ısınıyor, onlardan miras kalan duyguları paylaşıyor ama biz reddimiras ettik. Bakırları sattık. Yerine alüminyum

tencereler, melamin tabaklar aldık. Bu tabaklar düştü mü kırılıyordu ancak ömürleri kısa oldu, tam mutfak dolaplarına ısınacakları zaman papuçları dama atıldı (PA: Zıtlık ilişkisi). Onların yerlerine başka kap ve bardaklar imal edilmişti. Geçiyor, her şey süratle geçip gidiyordu.” (MEB, 2018, 8. Sınıf, Kalbin Sesi, s.158, 1.paragraf)

Bu paragrafta yeni nesil gençlerin sahip olduğu tüm eşyaların atalarında kalma eşyaları kullanmaları beklenirken yeni neslin bu eşyaları kullanmadığı ifade edilerek metin üreticisinin beklentisinin gerçekleşmediği gözlenmiştir.

Paragraf altında, “Kaç gelin, kaç dede, kaç babaannenin bir ömrü dolduran hatırasını taşıyor.” tümcesinde eşyalardaki hatıraları anlatırken artalan bilgisine başvurulmuştur. Paragraf içinde “Bu tabaklar düştü mü kırılıyordu ancak ömürleri kısa oldu, tam mutfak dolaplarına ısınacakları zaman papuçları dama atıldı.” tümcesinde eski nesil ile yeni neslin eşyaların dayanıklılığı açısından karşılaştırma yapılarak zıtlık ilişkisi kullanılmıştır.

Beklenti olumsuzlama ilişkisi örneklerinde izlediği gibi paragraf altında farklı retorik ilişkilerin sergilendiği gözlenmiştir.

Çözümlenen paragraflarda da izlendiği gibi retorik ilişkilerin temsil düzeyi sınıf düzeyine ve metin türüne göre farklılık göstermiştir. Bütün retorik ilişkilerin her sınıf düzeyinde paragraf bütününde temsil edilmediği tespit edilmiştir. Ancak bazı retorik ilişkiler paragraf bütününde temsil edilmese de paragraf altında temsil edildiği gözlenmiştir.

Bilgilendirici Metinlerin Alt Türlerinde Görülen Retorik İlişki Sıklığı ve Çeşitliliğinin Görünümü

Bu bölümde metin türlerine göre retorik ilişkilerin çeşitliliğine ve sıklığına değinilmiştir.

Metin türünü ortaya çıkaran unsur iletişim amacına göre biçimsel, yapısal ve anlamsal olarak dilin nasıl kullanıldığıyla ilgilidir. “Metnin iletişimsel amaçları, metnin türünü; metin türü de o metne özgü dil kullanımlarını belirlemektedir” (Yazıcı, 2004, s. 11). Dolayısıyla metin türleri ve retorik ilişkiler bakışımı olduğu için metin türlerinin özelliklerine göre retorik ilişkilerin çeşitliliği ve temsil düzeyi farklılık göstermektedir. Örneğin; makale türü bir metinde makaleyi yazma amacının belirtildiği bölümde amaç ilişkisi, makalede öne sürülen tüm yargıları çeşitli yöntemlerle detaylandırıldığı

bölümlerde ayrıntılandırma ilişkisi kullanılır. Anı türü metinlerde ise, bir olay zamanda sıralılık unsurlarıyla aktarıldığı için anlatı ilişkisi ile zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi beklenen retorik ilişkilere metin üreticisinin aktardığı konunun içeriğine ve sunum şekline göre temsil düzeyi sınırlı olsa da metinlerde yer verildiği gözlenmektedir.

Bu bölümde metinler alfabetik olarak sıralanmıştır. Aşağıda yer alan tablo anı türü metinlerin retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğini göstermektedir.

Tablo 3

Anı Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	1	-
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	1	11
3.Koşul ilişkisi	-	3
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	-	-
6.Amaç ilişkisi	-	2
7.Nedensellik ilişkisi	1	5
8.Yorumlama ilişkisi	-	2
9.Değerlendirme ilişkisi	-	3
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	-
11.Zıtlık ilişkisi	-	7
12.Özetleme ilişkisi	-	-
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	48	-
15.Ekleme ilişkisi	-	3
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	-
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	-	-
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	-	3
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	-
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	-
Toplam	52	39

Anı türü metinlerin 5.sınıf ve 8.sınıf düzeylerinde örnekleri bulunmamakta, 6 ve 7.sınıf düzeylerinde ikişer metin örnekleriyle kitaplarda toplam dört metin yer almaktadır. Dört metin toplam 52 paragraftan oluşmakta dolayısıyla paragraf bütününde 52 retorik ilişki, paragraf altında ise 39 retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı gözlenmiştir.

Tablo incelendiğinde paragraf bütününde anlatı ilişkisinin (48 kez) belirgin bir farkla yer aldığı izlenmektedir. Anlatı ilişkisi metinde yer, zaman ve kişi belirtilerek zamanda sıralılık unsurları içerdiği için bu metinlerde sıklıkla yer alması anlamlıdır. MEB'in öğretim programında anı türü metinler bilgilendirici metinler altında yer aldığı için böyle bir görünüm ortaya çıkmıştır. Benzer bir durum otobiyografi, biyografi ve günlük türü metinlerde de gözlenmiştir.

Anı türü; bilim, sanat, spor, siyaset vb. alanlarda toplum tarafından tanınan kişilerin yaşadığı, tarihe ışık tutan olayların anlatıldığı türdür. Tablo incelendiğinde anı türü metinlerde bir olay anlatıldığı göz önünde tutulduğunda anlatı ilişkisinin ve paragraf altında en sık rastlanan zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisinin yer aldığı gözlenmektedir. Bu durum metin türü ve retorik ilişkilerin özelliklerine bakıldığında anlamlıdır. Paragraf bütününde ayrıntılandırma, zaman ve yer açısından çerçeveleme, nedensellik ve beklentiyi olumsuzlama ilişkilerinin birer defa yer aldığı tespit edilmiştir.

Paragraf altında ise zaman ve yer açısından çerçeveleme (11 kez), zıtlık (7 kez), nedensellik (5 kez), yorumlama (2 kez), koşul (3 kez), ekleme (3 kez), güdüleme (3 kez), amaç (2 kez), değerlendirme (3 kez) kullanıldığı gözlenmiştir. Diğer retorik ilişkiler ise metinlerde paragraf bütününde ve altında temsil edilmemiştir.

Anı türü metinlerde paragraf bütününde fazla retorik ilişki çeşitliliği göstermediği ancak paragraf altında paragraf bütününe göre retorik ilişki çeşitliliğinin daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Aşağıdaki bildiri türü metinlerde retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliğini gösteren tablo yer almaktadır.

Tablo 4

Bildiri Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	-	1
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	-	-
3.Koşul ilişkisi	-	-
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	-	-
6.Amaç ilişkisi	-	2
7.Nedensellik ilişkisi	-	-
8.Yorumlama ilişkisi	-	-
9.Değerlendirme ilişkisi	-	1
10.Yeniden belirtme ilişkisi	1	2
11.Zıtlık ilişkisi	2	-
12.Özetleme ilişkisi	-	-
13>Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	-	-
15.Ekleme ilişkisi	-	2
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	1
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	2	1
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	2	-
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	1
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	1	-
Toplam	8	11

Türkçe ders kitaplarında bildiri türü 7 ve 8.sınıf düzeylerinde yer almamakta, 5 ve 6.sınıf düzeylerinde birer metinle temsil edilmektedir. Toplam iki metin 8 paragraftan oluşmakta dolayısıyla paragraf bütünde 8 retorik ilişki çeşitliliği, paragraf altında ise 11 retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı bulunmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi paragraf bütününde bilgi veya içerik odaklı ilişkiler (yeniden belirtme ilişkisi, zıtlık ilişkisi) toplamda 3 kez kullanılırken sunumsal ilişkiler (yönlendirme ya da artalan ilişkisi, güdüleme ilişkisi, beklentiyi olumsuzlama ilişkisi) toplamda 5 kez kullanılmıştır. Bildiri türü metinler konuşma edimiyle ilgili bir tür olduğu için sunumsal ilişkilerin bilgi odaklı ilişkilere göre fazla bulunması metin türü ve retorik ilişkiler açısından anlamlıdır.

Paragraf altında ise, retorik ilişki çeşitliliği fazla olmamakla birlikte bilgi odaklı ilişkilere, amaç, yeniden belirtme, ekleme, ayrıntılandırma, değerlendirme;

sunumsal ilişkilerden yeterlilik, yönlendirme ya da artalan, tanıt ilişkileri kullanılmıştır. Diğer retorik ilişkiler ise bu metinlerde kullanılmamıştır.

Bildiri türü metinlerde paragraf bütünde paragraf sayısına bağlı olarak retorik ilişki çeşitliliğinin fazla olmadığı, paragraf altında sayısal olarak çok az bir farklılık olsa da retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğinin fazla olmadığı gözlenmiştir.

Aşağıda biyografi ve otobiyografi türü metinlerin retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğini gösteren tablo yer almaktadır.

Tablo 5

Biyografi/Otobiyografi Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	5	6
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	5	10
3.Koşul ilişkisi	-	6
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	-	-
6.Amaç ilişkisi	1	11
7.Nedensellik ilişkisi	2	6
8.Yorumlama ilişkisi	2	6
9.Değerlendirme ilişkisi	1	3
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	1
11.Zıtlık ilişkisi	-	10
12.Özetleme ilişkisi	-	2
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	30	4
15.Ekleme ilişkisi	-	-
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	2	1
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	3	1
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	1	5
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	3	7
21. Tanıt ilişkisi	-	1
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	3
Toplam	55	82

Biyografi ve otobiyografi metin türleri 5.sınıf düzeyinde temsil edilmemiş, 6,7 ve 8.sınıf düzeylerinde birer örnekle temsil edilmiştir. Toplam üç metinden 55

paragraf yani paragraf bütünde 55 retorik ilişki çeşitliliği, paragraf altında ise 82 retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı gözlenmiştir.

Bilindiği gibi biyografi sanat, bilim, spor vb. alanlarda topluma katkı sunmuş ve toplum tarafından tanınan kişilerin hayatını yazmaktır; otobiyografi ise topluma mal olmuş kişinin kendi hayatını yazmasıdır. 6 ve 7.sınıf düzeylerinde otobiyografi, 8.sınıf düzeylerinde ise biyografi türü metin örneği verilmiştir.

Tabloya bakıldığında ise, paragraf bütünde anlatı ilişkisinin (paragraf bütününde 30 kez, paragraf altında 4 kez) diğer retorik ilişkilere göre belirgin bir şekilde sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Metin türlerinin yapısal özellikleri dikkate alındığında anlatı ilişkisiyle sık karşılaşılması anlamlıdır. Ayrıntılandırma ilişkisi olay ve durumları detaylandırdığı için paragraf bütünde 5 kez, paragraf altında 6 kez kullanılmıştır. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi paragraf bütününde 5 kez, paragraf altında 10 kez izlenmiştir. Bu metinler bir yaşamı anlattığı için zaman ve yer yönünden belirgin kılınması anlamlıdır. Amaç, nedensellik, yorumlama, değerlendirme (bilgi odaklı); yeterlilik, yönlendirme ya da artalan, güdüleme, gerekçelendirme ilişkilerinin (sunumsal) anlatı ilişkisine kıyasla daha az kullanıldığı gözlenmiştir.

Paragraf altında ise amaç, zıtlık, zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkileri sıklıkla kullanılmıştır. Koşul, yeniden belirtme, zıtlık, özetleme, tanıt, beklentiyi olumsuzlama ilişkileri paragraf bütününde temsil edilmemesine rağmen paragraf altında kullanıldığı gözlenmiştir. Koşul-olumsuz sonuç, çözüm, listeleme, ekleme, karşı tez ilişkileriyle paragraf bütünde ya da altında karşılaşılmamıştır. Bu ilişkilerle karşılaşılmamasının nedeni, metinlerin yapısal ve sunumsal özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Biyografi ve otobiyografi türü metinlerde paragraf bütünde ve altında tüm retorik ilişkiler temsil edilmese de retorik ilişki çeşitliliğinin fazla olduğu gözlenmiştir.

Aşağıda broşür türü metinlerde kullanılan retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğini gösteren tablo yer almaktadır.

Tablo 6

Broşür Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		

1.Ayrıntılandırma ilişkisi	15	9
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	2	-
3.Koşul ilişkisi	1	5
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	1	3
6.Amaç ilişkisi	3	11
7.Nedensellik ilişkisi	10	14
8.Yorumlama ilişkisi	-	2
9.Değerlendirme ilişkisi	-	-
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	1
11.Zıtlık ilişkisi	6	4
12.Özetleme ilişkisi	-	1
13.Listeleme ilişkisi	8	3
14.Anlatı ilişkisi	-	-
15.Ekleme ilişkisi	1	6
Sunumsal ilişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	2	2
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	10	8
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	2	2
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	-
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	-
Toplam	61	71

Broşür türü 7 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmemiş, 5.sınıf düzeyinde bir, 6.sınıf düzeyinde üç örnekle temsil edilmiştir. Toplam bu dört metinde 61 paragraf bulunmakta dolayısıyla paragraf bütününde 61 retorik ilişki, paragraf altında 71 retorik ilişki çeşitliliği gözlenmiştir.

Tabloda ayrıntılandırma ilişkisi paragraf bütününde 15 kez, paragraf altında 9 kez kullanılmıştır. Metinlerde verilen bilgileri detaylandırma amacı taşıdığı için bu görünüm anlamlıdır. Amaç ilişkisi paragraf bütünde 3 kez, paragraf altında 11 kez; nedensellik ilişkisi paragraf bütününde 10 kez, paragraf altında 14 kez izlenmiştir. Bu ilişkiler broşür metninin hem türsel özelliği hem de içeriksel özelliği dikkate alındığında anlamlıdır. Zıtlık ilişkisi paragraf bütünde 6 kez, paragraf altında 4 kez kullanılmıştır. Sunulan bilgiler benzerlikler veya farklılıklar yönünden kıyaslandığı için bu ilişki anlamlıdır. Listeleme ilişkisi paragraf bütününde 8 kez, paragraf altında 3 kez izlenmiştir. İçerikte yönergeler maddelendiği için broşür türü metinlerde listeleme ilişkisine yer verilmesi anlamlıdır.

Sunumsal ilişkilerden olan yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf bütününde 10 kez, paragraf altında 8 kez kullanılmıştır. Broşür türü metinler okuru yönlendirme ve bilgilendirmeyi hedeflediği için bu ilişki anlamlı bir ilişkidir. Koşul-olumsuz sonuç, değerlendirme, anlatı, karşı tez, gerekçelendirme, tanıt, beklentiyi olumsuzlama ilişkileriyle paragraf bütününde ve altında karşılaşılmamıştır. Bu durum metin türünün yapısal ve sunumsal özelliğiyle ilgilidir.

Broşür türü metinlerde kullanılan retorik ilişkiler tablosunda da izlendiği gibi retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı türü belirginleştirdiği gözlenmektedir.

Aşağıdaki tabloda deneme türünün retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 7

Deneme Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	7	3
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	-	-
3.Koşul ilişkisi	-	7
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	2
5.Çözüm ilişkisi	6	1
6.Amaç ilişkisi	-	6
7.Nedensellik ilişkisi	2	8
8.Yorumlama ilişkisi	-	3
9.Değerlendirme ilişkisi	-	1
10.Yeniden belirtme ilişkisi	1	2
11.Zıtlık ilişkisi	-	11
12.Özetleme ilişkisi	-	1
13>Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	2	-
15.Ekleme ilişkisi	-	2
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	2	2
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	-	2
18.Karşı tez ilişkisi	-	4
19. Güdüleme ilişkisi	-	-
20.Gerekçelendirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	1	2
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	-
Toplam	21	57

Türkçe ders kitaplarında deneme türünün 5 ve 8.sınıf düzeylerinde örneği bulunmamakta; 6.sınıf düzeyinde bir, 7.sınıf düzeyinde iki metin; toplamda üç metinle temsil edilmiştir. Metinlerde toplam 21 paragraf bulunmaktadır. Bu paragraflarda paragraf bütününde 21, paragraf altında toplam 57 retorik ilişki izlenmiştir.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında paragraf bütününde retorik ilişki çeşitliliği açısından fazla çeşitlilik göstermediği ancak paragraf altında ilişki çeşitliliğinin daha fazla olduğu gözlenmektedir. Metinlerde en sık kullanılan ayrıntılandırma ilişkisi paragraf bütününde 7 kez, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Deneme türü bilgilendirici bir metin olduğundan ayrıntılandırma ilişkisi bilgiyi çeşitli yöntemlerle ayrıntılandığı için bu ilişki anlamlıdır. Çözüm ilişkisi ise paragraf bütününde 6 kez, paragraf altında 1 kez izlenmiştir. Kuramsalda da bahsedildiği gibi çözüm ilişkisinde ortada bir sorun vardır ve bu soruna çözüm üretilir. Bilgilendirici metinlerde çözüm ilişkisi beklenen bir ilişkidir. Bu nedenle bu ilişkinin metinde temsil düzeyinin sık olması anlamlıdır. Paragraf bütününde nedensellik 2 kez, anlatı 2 kez, yeterlilik 2 kez, yeniden belirtme 1 kez, tanıt 1 kez kullanılan diğer retorik ilişkilere sahiptir. Metinler türsel, içeriksel ve sunumsal yönünden dikkate alındığında bu çeşitlilik anlamlıdır. Paragraf altında en sık kullanılan ilişkiler ise zıtlık ilişkisi 11 kez, nedensellik ilişkisi 8 kez, koşul ilişkisi 7 kez, amaç ilişkisi 6 kez kullanılmıştır. Bu ilişkiler metinlerde önermeler veya tümceler arasında ilişki kurulduğu için paragraf altında görünüm sergilenmiştir. Zaman ve yer açısından çerçeveleme, listeleme, güdüleme, gerekçelendirme, beklentiyi olumsuzlama ilişkileriyle paragraf bütününde ve altında izlenmemiştir. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ile listeleme ilişkisi dışındaki ilişkiler sunumsal ilişkilere sahiptir. Sunumsal ilişkiler konuşma edimiyle ilgili ilişkiler olduğu için metin üreticisi özellikle tercih etmiyorsa bu ilişkilerin temsil edilmemesi beklenen bir durumdur. Zaman ve yer açısından değerlendirme ile listeleme ilişkisinin kullanılmaması ise metnin türü ve sunumuyla ilgilidir.

Deneme türü metinlerin retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı dikkate alındığında türü belirginleştiren retorik ilişkiler sergilendiği gözlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda eleştiri türü metinlerde kullanılan retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 8

Eleştiri Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1. Ayrıntılandırma ilişkisi	3	1
2. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	1	-
3. Koşul ilişkisi	-	1
4. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	2
5. Çözüm ilişkisi	-	1
6. Amaç ilişkisi	1	1
7. Nedensellik ilişkisi	2	5
8. Yorumlama ilişkisi	2	4
9. Değerlendirme ilişkisi	-	-
10. Yeniden belirtme ilişkisi	-	-
11. Zıtlık ilişkisi	1	3
12. Özetleme ilişkisi	2	-
13. Listeleme ilişkisi	-	-
14. Anlatı ilişkisi	3	-
15. Ekleme ilişkisi	-	-
Sunumsal İlişkiler		
16. Yeterlilik ilişkisi	-	-
17. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	2	1
18. Karşı tez ilişkisi	13	1
19. Güdüleme ilişkisi	-	-
20. Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	-
22. Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	2	-
Toplam	32	20

Eleştiri türü 5 ve 6. sınıf düzeylerinde temsil edilmemiş; 7. sınıf düzeyinde bir, 8. sınıf düzeyinde iki metin olmak üzere toplamda üç metinle temsil edilmiştir. Bu metinler toplam 32 paragraftan oluşmakta; dolayısıyla paragraf bütününde 32 retorik ilişki, paragraf altında 20 retorik ilişki çeşitliliğinin kullanıldığı gözlenmiştir.

Tablo incelendiğinde paragraf bütününde belirgin bir sıklıkta karşı tez ilişkisinin paragraf bütününde 13 kez yer aldığı gözlenmektedir. Karşı tez ilişkisi, karşılaştırma yoluyla okurun tutumunu değiştirmeyi hedefleyen retorik ilişki türüdür. Türkçe ders kitaplarında yer alan eleştiri türü metinlerde ise, metin üreticisi kendi fikirleriyle eleştirdiği fikirleri karşılaştırarak okura kendi fikirlerini benimsetip okurun o fikirlere karşı olumlu tutum sergilemesini beklemektedir. Bu nedenle karşı tez ilişkisinin sıklıkla kullanılması eleştiri türü metinler için anlamlıdır.

Sunumsal ilişkilerden paragraf bütününde gözlenen diğer ilişkilere; yönlendirme ya da artalan ilişkisi 2 kez, beklentiyi olumsuzlama ilişkisi 2 kez kullanılmıştır. Eleştiri türü metinler, bilgilendirici metinler olduğu için paragraf bütününde ayrıntılandırma 3 kez, zaman ver yer açısından 1 kez, amaç 1 kez, nedensellik 2 kez, yorumlama 2 kez, zıtlık 1 kez, özetleme 2 kez, anlatı 3 kez kullanılarak toplamda 15 kez bilgi odaklı retorik ilişkilere başvurulduğu tespit edilmiştir.

Paragraf altında ise 20 retorik ilişkiden 17 ilişkinin bilgi odaklı retorik ilişki olduğu gözlenmiştir. Bu durum metin türü ve metin türünün sınıflandırılması açısından anlamlıdır. Değerlendirme, yeniden belirtme, listeleme, ekleme, yeterlilik, güdüleme, gerekçeleme, tanıt ilişkileriyle paragraf bütününde ve altında karşılaşılmamıştır. Bu ilişkilerin metinlerde temsil edilmemesinin nedeni, hem metin türünün yapısal özelliğiyle hem de metinlerin sunumsal özellikleriyle ilgilidir.

Eleştiri türü metinlerde izlenen retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliğinin okurun türü kavrayabilmesi açısından belirginleştirdiği gözlenmiştir.

Aşağıda gezi türü metinlerde izlenen retorik ilişkilerin çeşitliliği ve sıklığı hakkında bilgi içeren tablo bulunmaktadır.

Tablo 9

Gezi Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	5	5
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	4	3
3.Koşul ilişkisi	-	-
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	-	-
6.Amaç ilişkisi	-	4
7.Nedensellik ilişkisi	-	8
8.Yorumlama ilişkisi	-	-
9.Değerlendirme ilişkisi	-	-
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	-
11.Zıtlık ilişkisi	2	4
12.Özetleme ilişkisi	-	3
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	8	3
15.Ekleme ilişkisi	-	3

Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	-
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	-	-
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	1	1
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	-
22.Beklenti olumsuzlama ilişkisi	-	2
Toplam	20	36

Gezi türü 5 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmemiş; 6.sınıf düzeyinde bir, 7.sınıf düzeyinde iki toplamda üç metinle temsil edilmiştir. Bu metinler toplam 20 paragraftan oluşmaktadır. Paragraf bütününde 20, paragraf altında 36 retorik ilişki çeşitliliği gözlenmektedir. Tabloda ayrıntılandırma ilişkisi paragraf bütününde ve altında 5 kez, zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi paragraf bütününde 4 kez, paragraf altında 3 kez izlenmiştir. Gezi yazıları, gezilip görülen yerlerin anlatıldığı bilgilendirici metinlerdir. Ayrıntılandırma ile zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisinin sıklıkla kullanılması beklenen bir durum olduğu için bu ilişki anlamlıdır. Metinler anlatı ilişkisi paragraf bütününde 8 kez, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Gezi yazılarında gezi esnasında yaşanan olayları ve gezilen yerlerle birtakım olaylar anlatılırken anlatı ilişkisine başvurulur. Gezi yazılarında anlatı ilişkilerine yer verilmesi anlamlıdır. Zıtlık ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 4 kez; güdüleme ilişkisi paragraf bütününde ve altında birer kez izlenmiştir. Paragraf altında ise amaç ilişkisi 4 kez, nedensellik ilişkisi 8 kez, özetleme ilişkisi 3 kez, ekleme ilişkisi 3 kez, yeterlilik ilişkisi 3 kez, beklenti olumsuzlama ilişkisi 2 kez kullanılmıştır. Koşul, koşul-olumsuz sonuç ilişkisi, çözüm, yorumlama, değerlendirme, yeniden belirtme, listeleme, ekleme, yönlendirme ya da artalan, karşı tez, gerekçeleştirme, tanıt ilişkileriyle paragraf bütününde ve altında kullanılmaması metin türü ve metin üreticisinin metni sunumuyla ilgilidir.

Gezi türü metinlerde tabloda da görüldüğü gibi paragraf bütününde sergilenen retorik ilişki çeşitliliğinin az olduğu gözlenmektedir. Paragraf altında ise retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğinin daha fazla olduğu izlenmektedir.

Aşağıdaki tabloda günlük türü metinlerde kullanılan retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 10

Günlük Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	3	-
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	-	2
3.Koşul ilişkisi	-	2
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	-	-
6.Amaç ilişkisi	-	2
7.Nedensellik ilişkisi	-	4
8.Yorumlama ilişkisi	-	-
9.Değerlendirme ilişkisi	-	-
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	-
11.Zıtlık ilişkisi	-	1
12.Özetleme ilişkisi	-	-
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	19	-
15.Ekleme ilişkisi	-	1
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	1
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	-	2
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	-	-
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	-
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	-
Toplam	22	15

Günlük türü 5,6 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmemiş; 7.sınıf düzeylerinde bir metinle temsil edilmiştir. Metinlerde toplam 22 paragraf yer almaktadır. Paragraf bütününde 22 ve paragraf altında 15 retorik ilişki izlenmiştir.

Tabloda belirgin sıklıkta yer alan anlatı ilişkisi paragraf bütününde 19 kez kullanılmıştır. Günlük, metin üreticisinin önemli bulduğu duyguları, gözlemleri ve olayları anlattığı metin türüdür. Günlükte gün içinde yaşanan ya da gözlemlenen olaylar anlatıldığı için anlatı ilişkisine sık yer verilmesi anlamlıdır. Diğer retorik ilişkiler ise paragraf bütününde ayrıntılandırma ilişkisi 3 kez kullanıldığı ve bu ilişkilinin bilgi odaklı ilişki olduğu gözlenmektedir. Paragraf altında ise bilgi odaklı ilişkiler; nedensellik 4 kez, amaç 2 kez, koşul 2 kez, zaman ve yer açısından çerçeveleme 2 kez, zıtlık 1 kez, ekleme 1 kez sunumsal ilişkiler; yönlendirme ya da artalan ilişkisi 2 kez, yeterlilik 1 kez izlenen ilişkililerdir. Koşul-olumsuz sonuç, çözüm,

yorumlama, değerlendirme, yeniden belirtme, özetleme, listeleme, karşı tez, gerekçelendirme, tanıt, güdüleme, beklentiyi olumsuzlama ilişkileriyle paragraf bütünde ve altında karşılaşılmamıştır. Bu durum metnin yapısal ve sunumsal özelliğiyle ilgilidir.

Günlük türü metinlerde paragraf bütününde retorik ilişki çeşitliliğinin ve sıklığının fazla olmadığı gözlenmiştir. Paragraf altında ise retorik ilişki sıklığı fazla olmasa da çeşitliliği paragraf bütününe göre fazla olduğu izlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda kılavuz/tarifname türü metinde yer alan retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliğiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 11

Kılavuz/Tarifname Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	9	-
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	1	3
3.Koşul ilişkisi	-	3
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	1
5.Çözüm ilişkisi	-	1
6.Amaç ilişkisi	-	1
7.Nedensellik ilişkisi	3	3
8.Yorumlama ilişkisi	-	-
9.Değerlendirme ilişkisi	-	-
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	-
11.Zıtlık ilişkisi	-	1
12.Özetleme ilişkisi	-	-
13.Listeleme ilişkisi	3	-
14.Anlatı ilişkisi	-	-
15.Ekleme ilişkisi	-	3
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	-
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	2	-
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	1	-
20.Gerekçelendirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	1	-
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	-
Toplam	20	16

Kılavuz/tarifname metin türü 7 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmemiş; 5 ve 6.sınıf düzeylerinde birer, toplamda iki metinle temsil edilmiştir. Bu metinlerde toplam 20 paragraf bulunmakta; dolayısıyla paragraf bütününde 20 retorik ilişki, paragraf altında 16 retorik ilişki gözlenmiştir.

Paragraf bütününde ayrıntılandırma ilişkisinin 9 kez ile en sık kullan retorik ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu metinlerde yemek tarifi gibi konular işlendiği için aktarılan bilgiler detaylandırılır. Bu nedenle metin türü ile retorik ilişki arasındaki bağıntı anlamlıdır. Tarifnamelerde paragraf bütünündeki diğer ilişkiler ise zaman ve yer açısından çerçeveleme 1 kez, nedensellik 3 kez, listeleme 3 kez, yönlendirme ya da artalan 2 kez, güdüleme 1 kez, tanıt 1 kez temsil edilmiştir. Bilgi odaklı ilişkiler metin türünü belirginleştirirken, sunumsal ilişkiler okuru güdülemekte ve yönlendirmektedir. Bu nedenle kullanılan bu ilişkiler ile tarifname türü arasındaki ilişki anlamlıdır.

Paragraf altında ise sıklık açısından belirgin bir farklılık gözlenmemekle birlikte zaman ve yer açısından çerçeveleme, koşul, koşul-olumsuz sonuç, çözüm, amaç, nedensellik, zıtlık, ekleme ilişkileri yer almaktadır. Yorumlama, değerlendirme, yeniden belirtme, özetleme, anlatı, yeterlilik, karşı tez, gerekçelendirme, beklentiyi olumsuzlama ilişkileriyle paragraf bütünde ve altında karşılaşılmamıştır. Bu durum metin türünün özellikleri ve metin üreticisi tarafından metnin sunumuyla ilgilidir.

Tablo incelendiğinde tarifname türü metinlerde hem paragraf bütününde hem de paragraf altında retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğinin fazla olmadığı gözlenmiştir.

Aşağıda makale ve fıkra türü metinlerde kullanılan retorik ilişkilerin çeşitliliği ve sıklığıyla ilgili bilgilerin yer aldığı tablo bulunmaktadır.

Tablo 12

Makale ve Fıkra Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	74	11
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	20	14
3.Koşul ilişkisi	1	14
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	1	-
5.Çözüm ilişkisi	3	2

6.Amaç ilişkisi	4	11
7.Nedensellik ilişkisi	7	17
8.Yorumlama ilişkisi	2	13
9.Değerlendirme ilişkisi	8	4
10.Yeniden belirtme ilişkisi	1	2
11.Zıtlık ilişkisi	3	28
12.Özetleme ilişkisi	1	6
13.Listeleme ilişkisi	1	-
14.Anlatı ilişkisi	5	12
15.Ekleme ilişkisi	-	15
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	3
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	7	10
18.Karşı tez ilişkisi	2	6
19. Güdüleme ilişkisi	3	5
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	1	2
21. Tanıt ilişkisi	4	1
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	3
Toplam	148	179

Tabloda yer alan veriler 5.sınıf düzeyi üç makale; 6.sınıf düzeyi iki makale, bir fıkra; 7.sınıf düzeyi bir fıkra, iki makale; 8.sınıf düzeyi üç fıkra, bir makale toplamda on üç metinden elde edilmiştir. Bu metinlerdeki toplam paragraf sayısı 148, dolayısıyla paragraf bütününde 148 retorik ilişki, paragraf altında 179 retorik ilişki kullanıldığı gözlenmiştir.

Tablo incelediğinde ayrıntılandırma ilişkisinin paragraf bütününde 74 kez, paragraf altında 11 kez kullanılarak en sık temsil edilen ilişki olduğu gözlenmiştir. Bu ilişki örnekleme, genelden özele, parça-bütün/bütün-parça, aşamalandırma gibi yöntemler kullanılarak verilen bilginin detaylandırılmasını içerir. Makale ve fıkra türü metinler okuru bilgilendiği için bu ilişki anlamlıdır. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisinin paragraf bütününde 20 kez, paragraf altında 14 kez kullanıldığı gözlenmektedir. Metinlerde yer alan bilgileri zaman ve yer açısından ayrıntı vererek bilgi kalıcı ve inandırıcı kılındığı için bu ilişki anlamlıdır. Koşul ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 14 kez kullanılmıştır. Bu durum koşul ilişkisinin önermeler veya tümceler arası ilişkiyle sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı durum nedensellik ilişkisi (paragraf altı 17 kez), yorumlama ilişkisi (paragraf altı 13 kez), zıtlık ilişkisi (paragraf altı 28 kez), anlatı ilişkisi (paragraf altı 12 kez), ekleme ilişkisi (paragraf altı 15 kez), amaç (11 kez) için

de geçerlidir. Bu ilişkiler bilgi odaklı ilişkiler olup bu ilişkilere sıklıkla başvurulması metin türü ve retorik ilişkiler açısından anlamlıdır. Değerlendirme ilişkisi paragraf bütününde 8 kez, paragraf altında 4 kez kullanılmıştır. Değerlendirme ilişkisi öne sürülen iddia yapısından yola çıkılarak bir çıkarımda bulunduğu için makale ve fıkra türü metinlerde sıklıkla karşılaşılmaması anlamlıdır.

Sunumsal ilişkilerden yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf bütününde 7 kez, paragraf altında 10 kez kullanılmıştır. Bilgilendirici metinleri anlamlandırabilmek için belirli düzeyde artalan bilgisine sahip olmak gerektiği için bu ilişki anlamlıdır. Karşı tez ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 6 kez; güdüleme paragraf bütününde 3 kez, paragraf altında 5 kez; gerekçelendirme paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 2 kez; tanıt paragraf bütününde 4 kez, paragraf altında 1 kez, beklentiyi olumsuzlama paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Makale ve fıkra türü metinler bir iddia yapısı içerir. Bu iddialara karşı okur tarafından olumlu bir tutum geliştirilmesi beklenir. Dolayısıyla bu tür metinlerde sunumsal ilişkilerle karşılaşılmaması hem metinlerin içerik özelliklerinden hem de yazarın sunumsal tercihinden kaynaklanan nedenlerle bu ilişkilere başvurulduğu gözlenmektedir.

Makale ve fıkra türü metinlerde tabloda da izlendiği gibi paragraf bütününde veya altında tüm retorik ilişkilerin kullanıldığı gözlenmektedir.

Aşağıdaki tablo mektup türü metinlerde kullanılan retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliği hakkında bilgiler vermektedir.

Tablo 13

Mektup Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1. Ayrıntılandırma ilişkisi	-	-
2. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	-	1
3. Koşul ilişkisi	-	-
4. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5. Çözüm ilişkisi	-	-
6. Amaç ilişkisi	-	-
7. Nedensellik ilişkisi	-	-
8. Yorumlama ilişkisi	-	-
9. Değerlendirme ilişkisi	-	-
10. Yeniden belirtme ilişkisi	-	1

11.Zıtlık ilişkisi	-	2
12.Özetleme ilişkisi	-	-
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	1	-
15.Ekleme ilişkisi	-	-
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	-	-
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	-	1
18.Karşı tez ilişkisi	-	-
19. Güdüleme ilişkisi	1	-
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	-	-
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	-
Toplam	2	5

Mektup türü sadece 7.sınıf düzeyinde temsil edilmiş; 5,6 ve 8.sınıf düzeylerinde temsil edilmemiştir. Tablodan da anlaşıldığı üzere metin toplam iki paragraftan oluşmaktadır. Bu paragrafların birinde anlatı ilişkisi, diğerinde güdüleme ilişkisi kullanılmıştır.

Paragraf altında ise retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğinin fazla olmadığı gözlenmiştir. Tabloda yer alan paragraf altında bilgi odaklı retorik ilişkiler zıtlık ilişkisi 2 kez, zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi 1 kez, yeniden belirtme ilişkisi 1 kez; sunumsal ilişkilerden yönlendirme ya da artalan ilişkisi 1 kez kullanılmıştır.

Mektup türü metin bir metinden ve iki paragraftan oluştuğu için retorik ilişki sıklığı çeşitliliğinin fazla olmadığı gözlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda söyleşi türüne ait retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı hakkında bilgiler yer almaktadır.

Tablo 14

Söyleşi Türü Metinlerde Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	7	-
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	1	1
3.Koşul ilişkisi	2	7
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	1	-
5.Çözüm ilişkisi	1	-
6.Amaç ilişkisi	-	3

7.Nedensellik ilişkisi	6	10
8.Yorumlama ilişkisi	1	4
9.Değerlendirme ilişkisi	-	1
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	-
11.Zıtlık ilişkisi	-	6
12.Özetleme ilişkisi	2	-
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	6	-
15.Ekleme ilişkisi	-	-
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	3	-
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	9	5
18.Karşı tez ilişkisi	3	1
19. Güdüleme ilişkisi	4	6
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	1
21. Tanıt ilişkisi	1	1
22.Beklenti olumsuzlama ilişkisi	-	3
Toplam	47	49

Söyleşi türü 5 ve 6.sınıf düzeylerinde birer, 8.sınıf düzeyinde üç toplamda beş metinle temsil edilmiştir. 7.sınıf düzeyinde ise söyleşi türü örneği yer almamaktadır. Tablo incelendiğinde bilgi odaklı retorik ilişkilerden ayrıntılandırma paragraf bütününde 7 kez, paragraf altında temsil edilmemiştir. Metinler bilgi odaklı olduğu için bu ilişki anlamlıdır. Zaman ve yer açısından çerçeveleme paragraf bütününde ve altında 1 kez; koşul ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 7 kez kullanılmıştır. Koşul-olumsuz paragraf bütününde 1 kez, çözüm paragraf bütününde 1 kez, özetleme paragraf bütününde 2 kez, anlatı paragraf bütününde 6 kez kullanılmış ancak bu ilişkiler paragraf altında temsil edilmemiştir. Amaç ilişkisi paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Nedensellik ilişkisi paragraf bütününde 6 kez, paragraf altında 10 kez kullanılmıştır. Nedensellik ilişkisine sık rastlanması metinler bilgilendirici olduğu için beklenen bir durumdur. Yorumlama ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 4 kez kullanılmıştır. Söyleşi türü metin özellikleri dikkate alındığında bu ilişki anlamlıdır. Değerlendirme ve zıtlık ilişkisi paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında değerlendirme 1 kez, zıtlık 6 kez kullanılmıştır.

Tablo incelendiğinde sunumsal ilişkiler söyleşi türü metinlerde hem sıklık açısından hem de çeşitlilik açısından oldukça fazla kullanıldığı gözlenmiştir. Paragraf bütünü ilişkilere bakıldığında yeterlilik 3 kez, yönlendirme ya da artalan 9

kez, karşı tez 3 kez, güdüleme 4 kez, tanıt 1 kez kullanılmıştır. Paragraf altı ilişkilere bakıldığında ise yeterlilik temsil edilmemiş, yönlendirme ya da artalan 5 kez, karşı tez 1 kez, güdüleme 6 kez, gerekçelendirme 1 kez, tanıt 1 kez, beklentiyi olumsuzlama 3 kez izlenmiştir.

Sunumsal ilişkilerin söyleşi türü metinlerde sıklıkla temsil edilmesi bu tür metinlerin konuşma edimiyle yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Bu metinlerde metin üreticisi karşısında biri varmışçasına metni düzenler. Dolayısıyla sunumsal ilişkilere sık yer verilmesi anlamlıdır.

Tabloda da gözlendiği gibi söyleşi türü metinlerde retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliği açısından oldukça fazla görünüm sergilediği izlenmektedir.

Bilgilendirici Metinlerdeki Retorik İlişki Çeşitlilikleri ve Sıklıklarının Sınıf Düzeyleri (5,6,7 ve 8. Sınıflar) Açısından Görünümü

Bu bölümde sınıf düzeylerine göre bilgilendirici metinlerin retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı tablolarla gösterilmiştir.

Aşağıda 5.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bilgilendirici metinlerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

5.sınıf düzeyindeki metin türlerine bakıldığında bildiri, kılavuz/tarifname, broşür ve söyleşi türlerinin birer örneği, makale türünün ise üç örneği yer almaktadır. Bu metinlerde yer alan retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı aşağıda bir tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 15

5.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	41	7
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	7	3
3.Koşul ilişkisi	-	11
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	-
5.Çözüm ilişkisi	2	3
6.Amaç ilişkisi	2	8
7.Nedensellik ilişkisi	12	12
8.Yorumlama ilişkisi	-	3
9.Değerlendirme ilişkisi	-	-

10.Yeniden belirtme ilişkisi	1	2
11.Zıtlık ilişkisi	6	4
12.Özetleme ilişkisi	1	1
13.Listeleme ilişkisi	4	-
14.Anlatı ilişkisi	-	2
15.Ekleme ilişkisi	-	9
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	4	2
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	13	9
18.Karşı tez ilişkisi	1	-
19. Güdüleme ilişkisi	4	7
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21. Tanıt ilişkisi	1	1
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	1	-
Toplam	100	84

5.sınıf düzeyi 7 bilgilendirici metnin retorik ilişki tablosu incelediğinde toplam 100 paragraf dolayısıyla paragraf bütününde 100 retorik ilişki, paragraf altında ise 84 retorik ilişki çeşitliliği bulunmaktadır.

Tabloda paragraf bütününde 41 kez, paragraf altında 7 kez sergilenen ayrıntılandırma ilişkisinin en sık sergilenen retorik ilişki olduğu gözlenmektedir. Bu durum metinlerin bilgilendirici metin türü özelliğinden kaynaklanmaktadır. Nedensellik ilişkisi, hem paragraf bütününde hem de paragraf altında 12 kez sergilenmiştir. Ayrıntılandırma ilişkisinde olduğu gibi nedensellik ilişkisinin sık sergilenmesi bilgilendirici metinlerin tür özelliğindedir. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi paragraf bütününde 7, paragraf altında 3 kez izlendiği gözlenmiştir. Bu durum bildiri, günlük ve makale türlerinde türlerin özelliği olarak metinlerde aktarılan olay veya durumu yer ve zaman açısından belirginleşmektedir. Koşul ilişkisi, paragraf bütününde yer almasa da paragraf altında 11 kez temsil edilmiştir. Çözüm ilişkisi paragraf bütününde 2, paragraf altında 3; amaç ilişkisi paragraf bütününde 2, paragraf altında 8 kez izlenmiştir. Yorumlama ilişkisi paragraf bütününde temsil edilmese de paragraf altında 3 kez sergilenmiştir. Yeniden belirtme ilişkisi paragraf bütününde 1, paragraf altında 2; zıtlık ilişkisi paragraf bütününde 6, paragraf altında 2; özetleme ilişkisi paragraf bütününde 1, paragraf altında 1 kez gözlenmiştir. Listeleme ilişkisi paragraf bütününde 4 kez izlenirken paragraf altında izlenmemiştir. Listeleme ilişkisi, broşür ve tarifname türü metinlerin

tür özelliğini belirginleştirmiştir. Anlatı ve ekleme ilişkileri paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında anlatı ilişkisi 2 kez, ekleme ilişkisi 9 kez sergilenmiştir.

Yönlendirme ya da artalan ve güdüleme ilişkisi sunumsal ilişkilerden olup bu ilişkiler, metin alıcısını tutum ve davranış yönünden harekete geçirmeyi hedeflediği için bildiri ve tarifname türü metinlerinde sıklıkla sergilenmiştir. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf bütününde 13, paragraf altında 9; güdüleme ilişkisi paragraf bütününde 4, paragraf altında 7 kez sergilenmiştir. Hem tanıt ilişkisi hem de karşı tez ilişkisi paragraf bütününde 1, paragraf altında 1 kez izlenmiştir. Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi paragraf bütününde 1 kez sergilenirken paragraf altında gözlenmemiştir. Koşul-olumsuz sonuç, değerlendirme ve gerekçelendirme ilişkileri ile hiç karşılaşılmamıştır.

5.sınıf düzeyi bilgilendirici metinler incelendiğinde, metinlerin düzenleniş biçimleri dikkate alındığında bu sınıf düzeyi öğrencilerin dikkatini çekmek ve bilgilendirici metne karşı olumlu tutum geliştirilmesini sağlamak için metinlerde söyleşi, karikatür ve anlatı gibi metinlerin tür özelliklerinden yararlanıldığı izlenmiştir. Aynı zamanda hem bazı metinlerin tür özelliklerinden hem de öğrencileri tutum ve davranış yönüyle harekete geçirmeyi hedeflediğinden sıklıkla sunumsal ilişkilere yer verildiği gözlenmiştir. Sunumsal ilişkilere başvurulmasının diğer bir nedeni ise konuşma metinlerinin yazıya aktarılması olduğu düşünülmektedir.

6.sınıf düzeyinde 14 bilgilendirici metin yer almaktadır. Bu metinlerinden ikisi anı, üçü broşür, biri bildiri, biri otobiyografi, üçü makale ve fıkra, biri gezi, biri deneme, biri söyleşi, biri kılavuz/tarifname türleri olarak belirlenmiştir. Aşağıda bu metinlerin retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığını gösteren tablo yer almaktadır.

Tablo 16

6.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	31	16
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	5	16
3.Koşul ilişkisi	2	16
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	1	1
5.Çözüm ilişkisi	3	3
6.Amaç ilişkisi	3	25
7.Nedensellik ilişkisi	10	25

8.Yorumlama ilişkisi	3	5
9.Değerlendirme ilişkisi	4	4
10.Yeniden belirtme ilişkisi	1	2
11.Zıtlık ilişkisi	3	17
12.Özetleme ilişkisi	-	1
13.Listeleme ilişkisi	8	3
14.Anlatı ilişkisi	41	6
15.Ekleme ilişkisi	1	15
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	2	3
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	11	4
18.Karşı tez ilişkisi	1	2
19. Güdüleme ilişkisi	6	10
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	4
21. Tanıt ilişkisi	-	1
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	-	2
Toplam	136	182

Tablo 16’da görüldüğü gibi, paragraf bütününde paragraf sayısı ile paralel olarak 136 retorik ilişki, paragraf altında ise 182 retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı bulgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre metinlerde en sık rastlanan anlatı ilişkisidir. Anlatı ilişkisi paragraf bütününde 41 kez, paragraf altında 6 kez gözlenmiştir. Bu ilişkinin çoğunlukla anı, otobiyografi ve gezi türlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum bu türlerin düzenleniş biçimlerinin anlatı türü özelliği taşımasından kaynaklanmaktadır. 5.sınıf düzeyi metinlerde olduğu gibi 6.sınıf düzeyi metinlerde de ayrıntılandırma ilişkisi sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıntılandırma ilişkisi paragraf bütününde 31 kez, paragraf altında 16 kez izlenmiştir. Bu ilişki bilgilendirici metinlerin tür özelliğini yansıttığı için en sık karşılan ve karşılaşılması beklenen retorik ilişkidir. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi paragraf bütününde 5 kez, paragraf altında 16 kez kullanılarak anı, otobiyografi ve gezi gibi anlatı formunda sunulan metinleri zaman ve yer açısından belirginleştirmiştir. Koşul ilişkisi paragraf bütününde 2 kez paragraf altında 16 kez izlenmiştir. Koşul ilişkisinin incelenen metinlerde çoğunlukla önermeler arası bir ilişki sergilediği için paragraf altında paragraf bütününe göre daha sık kullanıldığı gözlenmiştir. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi hem paragraf bütününde hem de paragraf altında birer kez kullanılmıştır. Çözüm ilişkisi ise paragraf bütününde ve altında üçer kez sergilenmiştir. Amaç ve nedensellik ilişkileri de koşul ilişkisinde olduğu gibi paragraf altında yirmi beşer kez ile paragraf bütünden daha sık kullanıldığı gözlenmiştir. Bu

durum koşul ilişkisinde olduğu gibi incelenen metinlerde amaç ve nedensellik ilişkilerinin önermeler arası bir ilişki sergilenmesinden kaynaklanmaktadır. Yorumlama ilişkisi paragraf bütününde 3 kez, paragraf altında 5 kez kullanılmıştır. Değerlendirme ilişkisi ise paragraf bütünde ve altında dörder kez sergilenmiştir. Yeniden belirtme ilişkisi paragraf bütünde 1 kez, paragraf altında 2 kez temsil edilmiştir. Zıtlık ilişkisi, paragraf bütününde 3 kez kullanılırken paragraf altında 17 kullanılmasının nedeni iki çekirdek yapı arasındaki ilişkiyi karşılaştırma yoluyla temsil edilmesindedir. Özetleme ilişkisi, paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında 1 kez kullanılmıştır. Listeleme ilişkisi, paragraf bütünde 8 kez kullanılırken paragraf altında üç kez kullanıldığı gözlenmiştir. Bu ilişki, incelenen metinlerde çoğunlukla broşür ve tarifname türü metinlerden elde edilmiştir ve listeleme ilişkisinin broşür ve tarifname türü metinlerin tür özelliklerini belirginleştirdiği gözlenmiştir. Ekleme ilişkisi, paragraf bütünde 1 kez kullanılırken paragraf altında 15 kez kullanılmıştır. Bu ilişkinin paragraf bütünündeki ve altındaki farklılık incelenen metinlerde eklenen bilgileri diğer bilgilere göre daha görünür kılmak amacıyla çekirdek yapıdaki bilgilere çekirdek yapıllı bilgilerin eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Sunumsal ilişkilerden olan yönlendirme ya da artalan ilişkisi, paragraf bütününde 11 kez kullanılırken paragraf altında 4 kez kullanılmıştır. Bu ilişki, okuru tutum ve davranış yönünden yönlendirme amacı taşıyan söyleşi, bildiri, tarifname ve broşür türü metinlerde temsil edildiği gözlenmiştir. Yeterlilik ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Karşı tez ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 2 kez kullanılmıştır. Güdüleme ilişkisi paragraf bütünde 6 kez, paragraf altında 10 kez izlenmiştir. Güdüleme ilişkisi, yönlendirme ya da artalan ilişkisinde olduğu gibi sunumsal ilişkilerdendir ve bazı metinlerde okuru harekete geçirmek hedeflendiği için bu tür metinlerde sıkça temsil edilmiştir. Gerekçeleştirme, tanıt ve beklentiyi olumsuzlama ilişkileri paragraf bütününde temsil edilmemişken paragraf altında gerekçeleştirme ilişkisi 4 kez, tanıt 1 kez, beklentiyi olumsuzlama ilişkileri 2 kez temsil edilmiştir. Bu retorik ilişkiler sıklık görünümlerinin az olması bu ilişkilerin sunumsal ilişkiler olmasıdır. Bilindiği gibi sunumsal ilişkiler konuşma ediminde sıklıkla temsil edilmektedir. Bu metinlerde sunumsal ilişkilerin az olsa da temsil edilmesi ise öğrencilerin dikkatini çekerek

bilgilendirici metinlere karşı olumlu tutum geliştirme, onları motive etme amacı taşımakla birlikte bazı konuşma metinlerinin yazıya aktarılması da bir sebeptir.

6.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde tüm retorik ilişkilerin paragraf bütününde ya da altında en az bir kez görünüm sergiledikleri izlenmiştir.

7.sınıf düzeyinde 13 bilgilendirici metin yer almaktadır. Bu metinler; ikisi anı, üçü makale ve fıkra, biri otobiyografi, ikisi deneme, biri günlük, biri mektup, biri eleştiri, ikisi gezi türleri olmak üzere bilgilendirici metinlerin alt türlerini oluşturmaktadır. Aşağıdaki tablo, 7.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığını göstermektedir.

Tablo 17

7.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	32	6
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	15	14
3.Koşul ilişkisi	-	13
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	-	2
5.Çözüm ilişkisi	6	1
6.Amaç ilişkisi	3	17
7.Nedensellik ilişkisi	7	27
8.Yorumlama ilişkisi	-	7
9.Değerlendirme ilişkisi	-	4
10.Yeniden belirtme ilişkisi	1	6
11.Zıtlık ilişkisi	2	32
12.Özetleme ilişkisi	2	8
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	64	7
15.Ekleme ilişkisi	-	10
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	2	4
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	1	6
18.Karşı tez ilişkisi	8	6
19.Güdüleme ilişkisi	2	2
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	-	-
21.Tanıt ilişkisi	2	2
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	1	4
Toplam	148	178

Tablo 17’de de izlendiği gibi 7.sınıf düzeyi Türkçe ders kitabında yer alan bilgilendirici metinlerde toplam 148 paragraf bulunmaktadır. Dolasıyla paragraf bütününde 148 retorik ilişki çeşitliliği bulunmakta, paragraf altında ise 178 retorik ilişki çeşitliliği olduğu gözlenmektedir.

İncelenen metinlerde en sık kullanılan retorik ilişki paragraf bütününde 64 kez, paragraf altında 10 kez ile anlatı ilişkisidir. Anlatı ilişkisinin en sık anı, otobiyografi, gezi ve günlük türü metinlerde sergilendiği gözlenmiştir. Bu metin türleri anlatsal formda düzenlendiği için bu ilişki anlamlıdır. Bilgilendirici metinlerde sıklıkla karşılan ayrıntılandırma ilişkisinin paragraf bütününde 32 kez, paragraf altında 6 kez sergilenmesi metin türü ve retorik ilişki türü açısından anlamlı bir ilişkidir. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi paragraf bütününde 15 kez, paragraf altında 14 kez sergilenmiştir. Anı, otobiyografi gibi metinlerinde zaman ve yer açısından çerçeveleme gerektirdiği için bu türlerin türsel özellikleri açısından bu ilişki anlamlıdır. Koşul ve koşul-olumsuz sonuç ilişkileri, metinlerde önermeler arası ilişki düzeyinde bulunduğu için paragraf bütünde temsil edilmediği ancak bu ilişkiler paragraf altında sıklıkla sergilendiği gözlenmiştir. Çözüm ilişkisi paragraf bütününde 6 kez, paragraf altında 1 kez kullanılmıştır. Amaç ilişkisi paragraf bütünde 7 kez, paragraf altında 27 kez gözlenirken; amaç ilişkisi paragraf bütününde 3 kez, paragraf altında 17 kez sergilenmiştir. Nedensellik ve amaç ilişkileri, ya iki önerme arasında ya da iki tümce arasında ilişki kurdukları gözlenmiş bu nedenle çoğunlukla paragraf altında görünüm sergiledikleri izlenmiştir. Yorumlama ve değerlendirme ilişkileri paragraf bütününde gözlenmemiş, paragraf altında ise yorumlama ilişkisi 7 kez, değerlendirme ilişkisi 4 kez gözlenmiştir. Yeniden belirtme ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 6 kez kullanılmıştır. Zıtlık ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 32 kez izlenmiştir. Zıtlık ilişkisinin paragraf bütününde ve altında gözlenen bu farklılık; zıtlık ilişkisinin iki çekirdek yapı arasında ilişki kurması sonucunda oluşmasıyla ilgili durumdur. Özetleme ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 8 kez kullanılmıştır. Listeleme ilişkisi 7.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde temsil edilmemiştir. Bunun nedeni, listeleme ilişkisi sıklıkla broşür ve tarifname türü metinlerde karşılan bir retorik ilişkidir. Bu tür metinler de 7.sınıf düzeyinde temsil edilmediği için listeleme ilişkisi de gözlenmemiştir. Ekleme ilişkisi, paragraf bütünde temsil edilmemiş ancak paragraf altında 10 kez sergilenmiştir.

Sunumsal ilişkilerden olan yeterlilik ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 4 kez sergilenmiştir. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 6 kez izlenmiştir. Güdüleme ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 2 kez kullanılmıştır. Tanıt ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 2 kez sergilenmiştir. Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 4 kez izlenmiştir. Karşı tez ilişkisi paragraf bütününde 8 kez, paragraf altında 6 kez temsil edilmiştir. Gerekçeleştirme ilişkisine ise hem paragraf bütününde hem de paragraf altında sergilenmiştir. Sunumsal ilişkiler, konuşma ediminde sıklıkla rastlanan retorik ilişkiler olduğu için, yazılı metinlerde temsil düzeyi kısıtlı düzeydedir. Ancak karşı tez ilişkisi diğer sunumsal ilişkilere göre daha sık temsil edildiği gözlenmiştir. Bu bulgu eleştiri türü metinlerden elde edilmiştir. 7.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan eleştiri türü metinler, okura sunulan konuya karşı olumlu tutum geliştirmeyi hedeflediği için karşı tez ilişkisine sıklıkla yer verildiği gözlenmiştir.

7.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde diğer sınıf düzeylerinde olduğu gibi retorik ilişkilerin çeşitliliği ve sıklığı temsil edilen metin türlerine göre farklılık gösterdiği elde edilen bulgulardandır.

8.sınıf düzeyinde 10 bilgilendirici metin bulunmaktadır. Bu metinler; üç söyleşi, iki eleştiri, dört makale ve fıkra, bir biyografi türlerinden oluşmaktadır. Aşağıdaki bu metinlerden elde edilen verilerle oluşturulan tabloda 8.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerdeki retorik ilişki çeşitliliğini ve sıklığını göstermektedir.

Tablo 18

8.Sınıf Düzeyi Bilgilendirici Metinler Retorik İlişki Çeşitliliği ve Sıklığı

Retorik İlişkiler	Paragraf Bütünü (PB)	Paragraf Altı (PA)
İçerik ya da Bilgi Odaklı Anlamsal İlişkiler		
1.Ayrıntılandırma ilişkisi	25	7
2.Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi	8	12
3.Koşul ilişkisi	2	7
4.Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi	1	2
5.Çözüm ilişkisi	-	1
6.Amaç ilişkisi	1	4
7.Nedensellik ilişkisi	4	16
8.Yorumlama ilişkisi	4	19
9.Değerlendirme ilişkisi	5	5
10.Yeniden belirtme ilişkisi	-	-

11.Zıtlık ilişkisi	3	22
12.Özetleme ilişkisi	2	3
13.Listeleme ilişkisi	-	-
14.Anlatı ilişkisi	17	3
15.Ekleme ilişkisi	-	2
Sunumsal İlişkiler		
16.Yeterlilik ilişkisi	1	-
17.Yönlendirme ya da artalan ilişkisi	10	12
18.Karşı tez ilişkisi	8	4
19. Güdüleme ilişkisi	3	3
20.Gerekçeleştirme ilişkisi	4	6
21. Tanıt ilişkisi	4	2
22.Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi	2	5
Toplam	104	135

Tabloda da izlendiği gibi 8.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde toplam 104 paragraf, dolayısıyla paragraf bütününde 104 retorik ilişki, paragraf altında ise 135 retorik ilişki çeşitliliği gözlenmiştir.

Ayrıntılandırma ilişkisi bilgilendirici metinlerde beklendiği gibi paragraf bütününde 25 kez, paragraf altında 7 kez ile en sık kullanılan retorik ilişki olması anlamlıdır. Zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi paragraf bütününde 8 kez, paragraf altında 12 kez kullanılarak bu metinler, zaman ve yer yönünden belirginleştirildiği gözlenmiştir. Koşul ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 7 kez kullanılarak diğer sınıf düzeylerinde olduğu gibi çoğunlukla önermeler arası kurulan ilişkidir. Koşul-olumsuz sonuç ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 2 kez kullanılmıştır. Çözüm ilişkisi paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında 1 kez yer almıştır. Amaç ilişkisi paragraf bütününde 1 kez, paragraf altında 4 kez bulgulanmıştır. Nedensellik ilişkisi paragraf bütününde 4 kez, paragraf altında 16 kez izlenmiştir. Nedensellik ilişkisinin önermeler ya da tümceler arasında ilişki kurduğu gözlenmiş, bu durum nedensellik ilişkisinin paragraf altında daha sık kullanıldığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yorumlama ilişkisi paragraf bütününde 4 kez, paragraf altında 20 kez kullanıldığı gözlenmiştir. Yorumlama ilişkisinin paragraf altında daha fazla izlenmesinin nedeni tümceler arası kurduğu ilişkinin anlamsal açıdan paragraf bütününe etkilememesinden kaynaklanmaktadır. Değerlendirme ilişkisi hem paragraf bütününde hem de paragraf altında 5 kez kullanıldığı gözlenmiştir. Yeniden belirtme ilişkisi paragraf bütününde ve altında temsil edilmediği

izlenmiştir. Zıtlık ilişkisi paragraf bütünde 3 kez, paragraf altında 22 kez kullanılmıştır. Kuramsal temelde de ifade edildiği gibi zıtlık ilişkisi çoklu çekirdek yapısına sahiptir, bu nedenle iki çekirdek arasında ilişki kurduğu için paragraf altında sık gözlenmesi anlamlıdır. Özetleme ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Listeleme ilişkisi paragraf bütününde ve altında temsil edilmemiştir. Bu ilişkinin sıklıkla broşür ve tarifname türü metinlerde temsil edildiği gözlemlenmiş, 8.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde bu tür metinler yer almadığı için listeleme ilişkisine yer verilmemiştir. Anlatı ilişkisi paragraf bütünde 17 kez, paragraf altında 3 kez kullanılmıştır. Anlatı ilişkisi, 8.sınıf bilgilendirici metinlerde makale ve söyleşi türü metinlerde bir olayı örneklendirme amacıyla kullanıldığı gözlenirken aynı zamanda biyografi türü metinlerde de sıklıkla kullanıldığı izlenmiştir. Ekleme ilişkisi paragraf bütününde temsil edilmemiş, paragraf altında 2 kez kullanılmıştır.

Yeterlilik ilişkisi paragraf bütünde 1 kez kullanılmış ancak paragraf altında gözlenmemiştir. Yönlendirme ya da artalan ilişkisi paragraf bütününde 10 kez, paragraf altında 12 kez izlenmiştir. Bu ilişkinin konuşma edimin bir uzantısı olan söyleşi türü metinlerde sıklıkla kullanıldığı izlenmiştir. Karşı tez ilişkisi paragraf bütününde 8 kez, paragraf altında 4 kez kullanılmıştır. Bu ilişkinin eleştiri türü metinlerde okurun tutumunu değiştirmeyi hedeflediği için sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir. Güdüleme ilişkisi paragraf bütününde ve altında 3 kez kullanıldığı izlenmiştir. Gerekçeleştirme ilişkisi paragraf bütününde 4 kez, paragraf altında 6 kez kullanılmıştır. Tanıt ilişkisi paragraf bütünde 4 kez, paragraf altında 2 kez gözlenmiştir. Beklentiyi olumsuzlama ilişkisi paragraf bütününde 2 kez, paragraf altında 5 kez kullanıldığı izlenmiştir.

8.sınıf düzeyinde bilgilendirici metinlerden elde edilen verilerden de anlaşıldığı gibi, bazı retorik ilişkilerin çeşitliliğinde ve sıklığında belirgin farklılıklar gözlenmiştir. Bu durum metin türlerindeki çeşitlilik göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bir ilişkidir.

Tüm sınıf düzeylerinde bilgilendirici metinlerin alt türlerinin farklılık göstermesi temsil edilen retorik ilişkilerin sıklığına ve çeşitliliğine göre farklılık göstermesi anlamlıdır. Bilgi ya da içerik odaklı retorik ilişkilerin sunumsal ilişkilere göre kullanım sıklığının fazla olması, bilgilendirici metinler bilgi içerikli olduğu için bu retorik ilişkilerin kullanılması olağandır. Sunumsal ilişkiler ise konuşma edimi ile ilgili

olduğu için metin üreticinin okura seslendiği, okuru metne dâhil ettiği metinlerde bu ilişkilerin sıklıkla izlendiği gözlenmiştir.

Bilgilendirici Metinlerde En Sık Karşılaşılan ve Hiç İzlenmeyen Retorik İlişkilerin Görünümü

Bilgilendirici metinler sınıf düzeylerine göre incelendiğinde 5.sınıf düzeyinde en sık kullanılan retorik ilişki, bilgi odaklı anlamsal ilişkilerden ayrıntılandırma ilişkisidir. Bu sınıf düzeyinde hiç izlenmeyen retorik ilişkiler ise bilgi odaklı ilişkilerden koşul-olumsuz sonuç ve değerlendirme; sunumsal ilişkilerden gerekçelendirme ilişkileridir.

6.sınıf düzeyindeki bilgilendirici metinlerde en sık anlatı ilişkisiyle karşılaşılmıştır. Ayrıca bu sınıf düzeyinde paragraf bütününde ya da altında tüm retorik ilişkilere yer verildiği gözlenmiştir.

7.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlere bakıldığında en sık kullanılan ilişki, anlatı ilişkisidir. Bilgi odaklı anlamsal ilişkilerden listeleme, sunumsal ilişkilerden gerekçelendirme ilişkileri hiç izlenmeyen ilişkilerdir.

8.sınıf düzeyi bilgilendirici metinler incelendiğinde en sık ayrıntılandırma ilişkisiyle karşılaşılmıştır. Bu sınıf düzeyinde bilgi odaklı anlamsal ilişkilerden listeleme ve yeniden belirtme ilişkilerine hiç yer verilmediği, sunumsal ilişkilerin ise tamamı paragraf bütününde ya da altında temsil edildiği gözlenmiştir.

İncelenen bilgilendirici metinlerde bazı retorik ilişkilerle sık karşılaşılrken bazıları hiç karşılaşılmamıştır. Bu dağılım sınıf düzeyleri, metin türleri ve metin üreticisinin metin sunumuyla ilgilidir.

MEB'in Metin Türü Sınıflama Yaklaşımının Retorik İlişkiler Açısından Görünümü

MEB metin türlerini bilgilendirici, hikâye edici ve şiir olarak üç farklı başlıkta sınıflandırmaktadır. Bilgilendirici ve hikâye edici metinlerin de Türkçe ders kitaplarında alt türleri yer almaktadır. Bu metinlerin alt türleri 2019 MEB Türkçe Öğretim Programında detaylandırılmıştır. Bu çalışmada da MEB tarafından yapılan metin türleri sınıflaması temel alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular tabloları incelendiğinde anı, biyografi, otobiyografi, günlük, gezi ve mektup türlerinde en sık anlatı ilişkisinin kullanıldığı gözlenmiştir. Bilindiği gibi anlatı ilişkisi zamanda sıralılığı yaratan; kişi, olay, zaman ve mekân gibi unsurları içinde barındıran retorik ilişkidir. Aynı şekilde bu türler oluşturulurken de zamanda sıralılık unsurları kullanılır. Anlatı ilişkisi hikâye edici metinlerin sunumunda en sık temsil edilen retorik ilişki olduğu için bilgilendirici metinlerde sıklık açısından çok fazla karşılaşılması beklenmez. Ancak MEB'in yaptığı metin türleri sınıflandırmasında, bu türler bilgilendirici metinler altında yer aldığı için böyle bir görünüm sergilediği gözlenmiştir. MEB'in bu türlerin gerçeklik gönderimi olduğu için bilgilendirici metinler altında yer verdiği düşünülmektedir.

Bu bölümde bilgilendirici metinler, hem sınıf düzeylerine hem de metin türlerine göre retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliği açısından betimlenmiştir. Bazı retorik ilişkiler, bir türünü özelliği olarak belirginleşirken bazıları metin üreticisinin metni biçimsel olarak sunumundan kaynaklı belirginleşmiştir. Anlatı ilişkisi gibi bazı retorik ilişkilerin, bilgilendirici metinlerde sık görünüm sergilemesi beklenmediği halde metin türlerinin sınıflandırılmasından dolayı sıklıkla temsil edildiği gözlenmiştir.

Bilindiği gibi sunumsal ilişkiler metin alıcısında bir eğilim oluşturmayı hedefler ve konuşma edimiyle ilgilidir. Bazı metin türlerinde bu ilişkilere sıklıkla başvurulduğu gözlenmiştir. Bu durum bazı metinlerde ortaokul düzeyi öğrencilerin bilgilendirici metinlere karşı olumlu tutum geliştirme, onların metne karşı motivasyonunu yüksek tutma, metni eğlenceli ve çekici kılma gibi amaçlarla kullanılırken bazı metinlerde konuşma metninin yazıya aktarılmasından ve metnin tür özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada 2018-2019 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından basılan ortaokul (5,6,7 ve 8.sınıflar) Türkçe ders kitaplarında yer alan bilgilendirici metinler, metin türlerine ve sınıf düzeylerine göre retorik ilişkiler açısından betimlenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde araştırmanın temel problemi ve alt problemleri doğrultusunda belirlenen başlıklar altında ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

Bilgilendirici Metinlerin Alt Türlerinde Görülen Retorik İlişki Sıklığı ve Çeşitliliğinin Görünümü

MEB, metin türlerini bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler, şiir olmak üzere üç başlık altında incelemektedir. Aşağıdaki tabloda MEB tarafından sınıflandırılan bilgilendirici metin türlerinin sınıf düzeylerine dağılımı verilmiştir.

Tablo 19

MEB Tarafından Sınıflandırılan Bilgilendirici Metinlerin Alt Türlerinin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Bilgilendirici Metinler	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
<i>Anı</i>	+	+	+	+
<i>Biyografi/Otobiyografi</i>	-	-	+	+
<i>Blog</i>	-	+	+	+
<i>Dilekçe</i>	+	-	+	+
<i>Efemera ve Broşür (liste, diyagram, tablo, grafik, kroki, harita, afiş, vb. karma içerikli metinler)</i>	+	+	+	+
<i>E-posta</i>	+	+	+	+
<i>Günlük</i>	-	-	+	+
<i>Haber Metni, Reklam</i>	+	+	+	+
<i>Kılavuzlar (kullanım kılavuzları, talimatnameler vb.)</i>	+	+	+	+
<i>Gezi Yazıları</i>	-	+	+	+
<i>Makale/Fıkra/Söyleşi/Deneme</i>	+	+	+	+
<i>Mektup</i>	+	+	+	+
<i>Özlü Sözler (vecize, atasözü, deyim, aforizma, duvar yazıları, motto, döviz vb.)</i>	+	+	+	+
<i>Sosyal Medya Mesajları</i>	+	+	+	+

Ortaokul (5,6,7 ve 8.sınıflar) Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlere bakıldığında yukarıdaki tabloda verilen metin türlerinden blog, efemera, dilekçe, e-

posta, haber metni/reklam, özlü sözler ve sosyal medya mesajları türlerinin ders kitaplarında yazılı olarak temsil edilmediği gözlenmiştir.

Çalışmamızda da metin türleri, bu tabloya göre incelenmiştir. Tablo incelendiğinde bildiri ve eleştiri türü metinlere yer verilmediği gözlenmiştir. Ancak öğretim programında yer verilmese de Türkçe ders kitaplarına bakıldığında 5 ve 6.sınıf düzeylerinde bildiri, 7 ve 8.sınıf düzeylerinde eleştiri türlerinin örneklerinin verildiği izlenmiştir. Bu metinlerde kullanılan retorik ilişkilere bakıldığında ve elde edilen bulgular göz önünde bulundurulduğunda türü belirginleştiren ilişkilere başvurulduğu gözlenmiştir.

Bildiri ve eleştiri metinleri, sunumsal ve yapısal açıdan yakın olan metin türlerinin (makale/fıkra/deneme gibi) sınıflandırılmasına alınmamıştır. Bu durumun nedeni ise, türsel açıdan yakınlık gösteren metinlerde sıklıkla kullanılan retorik ilişkilerle (örneğin, ayrıntılandırma ilişkisi); bildiri (örneğin, sunumsal ilişkiler) ve eleştiri (örneğin, karşı tez ilişkisi) türlerinde belirgin sıklıkta kullanılan retorik ilişkilerin farklılık göstermesidir. RYK ile ilgili kuramsal bilgilerin verildiği bölümde de bahsedildiği gibi metin türü ve retorik ilişki bakışımıdır. Bildiri ve eleştiri türlerinin bu türlere yakın türlerle aynı tabloda bulunması, bu türlerde karşılaşılan belirgin retorik yapıların bulgularda farklı görünüm sergilemesine neden olacaktır. Örneğin, eleştiri türünde karşı tez ilişkisi sıklıkla kullanılmıştır; bu metinler deneme gibi diğer metinlerle aynı tabloda gösterildiğinde en sık karşılan ilişki, karşı tez ilişkisi olmayacaktır. Bu durum belirginleşen retorik ilişki görünümü değiştireceğinden, bildiri ve eleştiri türleri öğretim programında yer almasa da Türkçe ders kitaplarında bulunduğu için ayrı ayrı tablolar haline getirilerek betimlenmiştir. Ayrıca biyografi/otobiyografi türlerin tabloda 7 ve 8.sınıf düzeylerinde bulunacağı gösterilmişse de biyografi/otobiyografinin 6.sınıf Türkçe ders kitabında karikatür biçiminde örnek verilmiş, öğrencilerin bu türe karşı olumlu tutum geliştirmeleri hedeflendiği gözlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda tüm sınıf düzeylerinde karşılaşılan metinlerin türlerinin sayısı ile bu metinlerin paragraf bütününde ve altında kullanılan retorik ilişkilerin toplam sayısı yer almaktadır.

Tablo 20

Tüm Sınıf Düzeylerinde Görülen Metin Türlerinin Sayısı, Paragraf Bütünü ve Paragraf Altında Kullanılan Retorik İlişkilerin Görünümü

Metin Türleri	Metin Sayısı	Paragraf Bütünü (Toplam)	Paragraf Altı (Toplam)
<i>Anı</i>	4	52	39
<i>Bildiri</i>	2	8	11
<i>Biyografi/Otobiyografi</i>	3	55	82
<i>Broşür</i>	4	61	71
<i>Deneme</i>	3	21	57
<i>Eleştiri</i>	3	32	20
<i>Gezi</i>	3	20	36
<i>Günlük</i>	1	22	15
<i>Kılavuz/Tarifname</i>	2	20	16
<i>Makale/Fıkra</i>	13	148	179
<i>Mektup</i>	1	2	5
<i>Söyleşi</i>	5	47	49

Anı 6 ve 7.sınıflarda, bildiri türü 5 ve 6.sınıflarda, biyografi/otobiyografi 6,7 ve 8.sınıflarda, broşür 5 ve 6.sınıflarda, deneme 6 ve 7.sınıflarda, eleştiri 7 ve 8.sınıflarda, gezi 6 ve 7.sınıflarda, günlük 7.sınıf düzeyinde, kılavuz/tarifname 5 ve 6.sınıflarda, makale/fıkra tüm sınıflarda, mektup sadece 7.sınıf düzeyinde, söyleşi 5,6 ve 8.sınıflarda temsil edilmiştir. Tüm metin türleri her sınıf düzeyinde izlenmemiştir. Ancak öğrenciler her metin türüyle karşılaşmasa da, türlere ilişkin retorik ilişkiler diğer metinlerde yer aldığı için kullanılan bu ilişkiler öğrencilerin okuma becerilerine katkı sağlayacaktır.

Aşağıda yer alan metin türlerine ilişkin sonuçlar, metinlerin türsel yakınlığına (anlatısal, açıklayıcı, tartışmacı gibi) göre sıralanmıştır.

Anı türü metinlerde retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığının fazla olmadığı görülmüştür. Bu türde en sık kullanılan retorik ilişki ise, anlatı ilişkisidir. Bu ilişkiyle sık karşılaşılmasının nedeni, anı türü metinlerin yapısal ve sunumsal özelliğinden kaynaklanır. Bu tür metinlerde bir olayın sunumu ve zamanda sıralılık unsurları yer aldığı için bilgilendirici metinlerde sıklıkla karşılaşılması beklenmeyen anlatı ilişkisinin, bu türün belirgin özelliği olarak temsil edildiği gözlenmiştir.

Biyografi ve otobiyografi türü metinlerde, anlatı ilişkisinin belirgin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla biyografi ve otobiyografi türü metinlerde, zamanda sıralılık unsurları yer aldığı için anlatı ilişkisiyle sunulduğu bilinmektedir. Bu türlerin paragraf bütününde belirgin olarak anlatı ilişkisi kullanılsa da, paragraf altında diğer retorik ilişkilere çeşitlilik ve sıklık açısından oldukça fazla başvurulduğu izlenmiştir. Metinlerde hem bilgi odaklı anlamsal ilişkilere hem de sunumsal ilişkilere sıklıkla yer verilmiştir. Biyografi ve otobiyografi türlerinde sıklıkla kullanılan anlatı ilişkisi, bilgi odaklı ilişkiler sınıflandırmasında bulunduğu için bilgi odaklı ilişkilerin sıklığı açısından bu ilişki anlamlıdır. Sunumsal ilişkilerin bu metinlerde yer alması ise, metin üreticisinin metin sunumundan kaynaklanmıştır.

Günlük türü metinlerde, anlatı ilişkisinin sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir. Bu tür sunulurken anlatı ilişkisi dışında seyrek olarak ayrıntılandırma ilişkisine yer verilmiştir. Ancak gezi yazılarında, hem paragraf bütününde hem de paragraf altında retorik ilişki çeşitliliğinin fazla olmadığı izlenmiştir.

Gezi türü metinlerde de en sık kullanılan retorik ilişkinin anlatı ilişkisi olduğu gözlenmiştir. Anlatı ilişkisinden sonra ayrıntılandırma ve zaman ve yer açısından çerçeveleme ilişkisi kullanılmıştır. Bu durum gezi yazılarının türsel özelliği dikkati alındığında anlamlıdır.

Anı, biyografi, otobiyografi, günlük, gezi türlerinde anlatı ilişkisinin belirgin olarak kullanılmasının nedeni, bu türlerde anlatısal niteliği yaratan; zamanda sıralılığa dayalı olayların anlatılmasıdır. Gerçeklik gönderiminden dolayı bilgilendirici metin türleri sınıflamasına dâhil edildiği düşünülen bu türler, diğer bilgilendirici metinlerle karşılaştırıldığında sunumsal ve yapısal yönden farklılık göstermesi olağandır.

Mektup türünün Türkçe ders kitaplarında sadece bir örneği bulunmaktadır. İki paragraftan oluşan bu metinde, anlatı ve güdüleme ilişkileri kullanılmıştır. Metinde hem paragraf bütününde hem de paragraf altında retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliği açısından fazla olmadığı gözlenmiştir.

Broşür türü metinlerde karşılaşılan retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliğine bakıldığında, kullanılan ilişkiler metin türü ve retorik ilişkilerin kullanımına dikkat çekildiğinde türü belirginleştirmiştir. Ayrıntılandırma, nedensellik, listeleme ve zıtlık ilişkileri bilgilendirmek; sunumsal ilişkilere yönlendirme ya da artalan ilişkisi okuru

yönlendirmek amacıyla sıklıkla kullanılan retorik ilişkilerdir. Bu bağlamda okur açısından bu türün ve içeriğinin kavranmasına yönelik retorik ilişki sıklığı ve çeşitliliğine yer verildiği gözlenmiştir.

Kılavuz/tarifname türü metinler bilgi içerikli olduğu için en sık karşılaşılan retorik ilişki, ayrıntılandırma ilişkisidir. Türü belirginleştiren diğer bilgi odaklı ilişkiler ise nedensellik ve listeleme ilişkileridir. Sunumsal ilişkilerden ise, yönlendirme ya da artalan ilişkisine başvurulduğu gözlenmiştir. Tarifname metinlerin türsel özelliklerine bakıldığında kullanılan bu ilişkiler anlamlıdır.

Makale ve fıkra türü metinler, tüm sınıf düzeylerinde temsil edilen ve sayıca en fazla örneği olan bilgilendirici metin türleridir. Makale ve fıkra türü metinlerde paragraf bütününde en sık kullanılan retorik ilişkiler; ayrıntılandırma, zaman ve yer açısından çerçeveleme, değerlendirme, nedensellik ve yönlendirme ya da artalan (sunumsal ilişki) ilişkileridir. Metin türleri ve kullanılan retorik ilişkilere bakıldığında bu ilişki anlamlıdır. Ayrıca bu metinlerde ister paragraf bütünü olsun, ister paragraf altı olsun tüm retorik ilişkilerin kullanıldığı gözlenmiştir. Bu bulgunun metin sayısının fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Deneme türü metinlerde, paragraf bütününde retorik ilişki çeşitliliği fazla değişiklik göstermemiş ancak paragraf altında hem sıklık hem çeşitlilik açısından oldukça fazla ilişkiye yer verilmiştir. Deneme türü metinlerde, paragraf bütününde ve altında kullanılan retorik ilişkiler (en sık kullanılanlar: ayrıntılandırma ve çözüm ilişkileri) türü belirginleştirmiştir.

Söyleşi türü metinlerde, okuru bilgilendirmek için bilgi odaklı anlamsal ilişkiler (sıklıklarına göre ayrıntılandırma, nedensellik, anlatı ilişkileri) okura hitap edilerek okuru metne katmak için sunumsal ilişkiler (yönlendirme ya da artalan, güdüleme, yeterlilik, karşı tez ilişkileri) kullanılmıştır. Bu metinlerin tür özelliklerine bakıldığında bu ilişki anlamlıdır. Ayrıca paragraf bütününde ve altında ilişki çeşitliliği ve sıklığı açısından oldukça fazla ilişkiye başvurulduğu gözlenmiştir.

Bildiri türü metinlerde sunumsal ilişkilerin, bilgi ya da içerik odaklı ilişkilere göre daha sık kullanıldığı gözlenmiştir. Ancak bu türde retorik ilişki sıklığının ve çeşitliliğinin fazla olmadığı izlenmiştir. Bu metin türü, bilgi içerikli bir tür olduğu için bilgi odaklı retorik ilişkilerle karşılaşılması beklenmektedir. Bilindiği gibi sunumsal ilişkiler, konuşma edimiyle ilgilidir. Bildiri metinleri de konuşma metinlerinin yazıya

aktarılmış biçimleri olduğu için sunumsal ilişkilerle karşılaşılması anlamlı ve beklenen bir durumdur.

Eleştiri türü metinler incelediğinde, en sık karşılaşılan retorik ilişkinin karşı tez ilişkisi olduğu gözlenmiştir. Karşı tez ilişkisinde, karşılaştırma yoluyla okura istenen yönde tutum geliştirme hedeflenmektedir. Bu nedenle kullanılan bu ilişki türü belirginleştirdiği için anlamlıdır. Diğer retorik ilişkilere bakıldığında ise, çeşitlilik fazla olmasına rağmen sıklık açısından fazla olmadığı gözlenmiştir.

Bu çalışmada metin türlerinde kullanılan ve bu türlerin yapısal özelliklerini belirgin kılan retorik ilişkiler betimlenmiştir. Çalışmanın, metin türlerinin yapısal ve işlevsel özellikleri açısından türe karşı farkındalık kazandırarak öğrencilerin metin türlerini ayırt edebilmelerine katkı sunacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma hem öğrencilerin metin çalışmalarına hem de Türkçe ders kitaplarına metin seçilirken alanyazına katkı sağlayacaktır.

Sınıf Düzeylerine Göre Bilgilendirici Metinlerde Yer Alan Retorik İlişki Sıklığı ve Çeşitliliğinin Görünümü

Bu bölümde sınıf düzeylerine (5,6,7 ve 8.sınıflar) göre bilgilendirici metinlerde karşılaşılan retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı betimlenmiştir. Parantez içinde metinlerde kullanılan retorik ilişkilerin toplam sıklığı verilmiştir. Ayrıca sunumsal ilişkiler ve bilgi odaklı anlamsal ilişkiler farklı olduğu için sunumsal ilişkiler parantez içinde özellikle belirtilmiştir.

5.sınıf düzeyi bilgilendirici 7 metin, 100 paragraf incelenmiştir. Bu metinler bildiri, kılavuz/tarifname, broşür, söyleşi ve makale türlerinden oluşmaktadır. Bu sınıf düzeyinde paragraf bütününde en sık karşılaşılan retorik ilişkiler sırasıyla ayrıntılandırma (41), yönlendirme ya da artalan (13, sunumsal ilişki), nedensellik (12), zaman ve yer açısından çerçeveleme (7), zıtlık (6), listeleme (4), yeterlilik (4, sunumsal ilişki) ve güdüleme (4, sunumsal ilişki) ilişkileridir. Metinler, bilgilendirici metin olduğu için bu ilişki anlamlıdır. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi ikinci en sık kullanılan yönlendirme ya da artalan ilişkisi ile yeterlilik ve güdüleme ilişkileri, sunumsal ilişkilerdendir. Bu ilişkilerle sık karşılaşılmasının nedeni, 5.sınıf düzeyi öğrenciler bilgilendirici metin türlerine yakın olmadıkları için metne karşı olumlu tutum geliştirmeleri hedeflenmektedir. Ayrıca öğrencilerin dikkatini çekip motivasyonu yüksek tutma, metni çekici ve eğlenceli kılma amacı taşıması bu

ilişkilerin sık kullanılmasının nedenlerindedir. 5.sınıf düzeyi bilgilendirici metinlerde paragraf bütününde ya da altında bilgi odaklı ilişkilerden koşul-olumsuz sonuç ve değerlendirme; sunumsal ilişkilerde gerekçelendirme ilişkileri temsil edilmemiştir. Bu ilişkilere yer verilmemesinin nedeni, metinlerin sunumsal özelliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

6.sınıf düzeyinde anı, broşür, bildiri, otobiyografi, makale/fıkra, gezi, deneme, söyleşi ve kılavuz/tarifname türlerinde toplam 14 metinde 136 paragraf incelenmiştir. Bu sınıf düzeyinde paragraf bütününde en sık karşılaşılan retorik ilişkiler sırasıyla anlatı (41), ayrıntılandırma (31), yönlendirme ya da artalan (11, sunumsal ilişki), nedensellik (10), listeleme (8), güdüleme (6, sunumsal ilişki), zaman ve yer açısından çerçeveleme (5), değerlendirme (4), çözüm (3), amaç (3), yorumlama (3) ve zıtlık (3) ilişkileridir. Anlatı ilişkisinin metinlerde kullanılması beklense de en sık rastlanan retorik ilişki olması beklenen bir durum değildir. Bu durum 6.sınıf Türkçe ders kitabında anlatısal özellik taşıyan anı, otobiyografi ve gezi yazısı türlerindeki metinlerin yer almasından kaynaklanır. Ayrıntılandırma ve nedensellik ilişkileri bilgilendirici metinlerin türsel özelliklerini belirginleştiren retorik yapılar olduğu için bu kullanım olağandır. Listeleme ilişkisi ise broşür ve tarifname türlerinde sıklıkla kullanılan ilişki olduğu için bu bağıntı anlamlıdır. Sunumsal ilişkilerden olan yönlendirme ya da artalan ilişkisi ise, broşür ve bildiri türü metinlerde sıklıkla kullanılır; amaç okuru yönlendirmektir. Bu sınıf düzeyindeki bilgilendirici metinlere bakıldığında hem paragraf bütününde hem de paragraf altında retorik ilişki çeşitliliği ve sıklığı oldukça fazla olduğu gözlenmiştir. Paragraf bütününde ya da altında tüm retorik ilişkilere başvurulmuştur.

7.sınıf düzeyinde 13 bilgilendirici metin, 148 paragraf incelenmiştir. Bu metinler anı, otobiyografi, deneme, günlük, mektup, eleştiri, gezi, makale ve fıkra türlerinden oluşmaktadır. Bu sınıf düzeyinde paragraf bütününde en sık karşılaşılan retorik ilişkiler sırasıyla; anlatı (64), ayrıntılandırma (32), zaman ve yer açısından çerçeveleme (15), karşı tez (8, sunumsal ilişki), nedensellik (7), çözüm (6) ve amaç (3) ilişkileridir. En sık karşılan retorik ilişkinin anlatı ilişkisi olması, bu sınıf düzeyinde karşılaşılan anı, otobiyografi, günlük ve gezi yazılarında sıkça bu ilişkiye başvurulmasından kaynaklanmaktadır. Bu metin türlerinin türsel özelliği dikkate alındığında bu ilişki anlamlıdır. Ancak bilindiği gibi bilgilendirici metinlerde anlatı ilişkisine başvurulsa da en sık karşılaşılmaması beklenen ilişki değildir. Bu durum

anlatısal özellik taşıyan metinlerin bilgilendirici metin türleri sınıflanmasında yer almasından kaynaklanır. Kullanılan diğer bilgi odaklı anlamsal ilişkiler ise bu metin türleri için anlamlıdır. En sık kullanılan ilişkilerden biri de sunumsal ilişkilerden, karşı tez ilişkisidir. Bu ilişki en sık eleştiri türü metinlerde kullanılmıştır. Eleştiri metinlerinin türsel özelliği ve karşı tez ilişkisinin kullanım amacına bakıldığında bu ilişki anlamlıdır. 7.sınıf düzeyinde paragraf bütününde veya paragraf altında hiç karşılaşılmayan retorik ilişkiler, listeleme ve gerekçelendirme ilişkileridir. Gerekçelendirme ilişkisi sunumsal bir ilişki olduğu karşılaşılmaması olağandır. Ancak listeleme ilişkisi bilgi odaklı anlamsal ilişkidir. Bu ilişkiye başvurulmamasının nedeni ise, bu ilişkinin sık başvurulduğu broşür ve kılavuz/tarifname türlerinin bu sınıf düzeyinde yer almamasıdır.

8.sınıf düzeyinde 10 bilgilendirici metin, 104 paragraf incelenmiştir. Bu metinler söyleşi, eleştiri, biyografi, makale ve fıkra türleridir. Bu sınıf düzeyinde paragraf bütününde en sık karşılan retorik ilişkiler sırasıyla; ayrıntılandırma (25), anlatı (17), yönlendirme ya da artalan (10, sunumsal ilişki), zaman ve yer açısından çerçeveleme (8), karşı tez (8), değerlendirme (5), nedensellik (4), yorumlama (4), gerekçelendirme (4, sunumsal ilişki), tanıt (4, sunumsal ilişki), zıtlık (3) ve güdüleme (3, sunumsal ilişki) ilişkilerdir. 8.sınıf düzeyinde en sık kullanılan ilişki, ayrıntılandırma ilişkisidir. Bilgilendirici metinler için bu ilişki ve kullanılan diğer bilgi odaklı anlamsal ilişkiler için bu durum anlamlıdır. İkinci en sık kullanılan ilişki ise anlatı ilişkisidir. Bu ilişki, hem biyografi türü metinlerin türsel özelliğinden hem de diğer türlerdeki metinlerde sunulan bilgileri somutlaştırılırken anlatı ilişkine başvurulmasından dolayı kullanılan ilişkidir. Bu metinlerde dikkat çeken diğer nokta ise sunumsal ilişkilere sık başvurulmasıdır. Bu ilişkilerin kullanımı, alt sınıflar (5 ve 6.sınıflar) için türe karşı olumlu tutum geliştirme amacı taşımaktadır. Ancak 8.sınıf düzeyindeki öğrencilerin tür bilgisi daha fazla olduğu için bu ilişkilere başvurulma amacının daha farklı olduğu gözlenmiştir. Söyleşi ve eleştiri türü metinlerin türsel özelliği olan okuru metne dâhil etme ve doğrudan okura hitap etme edimi sunumsal ilişkilere sık başvurulmasını gerektirdiği için bu ilişkilerin kullanıldığı düşünülmektedir. Bu sınıf düzeyinde paragraf bütününde veya paragraf altında yeniden belirtme ve listeleme ilişkilerine başvurulmamıştır. Seçilen metinlerin yapısal ve sunumsal özelliklerinden dolayı bu ilişkiler kullanılmamıştır.

Bilgilendirici Metinlerde En Sık Karşılaşılan ve Hiç İzlenmeyen Retorik İlişkilerin Görünümü

Elde edilen bulgulara bakıldığında bilgilendirici metinlerde sıklıkla kullanılan ve hiç kullanılmayan retorik ilişkiler sınıf düzeylerinde ve metin türlerinde çeşitlilik göstermektedir. Bu durumun sınıf düzeylerinde yer alan metinlerin sayısı, uzunluğu, metin türü çeşitliliği, bilgilendirici metinlerin sınıflandırılması veya metin üreticisinin sunumuyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

5 ve 8.sınıf düzeylerinde en sık ayrıntılandırma ilişkisi izlenmiştir. Bu sınıf düzeylerinde bilgilendirici metinler fazla olduğu için ayrıntılandırma ilişkisinin yüksek çıkması olağandır. 6 ve 7.sınıf düzeylerinde en sık anlatı ilişkisi yer almaktadır. Bu durum, 6 ve 7.sınıf düzeylerinde anlatısal özellik taşıyan metinlere (anı, biyografi, otobiyografi, günlük, mektup, gezi gibi) sık yer verilmesiyle ilgilidir.

5.sınıf düzeyinde bilgi odaklı anlamsal ilişkilerden koşul-olumsuz sonuç ve değerlendirme ilişkileri ile sunumsal ilişkilerden gerekçelendirme ilişkisi hiç izlenmemiştir. 7.sınıf düzeyinde bilgi odaklı anlamsal ilişkilerden listeleme ilişkisi ile sunumsal ilişkilerden gerekçelendirme ilişkisinin hiç kullanılmadığı gözlenmiştir. 8.sınıf düzeyinde bilgi odaklı anlamsal ilişkilerden listeleme ve yeniden belirtme hiç izlenmemiş, ancak tüm sunumsal ilişkiler paragraf bütününde ya da altında kullanılmıştır. 6.sınıf düzeyinde tüm retorik ilişkiler paragraf bütününde ya da altında kullanılmıştır.

Listeleme ve gerekçelendirme ilişkilerinin kullanılmaması sınıf düzeylerinde temsil edilen metin türleriyle; koşul-olumsuz sonuç ve yeniden belirtme ilişkilerinin kullanılmaması metin üreticisinin metin sunumuyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

MEB'in Metin Türü Sınıflama Yaklaşımının Retorik İlişkiler Açısından Görünümü

MEB'in yaptığı metin türü sınıflandırmasının temel alındığı bu çalışmada, bilgilendirici metin türü sınıflandırmasında yer alan anı, biyografi, otobiyografi, günlük, gezi ve mektup türlerinde sıklıkla kullanılan retorik ilişki anlatı ilişkisidir. Bilindiği gibi metin türü, metin düzenlenişinde ve üretiminde belirli retorik yapılarla duyarlıdır. Bu metinler anlatısal nitelikli metinlerdir ve dolayısıyla bu türler, anlatı ilişkisinin sıklıkla kullanıldığı metin türleridir. Ancak bu metinler MEB tarafından

hikâye edici metin türü altında değil bilgilendirici metin türü altında sınıflandırılmıştır. MEB'in böyle bir sınıflandırılmaya gitmesinin nedeni, bu metinlerin gerçeklik gönderimi taşıyor olmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, hem sınıf düzeylerinden (5,6,7 ve 8.sınıflar) hem de metin türlerinden elde edilen bulgular neticesinde bilgilendirici metinlerde kullanılan retorik ilişkiler sıklık ve çeşitlilik açısından betimlenmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, bazı metinlerde kimi retorik ilişkilerin kullanılmadığı gözlenmiştir. Metinlerde kullanılan retorik ilişkiler yazarın/üreticinin dil kullanımındaki seçimlerine bağlı olmakla birlikte; dil eğitiminde metinlerdeki retorik yapı çeşitliliği öğrencilerin metin türü bilgisini ve okuma becerisini geliştiren bir özelliktir. Alandaki kimi çalışmalar (Oktar ve Yağcıoğlu 1993, Çakır 2003), retorik ilişkilerin kullanımının, okuduğunu anlama ve hatırlama üzerindeki etkisini ve önemini vurgulamaktadır. Oktar ve Yağcıoğlu'nun (1993) yaptıkları çalışmada, metinlerde kullanılan farklı retorik yapıların okuduğunu anlama ve hatırlama üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Çakır (1993) ise, metinlerin retorik düzenlenişleri bire bir ya da blok örüntülemeye bağlı olarak; hangi biçimde örüntülendiğinde, öğrenciler tarafından daha anlaşılır ve bilgilerin daha kalıcı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla metinlerde kullanılan retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliğinin okuduğunu anlamaya etkisi düşünüldüğünde, ders kitaplarına seçilen metinlerin sergilediği retorik ilişkiler açısından da değerlendirilmesinin gereği ortaya çıkmaktadır.

Metin ve öğrenci arasındaki iletişim, öğrencinin dünya bilgisi ve metnin retorik düzenlemeleri hakkındaki bilgilerini kullanarak metnin yapısını fark etmesiyle gerçekleşir. Bilindiği gibi her metin türünün türe özgü retorik düzenlemesi bulunmaktadır. Öğrencilerin kitaplarda yer alan bu metinleri anlamlandırabilmeleri için retorik ilişkileri fark etmeleri gerekir. Bu farkındalık da ancak metin içinde bu ilişkilerle karşılaşma sıklığına ve bu ilişkilerin çeşitliliğine bağlıdır. Dolayısıyla bu ilişkilerin fark edilip anlamlandırılmasıyla okuma becerisi gelişir; okuma becerisinin gelişmesi de yazma, konuşma ve dinleme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar. Bu nedenle öğrencinin karşılaştığı retorik ilişkilerin sıklığı ve çeşitliliği ne kadar fazla ise tanımadığı bir metin türüyle karşılaştığında daha önceki öğrenmeleri sayesinde tanıdık retorik ilişkileri kullanarak metni anlamlandıracaktır. Dolayısıyla öğrencilerin karşılaştığı metinlerin tür çeşitliliği ve retorik ilişki sıklığı açısından zengin metinlerden oluşması okuma ve anlama becerilerine katkı sağlayacaktır. Bu

nedenle Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinler okuma becerilerinin geliştirilmesi, okuduğunu anlama ve hatırlama açısından son derece önemlidir.

Öneriler. Türkçe derslerinin en sık kullanılan ders materyalinin yazılı metinler olduğu bilinmekte, ancak bu ilişkilerin fark edilmesi ve öğrenilmesine yazılı metinler dışında, dinleme metinlerinin ve öğretmenlerin ders işleme biçiminin de etki ettiği düşünülmektedir. Bu çalışmada da sadece yazılı metinlere bakıldığı için dinleme metinleri, öğretmenin ders işleyiş biçimi ve ders kitabındaki etkinlikler çalışma dışı bırakılmıştır. Bu nedenle retorik ilişkilerin kullanılması ya da farkındalık oluşturulması açısından ders kitabındaki etkinliklere, dinleme metinlerine ve ders gözlem yöntemiyle öğretmenlerin kullandığı retorik ilişkilere bakılması, yeni çalışmalara konu olması alana katkı sağlayacaktır.

MEB Türkçe Öğretim Programına (2019) bakıldığında, okuduğunu anlama kazanımlarının retorik ilişkilerin fark edilmesi ve kavranmasına dönük olduğu izlenmiştir. Buradan yola çıkarak öğretim programında yer alan diğer temel dil becerilerinde (yazma, konuşma, dinleme) kullanılan retorik ilişkilerin fark ettirilmesi ve işlenmesine dönük kazanımlar farklı araştırmalarla ortaya konabilir. Kazanımlar belirlenirken metindilbilim kuramlarının ne derece dikkate alındığının tespit edilmesi, hem eğitim programlarının hem de ders kitaplarındaki metinlerin bu kuramlar doğrultusunda şekillendirilmesi bakımından önemlidir.

Kaynaklar

- Akbayır, S. (2013). *Eğitim fakülteleri için cümle ve metin bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim (1,2,3 ciltler)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, M., & Aksan, Y. (1991). Metin kavramı ve tanımları. *Dilbilim Araştırmaları*, 90-104.
- Akyol, H. (2014). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Beaugrande, R.-A. d., & Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics*. Londra: Longman.
- Birer, B. (2015). *Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireylerin yazılı metinlerinde konu sürekliliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bozkurt, B. Ü. (2018). Okuma ve yazma eğitiminde metin türlerini sınıflama sorunsalı ve çoklu/karma türlerin öğretimiyle ilgili öneriler. N. E. Uzun, & B. Ü. Bozkurt (Dü) içinde, *Türkçenin eğitimi-öğretiminde kuramsal ve uygulamalı çalışmalar-10*. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınevi.
- Bozkurt, B. Ü. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının metin türlerini kavramlaştırma eğilimleri ve tür farkındalıkları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 86-102.
- Bruning, R. H., Schraw, G. J., & Norby, M. M. (2014). *Bilişsel psikoloji ve öğretim*. (Z. N. Ersözlü, & R. Ülker, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Can, R. (2012). *Ortaöğretim öğrencilerinin yazılı anlatımlarında paragraf düzeyinde bağdaşıklık ve tutarlılık* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çakır, Ö. (2003). Okuduğunu anımsama sürecinde örüntünün metnin alt konularına odaklanılmasına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 28(129), 32-36.
- Çeltek Kaili, A. (2014). Türkçenin öğretiminde söylem yapısının önemi. D. Yaylı, & Y. Bayyurt (Dü) içinde, *Yabancılarla Türkçe öğretimi: politika yöntem ve beceriler* (s. 139-168). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Çetintaş Yıldırım, F. (2010). *Türkçede belirteç tümcecikleri: sözbilimsel yapı çözümlemesi çerçevesinde bir sınıflandırma önerisi* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çıkrıkçı, S. S. (2007). Metindilbilimin temel kavramlarının anadili öğretimi süreci açısından değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, 43-57.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ensar, F. (2009). *Retorik Yapı Kuramının açıklayıcı metinler örneğinde bir uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Günay, D. (2017). *Metin bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Güneş, F. (2013). Türkçede metin öğretimi yerine metinle öğrenme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı*, 603-637.
- Güneş, F. (2016). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Ankara : Pegem Akademi.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İşeri, K. (2010). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin metinsellik özellikleri. H. Ülper (Dü.) içinde, *Türkçe ders kitabı çözümlenmeleri* (s. 91-113). Ankara: Pegem Akademi.
- İşeri, K. (2017). *Sözden yazıya dile gelen metin*. Ankara: Pegem Akademi.
- İşsever, S. (1995). *Türkçe metinlerdeki bağlantı öğelerinin metinbilim ve kullanımbilim açısından işlevleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kan, M. O. (2014). *Sözbilimsel yapı temelli bir metindilbilim çözümlemesi: Türkçe eğitimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin sözbilimsel yapı özelliği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaplan, R. B. (1972). *The anatomy of rhetoric: prolegomena to a functional theory of rhetoric*. Volume 8.

- Karadeniz, A. (2015). Metin dil bilimi temelli metin çözümlemesinin bağdaşıklık araçlarını kullanma ve tutarlı metin oluşturma becerilerine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-17.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kehler, A. (1995). *Interpreting cohesive forms in the context of discourse inference*. Cambridge, Massachusetts: Center for Research in Computing Technology Harvard University.
- Korkut, E. (2016). Metin dilbilimi ve dil öğretimi. E. Korkut, & İ. Onursal Ayırır (Dü) içinde, *Dil bilimleri ve dil öğretimi* (s. 173-199). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Korkut, E. (2017). *Söz ve kimlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lüle Mert, E. (2011). 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin metinsellik ölçütlerine uygunlukları. *Dil Dergisi*(153), 7-23.
- Mann, B. (1999, August). *An Introduction to Rhetorical Structure Theory (RST)*. http://www.di.uniba.it/intint/people/fior_file/INTINT05/RST.pdf adresinden erişilmiştir.
- Mann, W. C., & Thompson, S. A. (1988). Rethorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text*, 8(3), 243-281.
- MEB. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokullar için 5.sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara.
- MEB. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokullar için 6.sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara.
- MEB. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokullar için 7.sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara.
- MEB. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokullar için 8.sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara.
- MEB. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Talim Terbiye Kurulu: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663> adresinden erişilmiştir.
- Nicholas, N. (1994). *Problems in the application of Rhetorical Structure Theory to text generation*. University of Melbourne, Melbourne.

- Oktar, L., & Yağcıoğlu, S. (1993). Metnin retorik yapısının okuma-anlama becerisi üzerindeki etkisi. *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, (s. 171-181). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını.
- Oktar, L., & Yağcıoğlu, S. (1996). Türkçede söylem yapısı ve artgönderim. *VIII. Uluslararası Türk Dilbilim Konferansı Bildirileri*, (s. 331-345). Ankara.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe metinlerde bağdaşıklık ve tutarlılık. (A. Kıran, E. Korkut, & S. Ağıldere, Dü) *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, 1-20.
- Oralış, M., & Özil, Ş. (1992). Metindilbilimsel yaklaşımla yazınsal bir metni çözümlenme denemesi. *Dilbilim Araştırmaları*, s. 37-51.
- Özbay, M. (2003). Türkçe öğretiminde hedef-araç ilişkisinin ders kitabı örneğinde değerlendirilmesi. *TÜBAR-XIII*, s. 59-69.
- Sadiku, L. M. (2015). The Importance of Four Skills Reading, Speaking, Writing, Listening in a Lesson Hour. *European Journal of Language and Literature Studies*, s. 30-32.
- Saltık, O. (2018). Okuma kültürü edindirme sürecinde Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin niteliği üzerine öğretmen görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 281-296.
- Sarar Kuzu, T. (2004). Etkileşimsel Model'e uygun okuma öğretiminin Türkçe bilgilendirici metinleri anlama düzeyine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), s. 55-77.
- Selvikavak, E. (2006). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ileri düzeydeki öğrencilerin paragraf yazma becerisini geliştirme üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sidekli, S. (2018). Metin öğretimi. M. Yılmaz (Dü.) içinde, *Yeni gelişmeler ışığında Türkçe öğretimi* (s. 135-165). Ankara: Pegem Akademi.
- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının metindilbilimsel yapısı*. İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Taboada, M., & Mann, W. C. (2006). Rhetorical Structure Theory: looking back and moving ahead. *Discourse Studies*, 423-459.

https://www.sfu.ca/~mtaboada/docs/publications/Taboada_Mann_RST_Part_1.pdf adresinden erişilmiştir.

- Tok, M., & Küçük, B. (2014). Öğrenci bilgilendirici metinlerinin kaynakları ve medya unsurlarının değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 232-247.
- Turan, Ü. D., Zeyrek, D., & Bozşahin, C. (2012). Söylem ve bağdaşıklık ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları*, 41-65.
- Uzun, G. L. (2019). *Ankara Üniversitesi açık ders malzemeleri*. Metindilbilim Açık Ders Notları. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=2081> adresinden erişilmiştir.
- Uzun, L. (2001). Bilimsel metne özgü özbiçimlenişler ve bilimsel metin yazma edimi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 197-204.
- Uzun, L. (2013). Metindilbilim: temel ilke ve kavramlar. S. Özsoy, & Z. E. Emeksiz içinde, *Genel Dilbilim II* (s. 152-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yaylı, D. (2010). Türkçe öğretim programı ve ders kitapları. H. Ülper (Dü.) içinde, *Türkçe ders kitabı çözümlenmeleri* (s. 21-36). Ankara: Pegem Akademi.
- Yazıcı, N. (2004). *Anlatı metinlerinde ön ve arka planı belirginleştiren dilsel görünüşler: Türkçe üzerine gözlemler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

EK-A: Etik Komisyonu Onay Bildirimi

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 08.04.2019 08:39
Sayı: 35853172-755.02.06-
E.00000522401

Sayı : 35853172-755.02.06
Konu : Şenay ÇELİKKANAT NAS Hk.

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 04.03.2019 tarihli ve 51944218-755.02.06/00000489326 sayılı yazınız.

Enstitünüz Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı tezli yüksek lisans programı öğrencilerinden Şenay ÇELİKKANAT NAS'ın Prof. Dr. Nermin YAZICI danışmanlığında yürüttüğü "Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Bilgilendirici Metinlerde Retorik İlişkiler: Nedensellik ve Öznellik Görünümü" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 19 Mart 2019 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 2019/04/08 10:42:54 tarihinde 0422067a6e18644ddul ele erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLF¹

